

3 1761 07044011 0

DK

508

.9

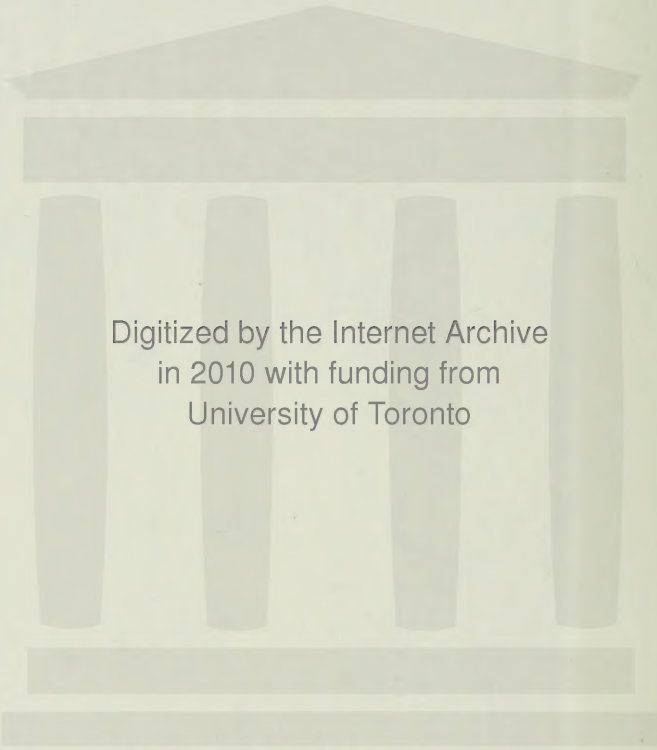
Z35P3

1920

ch. 1

c. 1

ROBA

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
University of Toronto

ВЫДАВНИЦТВО ТОВАРИСТВА „ПРОСВѢТА“
ВЪ УЖГОРОДѢ

Ч. 4—7.

ИСТОРІЯ ПѢДКАРПАТСКОВОЪ РУСИ

ЧАСТЬ I

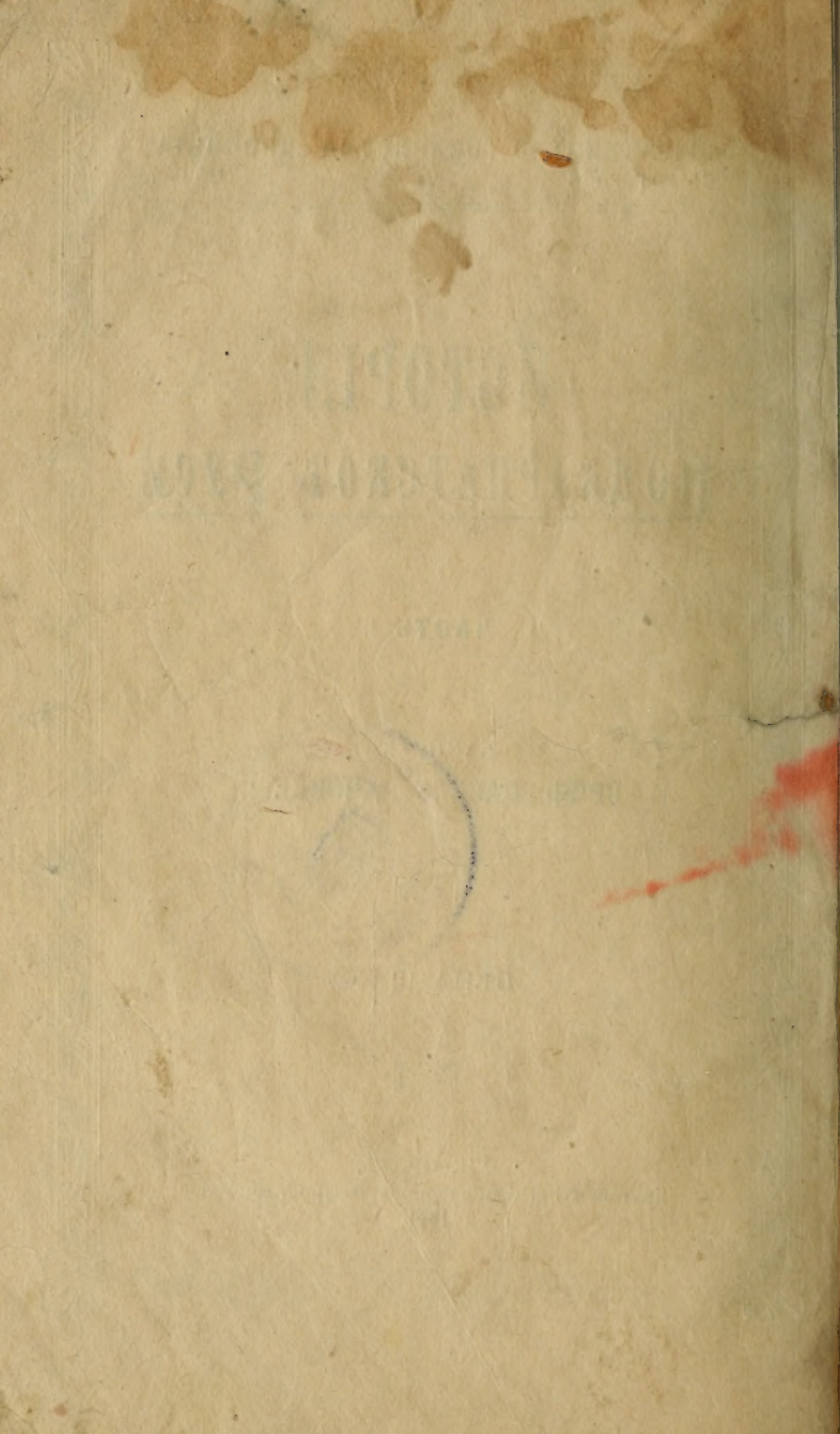
ПРОФ. ВАСИЛЪ

ЦѢНА 12 К.

УЖГОРОДЪ.
Книгопечатни Акціонерного Товариства „Наіо“
1921.

ИСТОРИЯ ПОДКАРПАТСКОЇ РУСИ

НАПИСАВЪ:
ПРОФ. ВАСИЛЬ ПАЧОВСЬКІЙ

УЖГОРОДЬ.
Книгопечатня Акціонерного Товариства „Унію“
1920.

LIBRARY

DEC 11 1992

UNIVERSITY OF TORONTO

Передньє слово.

КАРПАТСКІЙ Русине, руська дѣтино! Пôдойми гордо чоло на своѣй земли, спростуй хребеть, подивися кругомъ себе и спознай, что ты сынъ найдавнѣйшого, найстаршого народа на сходѣ (востокѣ) Европы! Твоѣй народъ живе на тѣй земли тысячу зъ половиною лѣтъ! Тотъ народъ твоѣй осѣвъ одъ Попрада до Кавказу числомъ сорокъ миліонѣвъ на чорнѣй, богатѣй землѣ, що є два разы бôльша, якъ давна Угорщина.

Зъ мадярскою мовою недалеко зайдешь, а зъ твоею мовою, що ты говоришь, перейдешь цѣлу схôдну Европу и Сибѣрь, до самого Тихого Океану, бо и на Сибѣри жие нашъ братъ того самого руського (малоруського) народу ажъ до самого моря.

Великѣй нашъ народъ, широка земля, яку онъ оре и сѣє—и не стыдаться тобѣ своего руського имени—але гордиться тобѣ тымъ, що ты Русинъ споконвѣка и твоя мова руська, старша и краща за всѣ сусѣдскѣ бесѣды.

Тою мовою говорить теперъ 40 миліонѣвъ руського народу, тою мовою говорили князѣ и королѣ Руси. Тоѣ мовы вчилися и говорили неко князѣ Половцѣвъ, Литовцѣвъ, угорскѣ королѣ Арпадовичѣ, литовско-польскѣ королѣ Ягайловичѣ у своѣмъ дворѣ. Що теперъ французька мова на заходѣ, то наша руська мова була въ середнихъ вѣкахъ (одъ X—XV) на сходѣ Европы.

Народъ, що говорить тою мовою, мавъ три разы по три столѣтя свою державу, богату та славно на весь свѣтъ широкой. Первый разъ на Червенськихъ городахъ зъ Подкарпатскою Русею, въ другій разъ въ Киѣвѣ, а въ третій разъ въ Галичѣ, а Подкарпатска Русь була неразъ зъ тою державою въ купѣ (вѣдно). Та якъ Татаре зруйнували тоту державу, а злѣ сусѣды захотѣли тотъ нашъ народъ поневолити, то пѣдоймавъ ѓнъ кѣлькадесятъ повстанъ и нѣколи не давъ собѣ наложити ярма неволѣ.

Ай теперъ кровава война на сходѣ ведесе за того, что тамъ наши братья хочуть свободнѣ бути и мати свою власну державу. А сусѣды ласѣ на его добро, не хочуть позволити на сесе, обы они були господарями на своѣй землѣ. Тѣ сусѣды Мадяре, Поляки, Москалѣ прийшли на нашу землю, наставили нашимъ трудомъ палатъ и замкѣвъ, костелѣвъ (церковъ) и темницъ и кажутъ : „Мы вышена культура“! И якъ скаже тобѣ Мадяръ, що мадярска культура бѣльша одъ нашоѣ—те Ты одновѣджъ : Что кривда наша будувала ту мадярску культуру на нашѣй землѣ. А тобѣ, Русине, остала лишъ та мова, (языкъ), якою говоришь, тотѣ звычайѣ, якѣ обходишь, тотѣ пѣсенѣ, якѣ спѣваешь.

Въ тѣй мовѣ, въ тѣй пѣсни, въ тыхъ старинныхъ
звычайхъ истинно лежить твоя культура, твоя
правда, лелѣяна (ápoí) тысячу зъ половиною лѣтъ
нашоѣ исторіи.

То ты, сыну, що умѣешь читати, читай сесю
исторію братамъ и сестрамъ у своѣмъ селѣ, най
испознають минувшость.

Най кожда дѣтина знае, що мы вже мали
свою державу, коли Мадыре, Поляки, Москалѣ ван-
дровали въ шатрахъ, або сидѣли на болотахъ и
падали намъ до ногъ якъ подданѣ. А руська пѣ-
еня звенѣла—якъ исторія нише — ще тому триста
лѣтъ надъ Дунаемъ передъ приходомъ Мадырѣвъ
до нашоѣ землѣ! Зъ тою пѣснею ходили мы Ру-
сины на великій Царгородъ (Константинополь),
сидѣючи ту пѣсню, що й днеська сидѣють:

„Покуѣме собѣ мѣдянѣ човна,
Мѣдянѣ човна, золотѣ весла,
Ой пустимеся на тихій Дунай,
Долѣвъ Дунаемъ вѣдѣ Царьгородѣ!..“

И мали мы своѣ статки и маетки, мали своѣ
города, кращѣ одѣ тодѣшного Вѣдня и Будапешту.

Тому тогды не цуралсея наши люде руського
имени, якъ ще й теперъ кажуть многіи: „Я Ма-
дырь“! Тогды славне и горде було имя Русина и
у насъ на Подкарпатскѣй Руси и въ цѣломъ свѣтѣ.

Та теперъ въ огнѣ великоѣ войны зновъ по-
встало зъ попелу те имя, зновъ пѣднявесе нашъ
народъ, зновъ поверне на всѣй землѣ его слава,
погребана ворогами. Цѣлый свѣтъ испознавъ, що не
можъ тотъ народъ нашъ руській задавити и днѣ
стае зновъ господаремъ (газда) на своѣй землѣ.

Читай зъ увагою и любовію исторію своего
народу. Она скаже тобѣ, якъ жыли наши отцѣ,

дѣды, прадѣды, коли були свободнѣ, коли и якъ попали въ неволю и чого мы зъ ихъ житя научитися можеме.

Исторія — наука житя.

Якъ будеме знати свою исторію, отворить намъ ся свѣтъ передъ очима, увидиме свою правду, свою кривду, спознаеме свои права, и то, що намъ вредить (шкодить), а що намъ хосенъ принесе. Исторія покаже намъ, якъ маеме збудовати свою хату, а „въ своѣй хатѣ, своя правда и сила и воля“.

ПЕРШІЙ ПЕРІОДЪ :

ПОДКАРПАТЯ ВЪ ЗЛУЦЬ ЗЪ КИЇ-
ВОМЪ. (ОДЪ VII. СТ. ДО р. 1031.)

I.

НАЙДАВНѢЙША ІСТОРІЯ НАШОЊ ЗЕМЛѢ.

НайдавнѢйшѢ жителѢ (мешканцѢ).

На тѡй землѢ, де теперѢ Русини живутѢ, одѢ Попрада ажѢ до Кавказу и Чорного моря, двѢ тысячѢ зѢ половиною рокѡвѢ тому назадѢ жили вандровнѢ племена *СкитѡвѢ* и *СарматѡвѢ*, що выпасали худобу на тѡй богатѡй землѢ. Они ходили зо своими стадами зѢ мѢсця на мѢсце, ѣли мясо, кобиляче молоко и сырѢ, жили на вандрѡвнѢхъ возахъ и торгували зѢ Греками. А тотѢ *Греки*, народѢ освѣченѢй и богатѢй — приливали зѢ *Греци* до нихъ Чорнымъ Моремъ и осѣдали тамъ на побережу для торговлѢ.

А *славянскѢ* племена жили тогда далѢ на пѡвнѡчѢ межѢ ДнѢпромъ и Вислою ажѢ до БалтѢйского моря. Називалися они *Венедами*. А за ними далѢ на сѡдѢ жили *Германы*, або *НѢмцѢ*.

Дакійско-Гетійсна держава.

(293—104 по Хр).

Край надъ Дунаемъ и Тисою окруженный Карпатами займали 444 р. передъ Хр. пѣсля свѣдоцтва Геродота такожь Скиты. Одно ихъ племя зване *Сигины* було папуючою верствою. Одъ нихъ пѣшла назва мѣста *Sógidunum*, нынѣшний *Сегединъ*.

До перва Цезарь (45 р. пр. Хр.) говорить, що той край займають *Даки*, то е та мѣсцева люднѣсть, згадана Геродотомъ, историкомъ Грековъ. Они суть оселыми въ тѣй землѣ хлѣборобами. Одъ нихъ пѣшла назва *Дакія* для цѣлого краю. Межи 326 а 293 р. пр. Хр. зъ Молдавію прийшло до Дакіи войовниче племя *Гетѣвъ* (*Getae*) и завойовало край Дакѣвъ. Такъ повстала *Дакійско-Гетійсна держава*.

Римскій историкъ Страбо каже, що державу творять Даки и Геты. Геты прияли бесѣду осельхъ Дакѣвъ и сотворили державу разомъ зъ поневолеными Даками. Они мали 200.000 армію, выкопували золото горѣшноѣ Дакіѣ и Семигороду, провадили торговлю Дунаемъ и Днѣстромъ. Ихъ держава сягала одъ Герцинськихъ гѣръ, Альпъ ажъ до Днѣстра и Чорного моря. На чолѣ стоявъ король, а власть удержати помагавъ ему найвысшій священникъ *Замольксисъ*. Той *Замольксисъ* знавъ тайны своего уряду одъ Египтянъ и мовчавъ про нихъ передъ народомъ. Найбѣльшѣ королѣ звалися *Борѣбистсзъ*, 45 пр. Хр., *Скорило* (45—35), *Котисо*, що одружився зъ дочкою Августа, римского цѣсаря, та *Дурасъ* за Флявіѣвъ (69—71).

Але небавомъ яли *Дако-Геты* подъ королемъ *Декебаломъ* нападати на римску державу. Тымъ спровадили войну зъ Римлянами за цѣсаря Домиціяна. Война велася одъ 85—104 р. Цѣсарь Траянъ розбивае ихъ и займае столицю *Сармизекетузу* (*Várhely*) 104 р. по Хр. *Декебаль* зъ дружиною выпивають середъ пожежи столицѣ отруту. Замѣтне, що зъ помежи Дакѣвъ племя *Языгѣвъ*, переходить на сторону Римлянъ. Даки були недоволенѣ зъ неволѣ, яку на нихъ вложили Геты и одомстилися своимъ завойовникамъ па-

намъ своєю зрадою въ користь Римлянъ. Геты вывандровали за границѣ державы : Даки змѣнили давныхъ панѣвъ Гетѣвъ на новыхъ панѣвъ, Римлянъ. Имена королѣвъ и племени Языгѣвъ подсуває гадку, чи Даки не буди Славяне, бо у Славянъ часто „Языкъ“ означае народъ.

Данія римскою провинцією.

(107—270).

Римляне утворили зъ Дакіѣ римску провинцію зо столицю Ульпіи Траяна на мѣсце давноѣ Сармизекетузы. Геты забрали зъ собою богато пѣдданныхъ Дакѣвъ, коли уходили за Карпаты. Тотѣ пустѣ села и мѣста залюднили Римляне кольонистами. Тѣмъ часомъ Геты перейшли Семигородскѣ горы и непокоили Римлянъ нападами зо сходу. Разомъ зъ ними нападають германскѣ *Карпы* и *Готы*. Они зайшли зо Скандинавіи до Чорного моря. Готы розбили цѣсаря Деція надъ Дунаемъ, де онъ наложивъ головою. Далє побѣчь Германѣвъ выступають *Словяне* въ половинѣ III вѣку разомъ зъ нападаючими племенами изза Карпатъ. Римляне вкѣнцѣ уступили зъ Дакіи и утворили на заходѣ провинцію Мезію и Панонію по обохъ сторонахъ Дунаю.

Словяньске розселеня.

Велике словяньске розселеня почалося тому тысячъ зъ половяною лѣтъ, якъ нѣмецкѣ племена рушилися на полудне, а зо сходу прийшли на наши степы Гуны. Нѣмцѣ, званѣ *Готами*, замандрували надъ Чорне Море. Та на нихъ вдарила перша турецька дика орда Гунѣвъ зо сходу. *Гуны* нагнали Готамъ великого страху и Готы кинулися утѣнати за Дунай.

Тогды починають розселюватися на вольныхъ мѣсцяхъ *Словяне*. Заходнѣ ихъ племена, Поляки, Чехи, Моравяне и Словаки посунулися на давнѣ

нѣмецкѣ землѣ за Вислою. Полудневѣ племена, зѣ которыхъ выйшли теперешнѣ Болгары, Сербы и Словѣнцѣ, рушили за Карпаты на Дунай на землѣ Балканскѣ.

А сѣдно-полудневѣ словянскѣ племена, зѣ которыхъ выйшовъ нашъ народъ — посунулись зѣ своихъ старыхъ есищѣ на полудне у наши степы. Звуться они *Антами*. Тотѣ Анты то прародичи русько-украиньского народу.

Анты — наши прародичи.

Въ першѣй стрѣчѣ зѣ Готами Анты рѣзбили Готѣвъ, але потѣмъ король Готѣвъ побивъ ихъ и взявъ у неволю князя Антѣвъ, Божа, зѣ старшинами. Казавъ ихъ убити и розпяти на хрестахъ. Тогда Гуны взяли Антѣвъ въ оборону и прогнали Готѣвъ на захѣдъ та поєдналися зѣ Антами. Анты займають въ VI. столѣтѣ землѣ одѣ Дону до Днѣстра. А коли полудневѣ Славяне перейшли Дунай—они посунулись на пѣвнѣчный захѣдъ одѣ Дунаю. Такъ въ VII. столѣтѣ (межи 600 — 700 роками) заняли тотѣ наши предки нынѣшну нашу *Подкарпатську Русь* ажъ до Дунаю и *Галичину*.

Живучи середѣ войовничихъ народѣвъ, приывкали Анты до войовничого жита, ходили на розбоѣ разомъ зѣ Гунами и ихъ земляками Болгарами. А тотѣ Болгары були турецька орда. Они осѣли межи Дунаемъ и Тисою. Та якъ пересунулися на Балканъ и осѣли межи Словянами, змѣшались зѣ ними и передали имъ свое имя.

Айбо Анты одзвычайлися одѣ газдѣвства, одѣ хлѣборобства, жили въ удобныхъ хижакъ та

стали воювати, якъ козаки. Не выступали збитою лавою, а лишъ умѣли несподѣвано ударити на ворога и зновъ розбѣгтися. Були проворитѣ, на всяку бѣду терпеливѣ, чудесно умѣли застѣтися, притаѣтися навѣтъ у водѣ. Поринаючи у воду, дыхали очеретомъ—тростиною, а ворогъ ихъ не бачивѣ. Давалися у знаки Грекамъ, що сидѣли на березѣ Чорного Моря—и Греки имъ плавили, абы напали на Словенѣ, що жили за Днѣстромъ, або на Волохѣвъ, що жили у полуднево схѣднихъ Карпатахъ.

Панованя Аварѣвъ.

Тымъ часомъ зо сходу надсунула нова орда *Аварѣвъ* або *Обрѣвъ*. Они побили Антѣвъ и пустошили ихъ землѣ. Анты выслали до нихъ визначного чоловѣка свого на ими Мезамира. Айбо тотѣ Мезамиръ бувъ гордый и смѣливый, не стерпѣвъ аварскому каганови (старшому) и одновѣвъ смѣло и рѣзко на его самохвальбу. Тодли одинѣ Болгаринѣ пановивѣ Кагана вѣнти Мезамира, бо онѣ середѣ Антѣвъ у повазѣ и може ихъ пѣдняти до бунту на Аварѣвъ. Каганѣ убивѣ Мезамира—Анты заворушилися и воювали зѣ Аварами, та они вдерлися зѣ Воляня за Карпаты и взяли весь нашъ народѣ у неволю.

Най-старшій лѣтописецѣ Несторѣ оповѣдає, якъ тотѣ Авары мучили наше племя Дулѣбѣвъ на Волянѣ. Они запрягали наши жѣнки по чотыри або пять до возѣвъ замѣсть вола або коня и казали ихъ мужинамъ поганяти. „Були бо тотѣ Обрытѣлемъ великѣ и умомъ гордѣ та погубивѣ ихъ

Богъ: померли всеѣ и не остався нѣ одинъ. Обрипъ, лишь остала пословица до нынѣ: згинули якъ Обры“ — каже тотъ лѣтописецъ. А згинули они у боротьбѣ зъ франконьскимъ цѣсаремъ Карломъ Великимъ надъ Рабою, де онъ 796 р. заложивъ Схѣдну Мархію, колыску пѣзнѣйшоѣ Австрій

Подѣль Славянъ.

Згинули Авары безъ слѣду, а наши прародичи далѣ жили на той землѣ, що нынѣ та ще до Дунаю досягали, а прозывали себе назвою *Словѣны*. Словѣнами называе тожъ лѣтописецъ Несторъ всеѣхъ Славянъ и на Балканѣ и на Моравѣ и на Подунавію и на Вислѣ и на Днѣпрѣ и Пльменськѣмъ озерѣ.

Одначе они стали дѣлитися на племена, що прибирали окремѣ назвы въ рѣжныхъ областяхъ.

Пѣвночносхѣдна галузь Словянъ жила на горѣшвѣмъ Днѣпрѣ, заходнѣй Двинѣ и Волзѣ и творила чотыри племена: Кривичѣвъ, Дреговичѣвъ, Радимичѣвъ и Вятичѣвъ. Одъ Кривичѣвъ и Дреговичѣвъ выйшли нынѣшнѣ *Бѣлорусины*: одъ Радимичѣвъ и Вятичѣвъ—Велікорусы, або *Москалы*. Они поширювалися далѣ на схѣдъ, заселяючи финскѣ землѣ, змѣшалися зъ ними и утворили нынѣшний москальскій народъ коло городу Москвы.

Антскѣ племена.

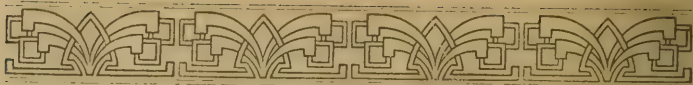
Полуднево схѣдна галузь (вѣтъ) Словянъ, давнѣ Анты, поселюеся въ области середнього и долѣшного Днѣпра, Дону, Днѣстра, Буга и по обохъ бокахъ Карпатъ. Надъ Днѣпромъ ажъ

до Росѣ повстае племя *Полянъ*, на захѣдѣ надѣ Припечю племя : *Деревляне*. На схѣдѣ надѣ Десною : *Сѣверяне*. На полуденнѣмѣ Днѣпромѣ сидить племя : *Уличи* ; на захѣдѣ надѣ Днѣстромѣ племя *Тыверцкѣ* ; на пѣвночѣ одѣ нихъ *Дулѣбы* надѣ Бугомѣ (познѣйше Бужане и Волянѣяне) ; въ нынѣшнѣй Галичинѣ и за Карпатами племя *Хорваты*.

Назва Русь и руській народъ.

Назвою „Русь“ именовано край Полянъ коло Киѣва. Въ лѣтописи Нестора вычисляется межѣ племенами „руськоѣ“ державы и того осередне племя „Русь“ зѣ осередкомѣ Киѣвомѣ. Такъ и говорится тамъ и замѣсть : до Киѣва поѣхавъ — пищесе : на Русь поѣхавъ. Видно зѣ того, що зразу тѣлько мешканцѣ (житель) Киѣва и околѣцѣ звалися „Русь“.

Доперва якъ Киѣвъ ставъ столицею всѣхъ схѣдныхъ славянскихъ племенъ — назва Русь перейшла на цѣлу державу. Поволѣ, якъ Киѣвска Русь загортала бѣльше и бѣльше земель подѣ свою руку — стали тотѣ землѣ зватися руськими. Всѣ племена, що пѣдлягали Киѣву называлися „руськими“ людьми, бо були пѣддаными Киѣвскоѣ Руси. Такъ зѣ тыхъ племенъ творитьсѣ одинъ великѣй *руськѣй народѣ*. Тотъ руськѣй народъ утворивъ въ VIII. столѣтѣю по Христѣ одну велику державу зѣ Киѣвомѣ столицею, яка называласѣя *Русею*. А громадяне тоѣ великоѣ державы безъ огляду на племена прозвали себе *Русинами*.

II.

ЖИТЯ РУСИНѢВЪ ИЗЪ ПО- ГАНЬСКИХЪ ЧАСѢВЪ.

Увѣльненѣ одѣ АварѢвѣ полудневосхѢднѣ славянѣскѣ племена поширяли свои оселѣ на схѢдѣ до Азовскаго моря и на захѢдѣ до Дунаю. На ПѢдкарпатю жило одно антскае племя Бѣлыхъ ХорватѢвѣ, — якѣ мы уже згадували — и розширили свои оселѣ ажѣ до Дунаю.

РѢдкѣе господарство.

Каждый рѢдѣ осѣдаѣ окреме и живѣ особно. Жили зѣ хлѣборобства, а такожѣ вынасаали худѢбу, ловили рыбу и звѣря по лѣсахъ. Дуже любилисѣ въ пчѢльництѣвѣ, особливо въ лѣсѢвѢй сторонѣ; пчѢлы водилисѣ у выдовбуваныхъ въ деревѣ дуплахъ (бортахъ), чи въ улихъ и такѣ зимувал. Земля довго буза недѣлена. Господарили спѢльно родинами; сини не дѣлилисѣ, жили разомѣ, а порядокѣ даѣвалъ одинѣ старшѣй вѣкомѣ. Ще недавно

въ нашихъ горахъ були такъ великѣ недѣленѣ родины, душъ часомъ по 20 и по 30 въ однѣй, що мали спѣльне господарство.

Одежа.

Убиралися просто. Носили сорочки полотнянѣ и штаны, по верху свѣты, а часомъ ще й киреѣ (званѣ корзно). На ногахъ мали плетенѣ панчохи (штримфлѣ) и чоботы, або постолы зъ тонкоѣ шкѣры сшитѣ на пѣдошвѣ. Опоясовалися ремѣнными поясами, на якихъ носили ножикъ, гребенець и шкѣряну (кожану) торбинку зъ огнивомъ и маленькимъ брускомъ до остреня. На головѣ мали шапку зо шкуры, або плетену зъ волокна.

Жѣнки носили нашейники, сплетенѣ зъ дроту, на головѣ шапочки або наголовники, обшитѣ рѣжними прикрасами. На вискахъ (коло скраней по обохъ бокахъ чола) вѣшали кѣльця ажъ до грудей, якъ звисали якъ косы. Богатѣ одягалися въ шовковѣ шпаты, або мѣхи (футра), въ золототканѣ парчи,* опоясувалися коваными поясами. Обвѣшувалися ланцюхами, дукатами, бидерами и золотыми гудзиками.

Звычаѣ.

Чужоземцѣ хвалять тогдѣшнихъ нашихъ людей за щирѣсть и *привѣтливѣсть*. Они ласкавѣ для чужоземцѣвъ, гостинно ихъ приймають и проводятъ ихъ дале, обы имъ не сталася яка шкода. Жѣнки вѣрнѣ челоуѣкамъ такъ, що часто убивають себе,

* Парча — шовкова, цвѣтиста одежа.

якъ умирае чоловікъ. Дуже люблять свободу, не хочуть нѣкому служити, анѣ бути підъ чиєюсь властею.

Одну мають хибу, що дуже *незгооливъ*, не хочуть слухати чужоѣ гадки, кождый тягне на свое: и черезъ тото бувають межи ними суперечки та кровавѣ битки. У войнѣ одважнѣ и войовничѣ и нѣхто не мѣгъ бы ихъ побити, якъ бы трималися разомъ (одностайно).

Вѣра.

До IX. столѣтя були они всею одною *поганьскою* *отзры*. Почитали богами силы природы. Погѣдна була природа нашего краю — погѣдна була ихъ вѣра. Стара пѣсня зъ лемковскихъ гѣръ на Подкарпатскоѣ Руси каже, якъ поветавъ свѣтъ по ихъ думцѣ. Три голубы сидять на яворѣ подъ небомъ посередь моря и думаютъ якъ свѣтъ сновати:

Коли не було зъ нагада свѣта,
Подуй же, подуй, Господи,
Пзъ святымъ духомъ по земли!
Тогда не було неба, нѣ землѣ,
Ано лемъ було синье море,
А середь моря зелений яворъ.
На яворойку три голубоньки:
Три голубоньки радоньку радять,
Радоньку радять, якъ свѣтъ сновати:
„Та спустимеся на дно до моря
Та достанеме дробного пѣску;
Дробный пѣсочокъ посѣме мы.
Та намъ ся стане чорна землиця:
Та достанеме золотый камень
Золотый камень посѣме мы,
Т намъ ся стане ясне небойко,
Ясне небойко, свѣтле сонейко,
Свѣтле сонейко, ясенъ мѣсячикъ
Ясный мѣсячикъ, ясна зѣрниця.
Ясна зѣрниця, дробнѣ звѣздойки.

Найвышшимъ богомъ почитали *Сварога*, бога неба, що выдававъ судъ божій надъ цѣлымъ свѣтомъ. Далѣ шанували (честували) тыхъ богѣвъ, одъ якихъ надѣялися добра або зла въ господарствѣ: *Перуна*, що посилає грѣмъ и блискавку, *Сонце-Дажбога*, бога *Волоса*, що сокотить худобы, *Хорса звымайный другъ* пѣдземного огню, та *Стрибога* бога вѣтру. Зъ богинь покланялися *Тадз*, богинѣ красы и любви, *Веснз* и *Хмарз*, а богиню смерти называли *Мариною*. У вѣсѣхъ рѣчкахъ, жерелахъ, болотахъ, лѣсахъ бачили (видѣли) божкѣвъ и богинь: русалокъ, мавокъ, полѣсунѣвъ, польовикѣвъ и т. д. Окремъ сего почитали *Дзда*, якъ бога роду. Вся природа була имъ рѣдна. Та небавомъ пѣдъ перскимъ вильвомъ стали дѣлити богѣвъ на ясныхъ и темныхъ, неприхильныхъ чоловѣкови. Окрѣмъ *Бзлобога сонця*, вѣрили въ *Чорнобога*, бога-ночи *Дива*, якому служать темнѣ божки, дѣдьки и цыкулики.

Обрядѣвъ свята

Молилися богамъ надъ водою, пѣдъ деревами. Святинь великихъ не ставили, тѣльки пѣдъ деревами строили капищѣ, де складали жертвы зобирять и рослинь. Службу священника сповняла найстаршій зъ роду.

Якъ заблисла весна красна, выбѣгали зъ курнихъ хать и витали Весну пѣснями-веснянками, якѣ спѣвали хороводомъ, побравшись за руки. А поворотъ сонця до лѣта стрѣчали святомъ *Купайла* на нынѣшного св. Ивана, якѣ въ нѣчь папороть процвѣтає. Збиралися надъ рѣками, палили хворостъ, рѣща, (сухе галузя) и спѣвали пѣсенѣ, ска-

чучи черезъ огонь. Молодѣ пары спознавалися тогда, ворожили собѣ долю, пускаючи вѣночки на воду и дружилися зо собою. Въ найкоротшій день, якъ сонце повертало на весну, святкували свято коляды, нынѣшного Рѣзда. Тогда справляли на святѣ вечеръ вечеру зъ 12 стравъ середъ снопѣвъ. Бажали собѣ доброго урожаю и посѣвали зерно на щастя. Те свято тягнулося двѣ недѣлѣ до Щедрого Вечера. На тотѣ святки нащивляли себе и снѣвали пѣсенѣ Колядки и Щедрѣвки, где славили богѣвъ и щастя господаря та лицарскѣ походы своихъ князѣвъ.

На „Мертвецкій великдень“ поминали *помершихъ*. Вѣрили, що душа не вмирає зъ чоловѣкомъ, а дале живе тамъ, где живѣ покѣйникъ, або йде до „навю“ або „Вирею“, себто до раю. Той рай красуєся вѣчною зеленею середъ ясноѣ погоды и и щастя. Ховаючи небѣщика, клали ему въ могилу страву и рѣчи потрібнѣ до житя. Тото все закопували зъ нимъ разомъ, або палили разомъ зъ покѣйникомъ, складали попѣль у миску, або глечикъ (горнець) и засыпали землею.

Громадске житя.

До громадскоѣ справы сходилися старшѣ зъ родѣвъ на порадѣ. Та рада називалася *вѣче*. Вѣче нараджувало и рѣшало, що треба. Кѣлька родѣвъ творило одно племя. На чолѣ племени стояли часомъ старшины, званѣ князями. Але они не мали великоѣ силы, бо веѣ справы рѣшала громада, вѣче. А князѣ мусѣли слухати громады. Тому до насъ не дошло богато именъ тыхъ *князѣвъ*. При-

падкомъ зъ хроникк Анонима доведѹемесе про князя ужгородского *Ляборця*, або про князя *Менумрода*, що стоявъ на чолѣ Русинѣвъ пѣдъ хвилю приходу Мадярѣвъ на Дунай.

Городы (замки).

Вѣйска не було. А якъ треба було боротися, то кто дужій (здоровый), збирався зъ тымъ, що мавъ, ци зо сисомъ, ци зъ мечемъ, на кони, ци пѣшій. Всѣ ишли боронитися, ци воюватися. Для обороны ставили *городы* (замки) середь лѣсу, ци середь болота, обкладати частоколомъ (плотомъ, паланкомъ). Або на высокѣмъ шпилю ставили верху городъ, сыпали валы, копали ровы довкола, абы ворогъ не мѣгъ приступити. Тамой и збирали въ небезпечный часъ все майно, жѣнокъ и дѣтей и боронили одъ ворога. Въ спокѣйнѣ часы тотѣ города стояли порожнѣ, а люде жили собѣ по жи-хахъ на волѣ. Тѣлько въ дакотрыхъ городахъ люде жили завсѣгди, особливо заможнѣйшѣ, богатѣ купцѣ. До городѣвъ приходили чужѣ купцѣ на торги и привозили товары. Такѣ города на нашѣмъ Подкарпатю були *Мукачѣвъ* и *Ужгородъ* для племени Бѣлыхъ Хорватѣвъ, що жили по тѣмъ боцѣ Карпать.

Такъ жили собѣ наши предки племенами окремо. Каждый знавъ лишъ свою околицю, свѣй городъ. Одно племя творило зъ часомъ собѣ кѣлька такихъ городѣвъ. А кожде племя жило въ свѣй землѣ своимъ житямъ. За Днѣпромъ Сѣверяне мали городъ Чернигѣвъ и Періяславъ; надъ Днѣпромъ Поляне мали городъ Киѣвъ; на заходѣ Де-

ревляне мали городъ Искоростень; на Волинѣ Дулѣбы мали городъ Червень, Луцькѣ, Белзѣ, а Бѣлѣ Хорваты въ Галичинѣ Звенигородъ коло Львова и Пльшенеско коло Золочева

Перша держава.

Зъ тревоги передь нападами сусѣдѣвъ яли племена захѣднѣ Дулѣбы и Бѣлѣ Хорваты сднатися въ одну державу. Они побудовали надъ Бугомъ рядъ городѣвъ, якѣ называлися одъ рода Червеня Червеньскими городами.

Такъ повстала *перша наша держава* въ VII—VIII столѣтїю. То була держава оборонна, передь напастями кочовыхъ племенъ.

Повстаня Киѣвскоѣ державы.

Одначе осередкомъ всѣхъ племенъ ставъ *Киѣвъ надъ Днѣпромъ*, городъ Полянъ, що называли себе *Русь*. Заложивъ его князь ихъ Кий, звѣсеи назва Киѣвъ городъ. Одъ непамятныхъ часѣвъ видко, що туй жило багато людей, а зато, що туй сходилися двѣ великѣ рѣки: Днѣпро зъ Припетю и Десна.

Въ тотѣ часы сухихъ дорѣгъ не було багато, а рѣкою люде йшли, куди треба. За то тыми рѣками приходили купцѣ всѣхъ племенъ до Киѣва. Богатѣ Кияне, званѣ боярами, держали собѣ сильныхъ одважныхъ военныхъ людей. Они сокотили ихъ добро передь напастями въ городѣ и на дорозѣ въ чужѣ краѣ. Такъ то повстало въ Киѣвѣ войско, яке боронило Киѣвъ одъ сусѣдѣвъ. На чолѣ того войска стоявъ князь, выбраний Киянами. Те войско звалось дружиною.

Та дружина зъ боярами и княземъ на чолѣ не тѣлько боронила Кіѣва, але ходила на сусѣднѣ волости и землѣ набирати добичи. Сусѣднѣ племена згодилися платити князеви й дружинѣ „за миръ“, що року данину, абы охоронитися одъ нападѣвъ.

За тото кіѣвскѣ князѣ Руси мали боронити ихъ одъ сусѣдѣвъ, заводити безпечнѣсть и карати розбѣйникѣвъ. Они обходили всѣ пѣдручнѣ землѣ що року зимою, одбирали дань и ставили свою залогу. Небавомъ и другѣ дальшѣ племена якъ Дулѣбы и Бѣлѣ Хорваты, бачучи користь, приставляли платити Кіѣвскому князеви Руси дань за охорону одъ сусѣдѣвъ и за торговлю зъ Кіѣвомъ. Отакъ повстала зо всѣхъ племенъ *руська держава зъ Кіѣвомъ столицею.*

На весну князѣ и бояре всѣхъ племенъ разомъ зъ купцями сходилися въ Кіѣвѣ. Складали свои товары на човны, везли Днѣпромъ, черезъ Черне Море до Царгороду, до Грековѣ. Тамъ за свои мѣхи, медь, зѣбже и иньшѣ сырѣвцѣ доставали дорогѣ шаты, золотѣ уборы (парчѣ), вино й усяке корѣня.

Походы на чужѣ землѣ.

Не вдоволяючись данею зъ своихъ земель, кіѣвскѣ князѣ ходили войною на далекѣ, богатѣ краѣ по добичу. Разомъ зо всѣми племенами ходили на Царгородъ и землѣ грецкѣ въ Крыму и Малѣй Азій. Ходили на Кавказъ, на Каспійске Море й на Перзю.

Якъ добули добычу, всѣ племена, що брали участь въ походѣ, дѣлили. Якъ добули право на

кращу торговлю зъ Царгородомъ, всѣ племена хо-
снувалися правомъ и ставали богатшими.

Маеме въ лѣтописи записано, що на такой *походъ на Царгородъ* въ 906 р. пѣдъ киввскимъ княземъ Олегомъ ходили разомъ зъ Полянами, Сѣверянами, Деревлянами, Дулѣбами и Бѣлѣ Хорваты, то е наши предки, що сидѣли по обохъ стокахъ Карпатъ. Зато до нынѣ въ одній колядцѣ спѣвають наши люде, якъ нашъ князь бѣе на Царгородъ — а царь ся дивуе, хто то воюе. Царь высылаетъ ему миску червѣнцѣвъ, золоту зброю, красну панну, а онъ не слухаетъ, лишъ бѣе тай бѣе на Царгородъ и его добуваетъ. Наши прародичи скла-дали ту пѣсеню про свѣий походъ на Царгородъ зъ киввскими князами :

Покуйме собѣ мѣдянѣ човна,
Мѣдянѣ човна, золотѣ весла.
Ой пустимеся на тихій Дунай
Долѣвъ Дунаемъ пѣдъ Царгородъ.

Наши предки въ походахъ Кивва.

Киввскій князь Олегъ ишовъ Днѣпромъ у походъ. А наши предки *Билз Хорваты* ишли Дунаемъ пѣдъ своимъ княземъ и злучилися зъ дружиною и човнами князя Олега на Чорибѣ Морюта вдарили разомъ на Царгородъ.

И тогда Олегъ на чолѣ всѣхъ руськихъ племенъ станувъ пѣдъ Царгородомъ, примусивъ цѣсаря зложити богату дань и допустити Русинѣвъ всѣхъ племенъ до торговлѣ въ Царгородъ. На знакъ побѣды прибивъ кованый щитъ Руси на царгородскѣй брамѣ.

И зъ того часу стала славна наша держава, всѣ племена зъєдналися пѳдъ руку. Киѳва и назвали себе Русею. Они завели торговлю зъ Греками, Перзами. Арабами та Хозарами, що жили на сходѣ. Они стали богатѣти, украшати города палатами и городами. До Киѳва яли ся навѣдовати чужѣ купцѣ и привозити свои товары на обмѣну.

Передъ нашимъ народомъ дрожали тогды сусѣды, кланялися передъ кождымъ Русинномъ и вымовляли наше имя зъ честею и пошаною.

III.

СТАРИННА КУЛЬТУРА НАШОГО НАРОДУ.

Одъ найдавнѣйшихъ часѣвъ, якъ исторія памятає, наши предки дали себе спѣзнати народомъ привязанымъ до постоянныхъ осель. Они мали свою землю, свои звичаѣ и обычаѣ, свои пѣсенѣ, свою окрему религію и свои обряды. Однимъ словомъ объявили себе народомъ, що має свою культуру.

Наша духовна культура.

Зъ гнѣзда всеѣ индоевропейскоѣ расы зъ Индіи принесли они вѣру въ силы природы, якъ почитали богами. Тотѣ боги якъ въ Индіи були силами, якъ чоловічкови анѣ не шкодили, анѣ не помагали. Дивилиси давнѣ наши прародичи на природу, якъ дѣти подивляли єѣ силу и красу. Щойно Перзы научили ихъ одрѣжнати Бѣлобога, прихильного, одъ Чернобога, ворожого людямъ. Такъ повстала вѣра въ Дажбога и бога Дива, що

бються зо собою о власть надъ чоловікомъ. Свѣтъ богѡвъ подѣлился на ясныхъ и темныхъ богѡвъ, якъ въ Перзїи, люде приносили имъ жертвы, спѣвали пѣсенъ, уладжували въ честь ихъ свята, щобы ихъ прихилити до себе. Такъ повставали пѣсенъ обрядовѣ, щедрѡвки и колядки та помертнѣ голосѣня. До кожного свята потрѣбна була музыка: до музики уживали трубы, гуслѣ, бубнѡвъ, свирѣли, дудъ та иньшихъ инструментѡвъ.

Выразъ нашѡѣ давнины.

Зъ давень давна торговали наши предки зъ Греками и зо сходомъ. Купували одъ нихъ тканѣ wzорами матерїи, украшенѣ вазы (горцѣ), чудово рѣзбленѣ рѣчи зъ мрамору и каменя, ковтки и нашейники та наголовники, робленѣ зъ золотыхъ або срѣбныхъ протикѡвъ (филигранъ). Цѣлыми столѣтїями подивляли наши предки красу сходу и собѣ пробували творити краснѣ рѣчи. Такъ пѡдъ впливомъ перекого сходу поставъ у насъ орнаментъ, то є: wzоры до вышивокъ на шатю и окрасахъ хижъ. Любувалцєя въ краснѡй зброѣ добутѡй на сходѣ або въ Греци. Одъ Грекѡвъ и сходныхъ народовъ училися спозирати на свѣтъ та житя.

Словомъ: столѣтїями творився у нашихъ предкѡвъ той смакъ, та нѣжнѡсть, та тонкѡсть, якими одзначаєся теперъ наша пѣсня, нашъ орнаментъ, и нашъ свѣтоглядъ. (У пословицяхъ фильзофія). Черезъ тото нашъ народъ, хочъ онъ ставъ без-

грамотный, держитесь середь чужихъ при своѣй мовѣ и звычайхъ, бо тѣ выробились столѣтiami.

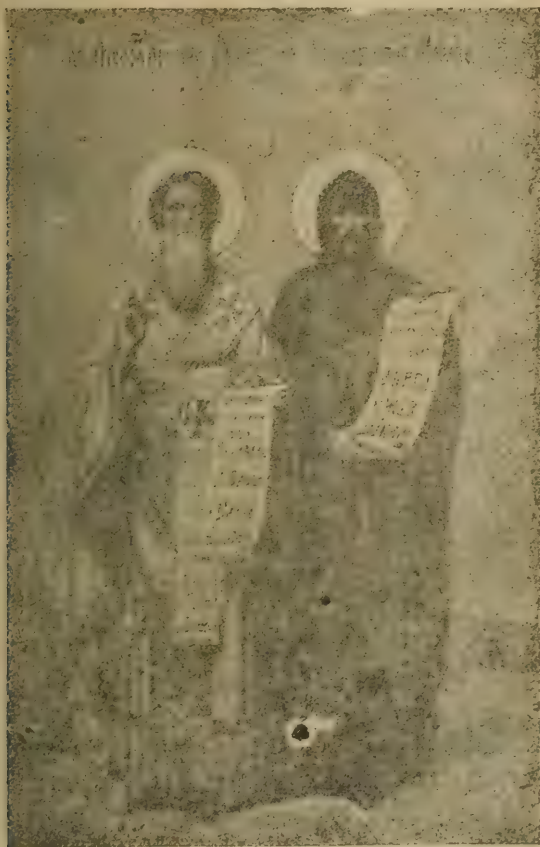
.Христiянство.

Черезъ свою культуру давнѣ Русины не противилися поширеню новоѣ христiянскоѣ вѣры зъ Греціи на Руси. Старѣ мудрець Греки не ширили еѣ огнемъ и мечемъ. Вѣра въ ясныхъ и темныхъ богѣвъ приготвила почву христiянству. Ею приймали перше богатѣ купцѣ, що ходили до Византіи и бачили блескъ и величъ Службы Божоѣ. Священники прийшли до насъ зъ Греціи. Они приспособляли новѣ христiянскѣ свята до давныхъ поганьскихъ. А именно: свято Коляды зойшлося зъ Рѣздомъ Христовымъ, свято Весны зъ Воскресенямъ Христа, свято Купала изъ св. Ивана. Нарѣдъ спѣвавъ даде свои поганьскѣ пѣснѣ и справлявъ игрища, якъ за поганьскихъ часѣвъ. Зъ часомъ вставлявъ на мѣсце Лады имя Богородицѣ, на мѣсце Перуна св. Ілію, на мѣсце Сонця-Ісуса Христа або св. Миколая, на мѣсце Сварога Господа-Бога. Тай темныхъ богѣвъ заступили христiянскѣ дѣтки, чорты и бѣсы зъ Люциперомъ на чолѣ

.Дороги христiянства.

На Киѣвску Русь прийшло христiянство просто зъ Византіи, яке въ IX ст. принято за державну вѣру. Ай до насъ на Подкарпатску Русь йшло оно вже въ VIII. столѣтю черезъ велико-моравску

державу. Два Греки зъ Салъоники, св *Кирило* и *Методій*, высланъ цѣсаремъ грецкимъ, принесли нову христіянску вѣру. Окремъ того принесли ще

письмо, якимъ стали писати церковнѣ книги на славянскѣй мовѣ. Лѣтописецъ Храбръ пише, що передъ принятямъ христіянства Славяне не мали

книгъ. Але мали своє *письмо*, зване рунами, писане чертами и рѣзами. Тыми рунами вырѣзували имя кожного бога у свѣихъ храмахъ Полабскѣ Славяне. Ревнѣ св. апостоли Кирило и Методій выдумали азбуку для славянської мовы. Нею написали першѣ книги християнської вѣри въ зрозумѣлой мовѣ. Послухайте, якъ оно сталося.

Панонія.

Передъ приходомъ Угрѣвъ (Мадярѣвъ) край нать Дунаемъ окружений Карпатами и Альпами назывався Панонія. Коли нѣмецко-франконскій цѣсарь Карло Великій при помочи славянскихъ князѣвъ Паноніи розбивъ Авѣрѣвъ надъ Рабою въ 796 р., утворилися вольнѣ князѣвства Славянъ, якѣ зайняли бѣльшу часть Паноніи. Кожде племя творило свою державу пѣль проводомъ своихъ князѣвъ, не дбаючи за сусѣда. Въ Семигородѣ жили Волохи, межи Дунаемъ а Тисою Бѣнаръ, межи Тисою а Попрадомъ, на Подгорѣ *Бѣль Хорваты*, наши прародичѣ. На захѣдъ Словѣны або Словаки по обохъ бокахъ Дунаю, за Савою Чорнѣ Хорваты. На захѣдъ одъ Паноніи осѣли Морявяне и Чехи,— а за ними вже були нѣмецкѣ племена.

Велико-моравска держава.

Нѣмецкѣ королѣ яли наспирати на захѣдныхъ Славянъ Чехѣвъ и Морявянѣ. Они насилали нѣмецкихъ священникѣвъ ширити латинську християнську вѣру. Тотѣ священники робили ихъ залежниками одъ нѣмецкого епископа въ Пассавѣ. Славянскѣ племена поєдналися зъ собою и яли творити свою державу, обы оборонитися передъ Нѣмцями.

Такъ утворилася на заходѣ въ половинѣ IX столѣтя *селико-моравска держава* пѣдъ трома князями : Моймиромъ, Ростиславомъ и Святополкомъ, що наступали по собѣ. Они пѣдгорнули пѣдъ свою власть и Словакѣвъ въ Паноніи на повнѣчнѣмъ березѣ Дунаю. А на пѣдудецнѣмъ березѣ въ околицѣ Болотного озера було окреме князѣвство славянське пѣдъ княземъ Коцельомъ. Щобы увольнитися одъ нѣмецкоѣ верховлады, тотѣ князѣ Ростиславъ и Коцель пѣслали до грецького цѣсаря Михайла II (856—867) послѣвъ, мовлячи :

— „Земля наша хрещена, та не е у насъ учителя, щобы насъ учивъ и переложивъ святѣ книги. Мы не розумѣеме нѣ грецькоѣ, нѣ латиньскоѣ мовы. То пошли намъ, Господине, такихъ учителѣвъ, що можуть провѣдувати слово боже на нашѣй мовѣ“. Цѣсарь Михайло за порадою свѣтлыхъ мужѣвъ загнавъ имъ Константина и Методія, синѣвъ грека Льва, що знали славянську мову зъ Солуни, де мешкали такожъ Славяне.

Дѣяльнѣсть Кирила и Методія.

Константинъ зложивъ азбуку зъ грецького скорописного письма названу *глаголицею*, и оба брата переложили евангеліе и апостола, псалтирь и октоихъ та другѣ книги потрѣбнѣ до богослуженя на староболгарску мову, що тогды була въ Солуни. Але ту мову розумѣли якъ близьку собѣ всѣ Славяне. Оба брата голосили слово боже на зрозумѣлѣй мовѣ середъ Славянъ въ Моравіи и въ Паноніи, та установляли священникѣвъ зъ межи Славянъ черезъ сорокъ мѣсяцѣвъ одъ 863 р.

Нѣмецкѣ священники донесли до папы, що тотѣ два брата ширять ересь, впроваджуючи славянську мову въ богослуженя. Тогда вѣзвавъ ихъ папа Николай до себе и оба брата выбралися до Риму черезъ крайну Коцеля, де оставили славянскѣ книги и своихъ ученикѣвъ.

Затвердженя папы.

Новый папа Гадріянъ приявъ обохъ братѣвъ тимъ бѣльше, що Константинъ принѣсъ мощи св. Климента зъ Крыму зъ собою до Риму. Они одиравили богослуженя въ римскихъ црквахъ на славянскѣй мовѣ и достали признаня папы на свои переклады святыхъ книгъ. Константинъ пѣдъ именемъ Кирила вступивъ въ черцѣ до монастыря въ Римѣ, а Методія именувавъ папа Иванъ VIII архіепископомъ паноньскимъ и моравскимъ. Тому Методіеви архіепископови въ Паноніи пѣдлягали епископи, якихъ було по свѣдоцтву арх. Пилигрима (зъ 980 р.) *сзгъ* передъ приходомъ Мадярѣвъ.

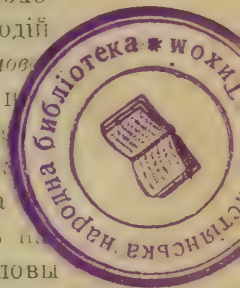
Христіянство въ Паноніи.

Славянське богослуженя розширилося въ Болгаріи и въ цѣлѣй Паноніи сто лѣтъ скорше, поки приняла христіянську вѣру Кіѣвська Русь. Наше племя въ Паноніи, Бѣлѣ Хорваты, могли христіянську вѣру приймати ъдъ двохъ сусѣдѣвъ: ъдъ Словакѣвъ и ъдъ Болгарь, що жили межі Тисою и Дунаемъ. Ихъ князь Борисъ приявъ крестъ 860 р. зъ рукъ того самого Методія ще передъ приходомъ ихъ до Моравіи. И коли Мадяре перейшли поганьську Русь до Паноніи, то наши

предки вже були христіянами и мали свое славянське письмо въ церковныхъ книгахъ.

Письмо и мова церковныхъ книгъ.

Першѣ церковнѣ книги писалися *глаголицею*, то есть азбукою зложеною Константиномъ въ грецкого скорописного письма. Вѣдавъ ученикъ Методія Климентъ зложивъ нову азбуку на основѣ другого рода грецкого письма, звану *кириллицею*. Тою азбукою писалися потомъ всѣ книги на славянськѣй мовѣ у всѣхъ племенъ. Тота азбука задержалася до нынѣ. Мова тыхъ книгъ була мовою давныхъ Болгарь въ Македоніи, звѣдки походили оба апостола Славянъ, Кирилъ и Методій. Та мова называеся нынѣ *старославянською мовою* и нею одправляється богослуженя у схѣдной церкви. Та схѣдна церква, якъ бачимо, була зв'язана въ звязи зъ Римомъ, коли ще не було розколу. Тогды була одна *католицка віра* голошена на захѣднѣйшій, грецкѣй и славянськѣй мовѣ середь народѣвъ Европы підъ проводомъ папы, якъ головы церкви и наслѣдника Христа въ Римѣ.

IV.

ПРИХОДЪ МАДЯРОВЪ НАДЪ ДУНАЙ.

Маляре або Угры.

Жовтошкуре кочеве племя Малярѡвъ жило, якъ иньшѣ дикѣ племена на степахъ Азіи, mezi Иртішемъ, Аральскимъ озеромъ и Каспійскимъ моремъ. Они були низького росту. Мали глубоко всадженѣ очи и стрижене волося. Не мали постійныхъ осель, не управляли землѣ — тѡлько выпасали скоть. Цѣле житя переводили на коняхъ. Нападали на ворога нечаяно. Якъ не пѡддався, удавали утечу. Коли явъ ихъ доганяти, то верталися и розбивали его. Ёли мясо, пили кровь убитыхъ звѣрять и кѡньске молоко. Щобы набрати одваги, ёли серця убитыхъ ворогѡвъ.

Вандрѡвна Малярѡвъ.

Притисненѣ другимъ дикимъ племенемъ Печенѣгами, кочевикѡвъ зо сходу, рушили Маляры изъ Азіи черезъ браму народѡвъ коло 830. р. у Хозарске царство. Хозаре воювали зъ Печенѣгами, за то наймили собѣ малярску орду и поселили еѣ mezi Дономъ и Днѣпромъ. Але й тамъ найшли

ихъ Печенѣги, розбили ихъ и погнали дале. Пѣсли лѣтисиси Нестора з'явилися Мадяре въ 880 р. *пѣдъ Кизвома* и сѣтановилися на горѣ, званѣй опѣсля угорскою. Туи прийшло до битвы межѣ Мадярами и Русинами. *пѣдъ княземъ Олегомъ*. Олегъ розбивъ ихъ, якъ наемникѣвъ Хозарѣвъ. Олегъ стокмився зъ ними, що будуть граничною сторожею на пѣвнѣчной и полудневѣй границѣ руськоѣ державы. Тому Олегъ подѣливъ ихъ на двѣ части и перепустивъ ихъ безъ перепоны, однихъ на пѣвнѣчь, другихъ на полудне.

Походъ Угрѣвъ черезъ Русь.

Одна орда Угрѣвъ пошла черезъ лѣсы на пѣвнѣчну границу руськоѣ державы до болотнистоѣ и зимноѣ *Финляндіи* та Ингрии, де они нынѣ живутъ *пѣдъ* назвою Финляндцѣвъ. Друга орда въ числѣ 100.000 Угрѣвъ зъ жѣнками и дѣтьми подалася на полудневѣ границѣ руськоѣ державы *въ Панонію* де було десить мѣся на поселеня. Для проведения ихъ до Паноніи давъ Олегъ имъ на *проводникѣвъ* Русинѣвъ. Русины згодилися вандрувати и шукати щастя въ новѣй землѣ *пѣдъ* тою умовою, що они будуть уживати рѣвныхъ правъ зъ Уграми. Для певноѣ поруки Олегъ оженивъ начальника Мадярѣвъ. Арпада зъ одною руською княжною, дочкою князя одного зъ руськихъ племенъ.

На основѣ сего договора, якъ описуе анонимный нотаръ короля Белѣ, рушили кочовѣ Угры *пѣдъ* *проводомъ* Русинѣвъ до Паноніи черезъ города червеньскѣ Дулѣбѣвъ и Бѣлыхъ Хорватѣвъ. Князѣ тыхъ племенъ прийняли ихъ подарками и гостили

ихъ одинъ мѣсяць та провели ихъ черезъ горы Карпаты въ Панонію.

Подчасъ приходу Мадярѳвъ були надъ Дунаемъ такѣ державы: На заходѣ до Рабы и Нѣтры сягала *велико моравска держава* пѳдѣ княземъ Святополкомъ. Межи Дравю и Рабою *славянска держава* князя Привины пѳдлегла Нѣмцямъ зо столицею Мпзабургъ. Межи Дунаемъ и Тисою була *болгарска держава* пѳдѣ княземъ Залянѳмъ. Межи Тисою и Карпатами въ Семпгородѣ *русько-золоска* держава князя Менумрода. Межи Нѣтрою и Тисою *держава Бѣлыхъ Хорватѳвъ* пѳдѣ княземъ Ляборцемъ. Держава Бѣлыхъ Хорватѳвъ не стояла ще въ звязи зъ Киѣвскою русскою державою Олега, хочъ Бѣлѣ Хорваты були одного кореня зъ руськими племенами. Якъ Мадяре зъ Русинами перейшли Карпаты, усѣ тотѣ князѣ наддунайскихъ державъ не злучилися разомъ до обороны, тѳлько кождый зъ окрема боронивъ своеѣ землѣ самъ.

Перший станувъ до бѳю князѣ Бѣлыхъ Хорватѳвъ *Ляборецъ*. Розбитый Мадярами наложивъ головою. А Мадяре пѳшли далѣ и осадовилися по лѣвѳмъ березѣ Тисы надъ рѣками Темешъ, Бега, Кеврешъ и Марошъ. Стотисячна орда зъ жѳнками и дѣтми и стадами розсѣлася на широкыхъ пасовискахъ, де выпасали свои конѣ, живучи зъ грабѣжи и войны. Небавѳмъ розбили велико-моравску державу, стали нападали на Нѣмеччину, Италію, Македонію та стали пострахомъ сусѣдѳвъ.

Житя Русинѳвъ въ новѳмъ ладѣ.

Русины, якѣ прийшли зъ Мадярами, поселилися межи Русинами, якѣ давно жили въ пов-

ночній Угорщинѣ, а котрѣ называлися въ той часѣ Бѣлыми Хорватами. Прийшлѣ Русины построили собѣ городи побѣчъ давныхъ городѣвъ, — славный ихъ городъ *Оросваръ* (руській городъ — стоявъ недалеко Братиславы). Прибувшѣ Русины приняли вѣру Христову схѣдно-славянського обряду, утвореного Кириломъ и Методіємъ. Якъ Олегъ піднявъ похѣдъ на Царгородъ 907. року, збранися Пѣдкарпатскѣ Русины и поплили Дунаемъ помагати Олеговц. Зъ договору Олега зъ грецькимъ цѣсаремъ користають межи иншими племенами и Подк. Русины. Они достали свою пайку добичи и могли торгувати зъ Царгородомъ, якъ и другѣ руськѣ племена. Тымъ способомъ перша емиграція Русинѣвъ за Карпаты скрѣпила руське племя Бѣлыхъ Хорватѣвъ, роздѣленыхъ на дрѣбнѣ княжества родового ладу. Гранциъ межи Русинами а Уграми були оддѣленѣ валомъ на повночнѣмъ стоцѣ Дунаю и Тисы. Тотѣ вали удержалися еще за династїи угорскоѣ Арпадовицѣвъ ажъ до нападу Татарѣвъ

Житя Угрѣвъ.

На дворѣ Арпада и его наслѣдникѣвъ говорили руською мовою, бо его жѣнка и невѣстка були руськими княжнами. Руська мова була мовою образованыхъ, мовою великоѣ державы, вищою одѣ убогоѣ на слова бесѣды мадярського кочового племени, яке не мало ще за собою означеныхъ державныхъ границъ, не мало своеѣ хаты на землѣ, живучи циганьскимъ ладомъ.

Мадярсна мова — зеркало исторїи.

Доказомъ бѣдности мадярскоѣ мовы есть понадъ 2000 слѣвъ, якѣ Угры взяли живцемъ зъ

русьскоѣ або другихъ славянскихъ мовѣ на означеня понять первѣстноѣ культуры. Будучи кочевымъ племенемъ, училися одѣ Славянъ управлять землю, тому взяли назвы яринъ, деревъ, збѣжа и всѣхъ знярадѣвъ управы землѣ одѣ Славянъ *). Значить культуры вчилися Мадыре одѣ Славянъ, якѣ були вже давно осѣлымъ народомъ. *Славяне* отже були ихъ учителями земледѣля на Угорщинѣ.

Окремъ сего Угры приняли одѣ Славянъ назвы зѣ области промыслу и ремесла, що вязався зѣ управою землѣ. Затото взяли одѣ насѣ и одѣ Славянъ такѣ слова :

палевка—*palinka*, млинъ—*malom*, млинаръ—*molnár*, ковачъ—*kovács*, ткачъ—*takács*, швель-чижмадѣй—*csizmadia* клопачъ—*kalapács* колачъ—*kalács*, квасъ—*kovász* и т. д. Одѣ Русиновъ училися называти ростины и звѣрига, що жили въ новѣй землѣ, до якоѣ прийшли. Звѣдти взялися въ мадырскоѣ мовѣ слова: медвѣдь—*medve*, буйволъ—*bivaly*, пана—*páva*, воробецъ—*veréb*, ворона—*varju*, сука—*szuka*, сорока—*szarka*, голубъ—*galamb*, павукъ—*rók*, выдра—*vidra*, блоха—*bolha*, рѣй—*raj* и т. д. Зѣ того видно, що Русины учили ихъ дивитися на явища природы, якъ мати учить дѣтину.

Одѣ Русиновъ и Славянъ приняли Мадыре и слова зѣ области организованѣ военноѣ игуки, а именно: бѣй—*baj*, бѣйникъ—*bajnok*, вѣдаръ, уздаръ, гувдаръ—*huszár*, половець—

*) Такѣ слѣва е: коса—*kasza*, граблѣ—*gereblye*, ярмо—*ugorka*, борозда—*barázda*, колосъ—*kalász*, лопата—*lapát*, villa, подкова—*patkó*, бѣбъ—*bab*, сѣль—*só*, диня—*dinnye*, ог—*járom*, рожъ—*rozs*, сѣно—*széna*, ведро—*veder*, лень—*len*, вили—*saláta*, капуста—*káposzta*, олѣй—*olaj*, ясла—*jaszol*, палиця—*reték*, черешня—*cserezsnye*, букъ—*bük*, явѣръ—*javor*, салатъ гвѣй—*ganaj*, солома—*szalma*, слива—*szilva*, рѣпа—*répa*, редька—*pálcza*, гать—*gát*, гатити—*gátolni*, сокира—*szekercze*, борона—*borona*, саны—*szán*, макъ—*mak*, цеберъ—*cseber*, сито—*szita*. решето—*rosta*, сѣчкз—*szecska*, череда—*csorda*.

palócz, воевода—vajda, ходъ. походъ—had, хѣдный—hadnagy, витязь—vitez, пушка—puska, колпакъ—kalpag, чекань—csákány сабля—szablya, бодрь—bátor, трембита—trombita, варта—varta, стража—sztrázsa, порохъ—por. Тото показуе, що доперва Славяне провчили ихъ провадити войны не ватагами, а организованною збройною силою.

На якѣмъ нивѣкѣмъ степени культуры прійшли Угры до Паноній, показують слова зо щоденного жита, якѣ мусѣли взяти одъ Русинѣвъ и Славянъ. Не мали своихъ словъ на такѣ понятя, якѣ: бесѣда—beszéd, обѣдъ—ebéd, вечера—vacsora, печенье—pecsenye, солонина—szalona, ковбаса—kolbász, каша—kasa, жиръ—zsír, пара—para, искра—szikra, губа—gomba, галати—gondolni, мовити—mondani, прати—pörölni, чудуватися—csudálkozni, и т. д. Русины, загаломъ Словяне, учили ихъ товаришского жита и устрою оселъ, на що указують слова на такѣ понятя: братъ—barát, баба при родинахъ: bába, милость—malaszt, сусѣдъ—szomszéd, слово—szó, мова—mondás, залог—zálog, бритва—borotva, дорогой—drága, середя—szerda, четвертокъ—csütörtök, пятокъ—péntek. Далѣ переняли такѣ назвы якѣ: нога, лаба—láb, слуга—szolga, неволя—nyavalya, иго—iga, рабъ—rab, грубый—goromba, горбатый—görbe короткій—kurta, чистый—tisza, простой—paraszt, пустый—puszta и т. д. Якѣ кочовый народъ взяли одъ Русинѣвъ назвы въ устрою оселъ: колиба—koliba, двѣрь—udvar, пивница—pince, корчма—kocsma, кухня—konyha, обручъ—абрончъ, кавга—kályha, улья—utcza, потѣкъ—patak, човень-човникъ—csónak, лодка—ladik, дрѣтъ—drót, ярокъ—árok, холмъ—halom, стѣлъ—asztal, обволокъ—ablak, дугарь—rohár, вилка—villa, рама—ráma, таблица—tábla, клетка-калѣтка—kalitka, занць—láncz, мовзѣрь—mozsár, олова—ólom, кѣшь—kas, и т. д.

Тотѣ вѣкъ слова взяли Маляре на тѣ понятя, якихъ они не называли по своему, бо жили якѣ дика орда въ степахъ.

Они не мали навѣтъ найпершихъ родинныхъ понять, (якѣ братъ, милость), не жили въ хижакъ, тѣлько на возакъ, не варили, нѣ пекли стравъ, не мали нѣякого сусѣдного устрою, не мали товаришскихъ зносинъ въ сусѣдами, однимъ словомъ були ордою на найнищѣмъ степени культуры.

Русины нагнули Мадярѳвъ до тихъ примитивныхъ способѳвъ житя, що знаменуеть осѳлый народъ.

Привчивши Мадярѳвъ жити по людски, управляти землю, провадити войну организованою силою, займати постійнѳ осель — насадили имѳ Христову вѳру славянського обряду.

Слова зъ обряду нашихъ вѳры: Богъ-яегина—*Istenem*, святый хресть—*szent kereszt*, ангель—*angyal*, пекло—*pokol*, книга—*könyv*, образъ—*ábrázat*, свята вечера—*szent vacsora*, християнствъ—*keresztény*, поганинъ *rogány*, пѳль—*pap*, олтарь—*oltár*, епископъ—*püspök*, корочунъ, найкоротній день въ рсцѳ на Рѳзтво, вказують на того, що редакцію якъ и усю культуру дали имѳ Русины разомъ зъ другими Славянами.

Славяне отже творили первѳетну культуру середъ тоѳ невеличкоѳ орды Мадярѳвъ въ числѳ 100.000, що прийшла зъ дикоѳ степовоѳ Азії въ Паноніи щастя шукати.

V.

ОРГАНИЗАЦІЯ ДЕРЖАВЪ ОБОХЪ НАРОДОВЪ.

Буйнѳсть руськоѳ державы.

Руська держава въ X. столѳтїю визначалася молодимъ розмахомъ. Великѳ князѳ Олегъ, Игорь и Святославъ простягнули еѳ границѳ до Волги, Ильменьского озера, Кавказу и Дунаю. Зъ Кїѳва йшли торговельнѳ дороги: одна долѳ Дїѳвиромъ

черезъ Чорне море до Царьгороду, друга горѣ Днѣпромъ черезъ Новгородъ на Балтійске море.

Великій князь *Олагъ* (879—914) бувъ мудрый, хитрый и завзятый. Онъ приєднавъ до Кіѣвского князѣвства чимало славянськихъ племень, кого силою, кого хитрощами, кого намовою. Такъ зъєднавъ всѣ антскѣ племена межи ними и Бѣлыхъ Хорватѣвъ, нашихъ предкѣвъ въ одну руську державу.

Игорь (914—946) ходивъ флотою на Царьгородъ и на Каспійске море.

По смерти Игоря правила руською державою его жѣнка княгиня *Ольга* за малолѣтнего сына Святослава, она пріяла християнску вѣру. Тому церква визнала еѣ святою.

Сынъ еѣ *Святославъ* (946—960) бувъ лицарь зъ крови и кости. Якъ ишовъ на котрый край, сповѣщавъ напередъ: Иду на васъ!

Тотъ Святославъ хорообрый розбивъ державу Хозарѣвъ и Болгаръ на Волзѣ и на Дунаю протягнувъ границѣ одъ Волги до Дунаю и поставивъ руську державу на вершокъ силы и славы. Потѣмъ пойшовъ на Царьгородъ.

Перемишлѣды въ захѣдной Руси.

По смерти Олега кѣвскѣ князѣ—Игорь и Святославъ—звертали всю свою увагу на схѣднѣ и на полудневѣ границѣ руськоѣ державы. Они поширили ихъ по Волгу и Кавказъ. Тымчасомъ захѣднѣ племена Дулѣбы и Вѣлѣ Хорваты памятали про свою незалежнѣсть давныхъ горѣдѣвъ Червеньскихъ и перестали платити дань Кіѣву та ему пѣдлягати. Та не мали силы сами бѣзъ

Киѣва устояти проти напору зъ заходу. Середь захѣдныхъ Славянъ по смерти Святополка упала велико-моравска держава, а стало творитися *чеське князѣвство*. Князь Боживой, охрещеный Методіемъ, зъєднавъ все племена чеськѣ и давъ починъ чеському князѣвству. Чеське князѣвство стало зростати въ силу *пѣдъ династією Перемыслѣдѣвъ* и заняло Краковъ. Якъ почалася боротьба межи сынами Володимира, Перемишлиды подчинили пѣдъ свою власть Города червенскѣ Дулѣбѣвъ и Бѣлыхъ Хорватѣвъ, що одѣрвалися одъ Киѣва.

Зъ часу короткого влодѣня Перемыслѣдѣвъ въ Галичинѣ остало либонъ одна памятка : мѣсто *Перемишль надъ Саноу*.

Початки угорскоѣ державы.

Угры заняли Угорщину и думали посуватися на захѣдъ. Але нѣмецкій король Генрихъ Пташникъ розбивъ ихъ пѣдъ Мерзебургомъ 933. р. першій разъ и наложивъ на нихъ дань. За сына Жолта *Токшаня* Угры напали на Италію и здерли зъ неѣ велику контрибуцію (оплату). Але римскій цѣсарь Нѣмцѣвъ Отгонъ I. ударивъ на нихъ, коли напали зновъ на Нѣмеччину и розбивъ ихъ надъ рѣкою Лехомъ 955. такъ, що тѣлько сѣмъ Угровъ зъ одрѣзанными ухами и носами вернуло домѣвъ. Одъ тогды Мадяре перестали нападати на сусѣднѣ державы якъ орда. Они стали постоянно оселюватися на Угорщинѣ та управляти землю.

Ще передъ тою вѣйною князѣ угорскѣ Булчу и Дюла пѣдлегли Токшаню пѣйшли въ Царьгородъ 950. р. и приняля крещеня. Одинъ зъ нихъ Дюла покликавъ въ Семигородъ грецкыхъ священни-

кѡвъ, якѣ розширили христiянску вѣру въ Семигородѣ межи Волохами и Уграми. Угры брали участь въ походѣ Киѣвского князя Святослава Хороброго на Царьгородъ 971. року. Начальный князь угорскій, Токшань, бувъ сыномъ угрорусскоѣ княжны и почувавъ себе до обовязку слухати руського киѣвского князя.

Початки культуры Угрѡвъ.

Стисненѣ организоваными державами Угры мусѣли поселитися цостѡйными оселями на наддунайскѡй низинѣ. Ще двѣ сотнѣ лѣтъ до панованя Белѣ III. (1173—1196) живѣ угорскій народъ въ шатрахъ и не мавъ нѣякихъ культурныхъ потребѣ кромѣ религii. Наслѣдникъ Токшаня Гейза I. оженився зъ дочкою семигородского Дюла, Шаролтою и она привела грецкихъ священникѡвъ христiянскихъ до Угорщины. Они ширили Христову вѣру на славянскѡй мовѣ на основѣ книгъ Кирила и Методiя и впровадили славянскій обрядъ, поширеный межи Славянами въ Панонii и межи Русинами въ Семигородѣ. Въ часахъ князя Гейзы панувавъ схѡдно-славянскій обрядъ въ цѣлѡй Панонii (якъ то выходитъ зъ плѣсма Пилигрима до папы Бенедикта VII).

Зъ рукъ священникѡвъ схѡдного обряду прийнявъ хрещеня цѣлый княжий дѡмъ Гейзы зъ сыномъ Ванкомъ пѡзнѣйшимъ королемъ угорскимъ, Стефаномъ I. Всѣ высшѣ версты и дворяне королѣвскѣ говорили руською мовою. Имена начальныхъ чинѡвъ управы въ державѣ взяли Угры такожь одъ Славянъ :

czászár — цѣсарь, király — король, kir. udvarnok — короля удворникъ, Horvat ban — панъ Хорватовъ, asztal mester — майстеръ стола, poharnok — погарникъ, ispan — панъ, vajda — воевода, vitez — вптязь, udvar — дворъ, и т. д.

Угорщина королѣвствомъ

Князь Стефанъ I. Святый (1000—1038) принявъ королѣвскій вѣнецъ и проголосивъ Угорщину королѣвствомъ. Тотъ самъ вѣнецъ, сама корона, которую потѣмъ коронували угорскихъ королѣвъ — похо-

дить зъ Греціи. На нѣй красуется икона грецкоѣ работы зъ буквами грецкоѣ азбуки. Коронаціиу жерею (плащъ, palast) вышили золотомъ жемчугами инокинѣ Василиянки въ монастырѣ у Веспримѣ, основанымъ св. Стефаномъ. На нѣй е вышитый иконостасъ, а въ горѣ написъ славянскими буквами: „Буди Господи милость твоя на насъ нынѣ и во вѣки“: а внизу: „Господи ущедри ны и благослови ны, просвѣти лице твое на

ны и номилуй ны“. Тотъ написи вказують, що обрядъ Христовоѣ вѣры голошено въ славянскѣй мовѣ, хочъ самъ королѣвскѣй вѣнецъ Стефанови приславъ папа. Стефанъ ставивъ церкви и монастырѣ схѣдного обряду, а будовничихъ тыхъ церквѣ сировадивъ изъ Греци.

Февдальный устрѣи Угорщины.

Король Стефанъ подѣливъ край на вармедѣ, на чолѣ явихъ стояли февишпаны. После нѣмецкого взѣрця завѣвъ *февдальный устрѣи*, що зробивъ нямешѣвъ (шляхту) привиліюваною клясою. Мадярска, руська, словацка и нѣмецка шляхта оцанувала при номочи церкви цѣлу масу народа и затримала всю политичну владу при собѣ.

Низше духовенство було звязане зъ людомѣ. Але выше прибрало собѣ норovy шляхты, котра загорнула широкѣ землѣ на основѣ королѣвского наданя и держала весь народѣ въ подданствѣ.

Русь за Володимира Великого.

Тымчасомѣ на Руси по смерти Святослава Хороброго побѣдивъ у боротьбѣ зъ брагами наймолодшѣй Володимирѣ. Тотъ великѣй князь кѣвскѣй мае назву *Володимирѣ Великѣй и Святѣй (980 — 1020)*.

Володимирѣ зобравъ все землѣ назадъ подѣ своею рукою, усмиривъ боярѣвъ та князѣвъ и прилучивъ новѣ дальшѣ землѣ. Володимирѣ поѣшовъ походомѣ на *городы Червеньскѣ* и займивъ тотъ край ажъ по Кракѣвъ та прилучивъ до Русѣ. Такожѣ зъ тымѣ занявъ и землѣ за Карпатами такѣ, що тамѣ сходилися границѣ державы русѣ-

Князь Володимиръ Великій.

коѣ, чеськоѣ и угорскоѣ Въ той способъ Подкарпатска Русь найшла зновъ получения зъ великою державою своего народу. Та держава сягала одъ Волги, великихъ пѣвнѣчныхъ озеръ до Кавказу, Чорного моря ажъ по горѣшну Тлеу и Попрадъ и обоймала нашу Подкарпатску Русь въ цѣлости.

Организація руськоѣ державы.

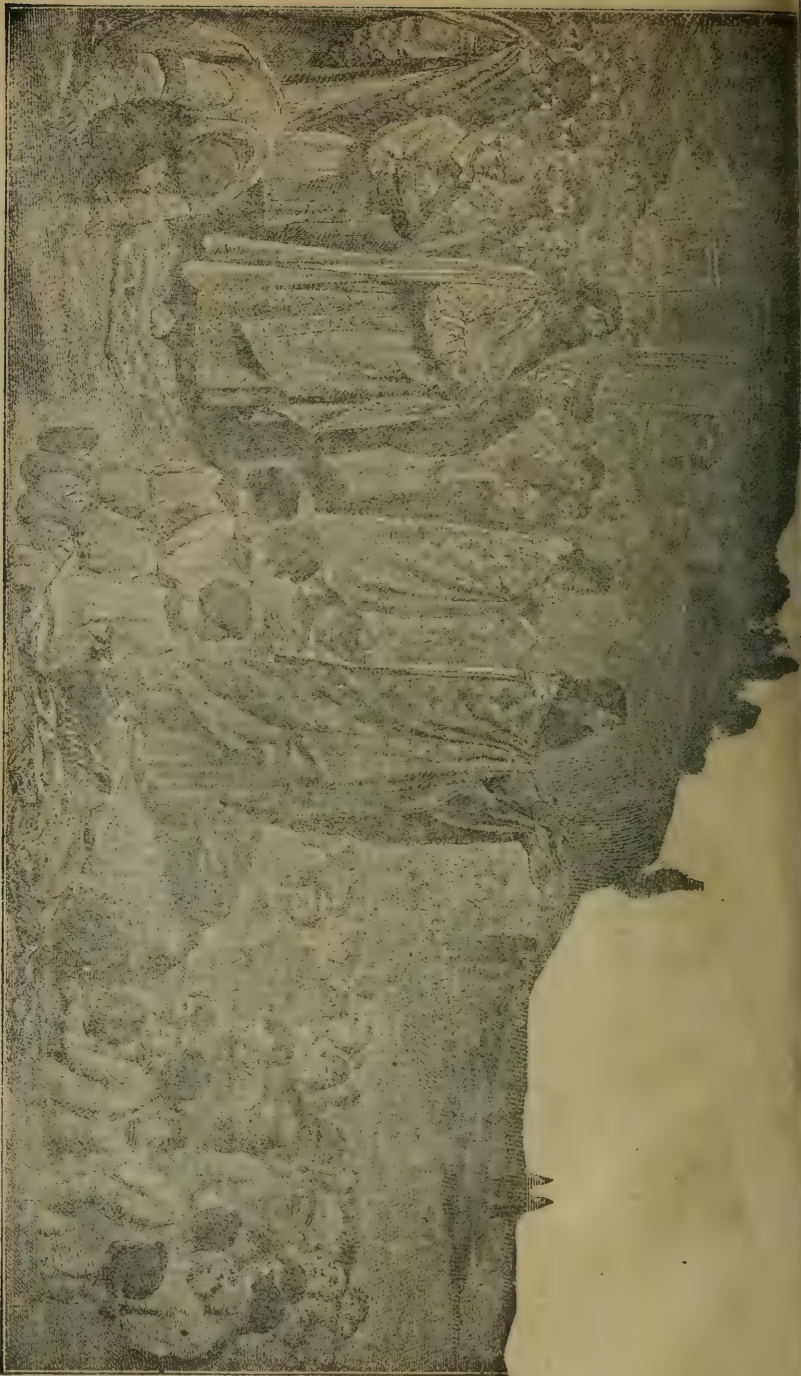
Володимиръ зобравъ руськѣ землѣ и подбавъ про те, обы ихъ сполучити зо собою сильнѣйше. Для того онъ старавъ прихилити собѣ громаду, стягавъ людей зъ рѣжныхъ гордѣвъ на пораду, приймавъ ихъ на пирахъ и годувавъ на своимъ дворѣ. За то ѣ пошла слава про Володимира, якъ ласкавого князя и народъ спѣвавъ про него у пѣняхъ якъ про „красне сонейко“.

Кождѣй землѣ за намѣтника замѣсть боярь и чужихъ — посадивъ *своихъ сынѣвъ*, а маць ихъ богато. Всѣхъ сынѣвъ розсылавъ по рѣжныхъ городахъ. И такъ Бѣлымъ Хорватамъ давъ за намѣтника улюбленого сына *Бориса*. Въ той способъ перевѣвъ организацію державы на династичнѣй родовѣй основѣ. А до того установивъ всѣмъ державною религією християньску вѣру грецького обряду, яка звязувала всѣ землѣ одною культурою.

Хрещеня Руси и нове житя.

Щобы собѣ придати блеску на сходѣ, Володимиръ одружився зъ сестрою найбѣльшого цѣсаря голѣшнього свѣта, грецькою царѣвною Анною. Цѣсарь Василь потребувавъ его помочи проти збунтованого воеводи родича и просивъ его о войско. За руку сестры Анны зъ цѣсарскимъ вѣндемъ

Крещеніе руси.

давъ ему помѣчь. За то охрестився самъ, принявъ имя Василь и охрестивъ цѣлу Русь 988 р. по грецькому обряду. Нова вѣра ширена Володимиромъ приносила на Русь науку, освѣту и книги зъ Болгаріи, яка приняла вѣру давнѣйше. Почади на Руси ставити церкви, школы, читати и списувати книги.

Нове життя на Руси.

Подъ наукою новоѣ вѣры життя одмѣнилось. И князь и народъ ставъ жити краще. Князь бувъ добрый для убогихъ и калѣкъ.

Володимиръ спровадивъ зъ Греціи будовничихъ, архитектѣвъ и артистѣвъ. Они ставили церкви, украшовали ихъ мозаиками (образами зъ дорогихъ каменѣвъ на стѣнѣ), фресками (малюнками на стѣнѣ) тай иконами. Найбѣльша церква его часѣвъ була *Десятинна церква* въ Киѣвѣ, на яку оддавъ десятину своихъ доходѣвъ. Та нова вѣра, освѣта, наука звязувала сильно внутрѣшною звязею всѣ землѣ киѣвскоѣ державы коло Киѣва.

Киѣвска держава Володимира навязала *торговельнѣ зносинѣ* зъ Византією, зъ Арабією, зъ нѣмецькими державами. Она виробила собѣ велику повагу у сусѣдѣвъ. Володимиръ казавъ бити золоту и сѣбѣну монету. На нѣй выбито образъ Володимира, а на другѣмъ боцѣ гербъ киѣвскоѣ державы, *тризубѣ*, що его приняла нова украинська держава на свою ознаку. Руська мова стала дипломатичною мовою цѣлоѣ сходноѣ Европы.

Величь Володимира Великого.

Церква дала Володимирови имя Святого, а исторія имя Великого. Великій онъ тымъ, що кож-

дый чоловѣкъ на сходѣ до нынѣ чуже на собѣ печать высокоѣ грецкоѣ культуры, яку заскѣпивъ Володимиръ. Безъ Володимира бувъ бы побѣдивъ Римъ и схѣдну Европу, яку побѣдивъ на Угорщинѣ, въ Чехіи и въ Хорватіи. Ай нынѣ цѣла Европа дѣлится черезъ его дѣло на два свѣты: захѣдный, германьско-латиньскій, и схѣдный, грецко-славяньскій. Той свѣтъ грецко-славяньскій поставивъ своимъ дѣломъ Володимиръ Великій. А пѣдъ найвищою въ тодѣшнѣмъ свѣтѣ, грецкою культурою нашъ народъ ставъ освѣченымъ, мудрымъ и богатымъ. Стававъ ся найкрасшими мѣстами по Византіи супроти Европы и ставъ славный та явный на весь свѣтъ широкій. А славу, богатство, вышность духа народъ нашъ здобувъ черезъ того, що наша держава зобрала все землѣ, яку мати збирае дѣти коло себе. И тогда спѣвавъ нашъ народъ про свое щастя и веселость.

Встань пораненько, вмийся бѣленько,
Ой пойдь собѣ до новоѣ стайнѣ,
Ой выбери собѣ коня вороного,
Ой поѣдь собѣ въ чистое поле,
Въ чистомъ полѣ твои ратаѣ
Волики твои все половіи
Яремця твои все буковіи
А сохи твои все золотіи,
Палигѣ твои все сѣберніи,
Поводки твои все шовковіи,
Ой дай Боже!

ДРУГІЙ ПЕРІОДЪ:

(ОДЪ 1031 — 1305). ПОДКАРПАТСКА
РУСЬ ПÔДЪ АРПАДОВИЧАМИ.

VI. Перехôдъ Руси пôдъ чужу руку.
VII. Розламъ Руси и Малярскій ударъ.
VIII. Нападъ Татарôвъ. IX. Конецъ на-
родноѣ династіи на Руси и на Угор-
щинѣ. X. Державне и громадске житя
Подкарпатскоѣ Руси.

VI.

ПЕРЕХОДЪ ПОДКАРЦ. РУСИ ПОДЪ ЧУЖУ РУКУ.

Прилученя до Угорщины.

По смерти Володимира В. почалася межи
сынами его межиусобиця за киввскій пре-
столь. Найстаршому Святополкови помагавъ его
тесть князь польскій, Болеславъ Хоробрый, проти
его брата Ярослава. Вертаючи зъ Киѣва, зайнявъ

Болеславъ до Польщѣ вѣдомѣ города червенскѣ въ Галичинѣ и одтявъ Закарпатску Русь одъ Киѣва. Тогда угорскій король, Стефанъ, сягнувъ оружною рукою по *руське Подкарпатя* и прилучивъ до угорскоѣ короны, задержуючи старосвѣтнѣй порядкъ, що бувъ за Руси. Перша певна вѣтка про власть угорського короля надъ руськими землями 1031 р. говорить про смерть королѣвского сына Емерика и называе его княземъ Русинѣвъ („dux Ruthenorum“).

Киѣвскій великій князь *Ярославъ Мудрый* (1019—1054) здобувъ потѣмъ, якъ пише лѣтописецъ, тотѣ города Червеньскѣ одъ Польщи назадъ и прилучивъ ихъ до Руси. Але наша Пѣдкарпатска Русь зѣстала при Угорщинѣ. Ярославъ не домагався одъ

Печерска Лавра въ Киѣвѣ.

Угорціны Подкарпаткоѣ Руси, бо зять его Андрѣй сѣвъ на Угорскѣмъ престолѣ.

Ярославъ М. будувавъ величнѣ церкви, украсивъ ихъ иконами, рѣзбою и розкошною позолотою. Зъ его часѣвъ походятъ катедры *св. Софїи*, одна стоить до нынѣ въ Киѣвѣ, друга въ Новгородѣ. За Ярослава побожнѣ люде черцѣ яли закладати *монастырѣ*, де вчилися слова Божого, молилися, списували святе письмо. Въ монастыряхъ черцѣ закладали *школы* и библиотеки. За Ярослава повставъ славный *Печерскій монастырь* на Киѣвскихъ горахъ. Его заснувавъ Антоній, а ладъ и порядокъ установивъ ему Теодозій. Тамъ писали черцѣ книги, мальвовали иконы. тамъ писавъ чернецъ Несторъ лѣтопись руськоѣ державы: *Повѣсть временныхъ лѣтъ*. Тота лѣтопись е найстаршимъ памятникомъ всеѣхъ славянскихъ народѣвъ, писана въ староруськоѣ мовѣ тогды, коли на заходѣ всеѣ народѣ писали лишъ по латиньски. Ярославъ постановивъ надъ церквою Киѣвскою митрополита Русина *Илярїона*.

Ярославъ збудувавъ новый Киѣвъ, обвѣвъ его валами, поставивъ золотоверху церкву Благовѣщеня надъ мурованою брамою, що зовесе *Золотѣ ворота*. Киѣвъ ставъ найкращимъ городомъ по Царьгородѣ, руська держава найбільшою державою на сходѣ Европы. Зато князѣ всеѣхъ народѣвъ слалидо него послѣвъ, сваталися зъ его дочками и давали своихъ доньокъ за сынѣвъ его, що за честь собѣ почитали. Одного сына, Всеволода, оженивъ Ярославъ зъ грецькою царѣвною, другихъ зъ иншими европейскими князѣвными. Доньку Анну оддавъ за французкого короля Генриха, а другѣ за нѣмецькихъ князѣвъ, за норвежьского, англійского

и польского князя. Такъ и Угорскій князь Андрей, переслѣдуемый наслѣдникомъ Стефана, Петромъ, утѣкъ до Ярослава. Онъ ожинився зъ русскою князѣвною Анастасією и вернувъ на Угорщинѣ королемъ.

Замѣшаня на Угорщинѣ.

По смерти Стефана Святого на Угорщинѣ его жена Гизеля, Нѣмкиня, стояла за сестриция Петра. Онъ отдававъ достоинства Нѣмцямъ чужинцямъ, а саму Угорщину пѣддавъ якъ ленно нѣмецкому королеви Генрихови. Тогда пѣдъ проводомъ Ваты повставъ бунтъ — его скинули зъ престола и покликали зъ Руси князя Андрея, зятя Ярослава.

Вплывъ Русинѣвъ на Угорщинѣ.

Андрей I. (1046—1061) зъ Анастасією привѣвъ на Угорщину зновъ велике число Русинѣвъ зъ Руси, якѣ, якъ пѣдпора его, зайняли высокѣ уряды въ державѣ и достали новѣ землѣ. Приверженцѣ давноѣ славянѣскоѣ вѣры напали тогда на латинѣскихъ епископѣвъ и ихъ сторонникѣвъ и вырубали ихъ въ пень. Андрѣй спровадивъ русѣкихъ монахѣвъ заложивъ *монастырь* въ околлицѣ Мукачева. Тотъ монастырь бувъ тамъ до 1221. року, коли монахи вымерли. Та друга емиграція Русинѣвъ додала силы Русинамъ живучимъ на Угорщинѣ. На дворѣ короля запанувала русѣка мова и православна вѣра. Та Русь подпирала его зятя на угорскѣмъ престолѣ. Черезъ тотъ русѣкій духъ запанованя Андрѣя объявилася неохота до него середъ самыхъ Угрѣвъ. На чолѣ невдоволеныхъ

стоявъ его братъ Бейла, за тото онъ надавъ ему у володѣня Подкарпатску Русь зъ титуломъ князя РусинѠвъ. (*Dux Ruthenorum*).

ПѠсля его смерти и короткого панованя его брата Бейли, прихильного Уграмъ займивъ престоль зновъ внукъ Ярослава, *Соломонъ*, (1061—1074) выхованый Анастасією въ руськѠй вѣрѣ и въ почитаню до високоѣ руськоѣ культуры. Такъ Русь, зновъ запапувала за его царюваня на Угорщинѣ. За его наслѣдника *Володислава I. Святого* далѣ панували на Угорщинѣ вѣра славянського обряду. Тото показують закони его про подружя священникѠвъ и посты. ЛатинникѠвъ було таке мале число, що Володиславъ I. рѣшивъ на соймѣ ихъ выселати зъ Угорщины, якъ они не будутъ слухали законѠвъ належныхъ обрядови сѣдноѣ церкви.

Русь за сынѠвъ Ярослава.

Тымчасомъ на Руси вмеръ Ярославъ Мудрый, роздѣливши державу межи своихъ сынѠвъ. Онъ поставивъ найстаршого великимъ княземъ у Киѣвѣ и казавъ молодшимъ его слухати. Та межи князями почалася сварка и война за тотъ киѣвскій престоль. А на Русь зо сходу стали зновъ нападати дикѣ орды Половцѣвъ. Они прийшли по Печенѣгахъ зъ Азїи и зайняли степы надъ Дономъ. Щойно внукъ Ярослава, Володимиръ Мономахъ, зѠбравъ князѣвъ на згздігъ въ *Любечѣ* и привѣвъ ихъ до згоды, обы разомъ вдарили на Половцѣвъ. Кожда земля достала своего дѣдичного князя зъ Ярославового колѣна, а всѣ князѣ мали помагати Володимирови воювати Половцѣвъ.

Такъ онъ розбивъ ихъ у великихъ походахъ и присмиривъ на довгѣ часы. Киѣвскій престолъ мавъ тогда Святополкъ, а Галичину дѣстали Ростиславичѣ, правнуки Ярослава, якѣ панували въ Галичинѣ одъ 1084. р.

Боротьба за Галичину.

Святополкъ киѣвскій хотѣвъ Галичину оддати евому сынови Ярославови и выславъ его на Угры, щобы шукавъ помочи въ угорского короля Кольмана. Тотъ *Кольманъ* (1095—1114) оженився зъ дочкою великого киѣвского князя Святополка, Предславою. Онъ стокмився зъ шуриномъ Ярославомъ, що дѣстане частину Галичины до Угорскоѣ Руси. Кольманъ выбрався зъ великимъ войскомъ на Галичину. Галицкѣ князѣ Ростиславичѣ стягнули Половцѣвъ. *Пѣдъ Перемышлемъ* була сильна битва. Половцѣ звабили Угрѣвъ удаваного втѣкачкою и „збиша ихъ въ мячъ, яко соколь галицѣ збиваеть“. Угры кинулися втѣкати и богато ихъ потонуло въ Санѣ. Ростиславовичѣ почали ихъ убивати, число убитыхъ рахуе руське жерело на 40 тысячъ. Половцѣ вдарили на королѣвскій таборъ и разогнали его, захопивши весь королѣвскій скарбъ, а самъ король Кольманъ ледво выратувався одъ меча Ростиславовичѣвъ. Ся битва пѣдъ Перемышлемъ 1099 р. одѣбрама охоту угорекимъ королямъ посягати на Галичину на пѣвъ сотнѣ лѣтъ.

Перевага Руси надъ Угорщиною.

Кольманъ пометився на своѣй женѣ Предславѣ п. одославъ еѣ вагѣтну (беременну, тяж-

ку) до батька Святополка до Київа за назвою угорських и италіянських вельможъ. Предслава вродила въ Київѣ сына Бориса, який потѣмъ піднявъ свое право на угорскій престолъ. А Кольманъ, умираючи, заповѣвъ сынови Стефанови одъ другої жѣнки помститися на Русинахъ за неславу побѣды Русинѣвъ надъ Угорщиною.

Жерела угорскѣ (*Decreta Colomanni Regis Hungariae* L. I. C. 80) записують *третьє громаднє пересеня* Русинѣвъ за короля Кольмана коло 1113. р. По свѣдѣству историка Иситванія, король Кольманъ позволивъ поселитися на Угорщинѣ Русинамъ, що держали его сторону у вѣйнѣ зъ Ростиславовичами. Выдавъ законъ, що Русины мають тамъ все права свободы, але мусять сами боронити его и свои оселѣ передъ наступомъ ворогѣвъ. Отже въ той способъ элементъ руській зновъ скрѣпився на Угорщинѣ.

Наслѣдникъ Стефана *Бейла II Слзный* (1131—1141) одружився зъ княжною Евфимією, дочкою великого князя Володимира Мономаха. Сынъ его *Гейза II* (1141—1161) оженився зъ дочкою великого князя Мстислава I. Евфросиною. Въ той способъ впливъ Руси на королѣвскѣмъ престолѣ Угорщини не тѣлько не ослабъ, але ще скрѣпився. Руська мова процвѣтала на дворѣ, руська вѣра була вѣрою вищої веретви дворянъ и урядникѣвъ, Русины мали великѣ права и привилегіи въ угорскѣй державѣ.

Русь за Володимира Мономаха.

На Руси по смерти Святополка покликали Київляне на великокняжій престолъ *Володимира*.

Мономах (1113—1125) славного поборника Половцѣвъ. Володимиръ, синъ грецькоѣ царѣвны, бувъ освѣченный, дуже розумный и дбальный князь. Вѣчно ходивъ походами на нихъ, або навѣдувавсявъ одноѣ своен волости до другоѣ, щобы нѣкому не було кривды одъ его урядниковъ. Тожъ Володимиръ пивъ Донъ золотымъ шеломомъ—якъ каже пѣсня—здобувши половецьку землю и загнавши окаяныхъ Половцѣвъ за зелѣзнѣ ворота на Кавказъ. Въ своимъ житю зробивъ 83 походы, взявъ у неволю 100 князѣвъ Половецкихъ и заключувавъ 19 разѣвъ миръ, ажъ зовеѣмъ ихъ звитяживъ. Оставивъ намъ свое „*Поученіе ко дѣтямъ*“, яке самъ написавъ. А тамъ онъ каже, що князь мусить самъ доглядати своихъ слугъ, учитися чужихъ мовъ и пріймати гостинно пословъ заграницѣ. Тото письмо показуе, що руській князь бувъ образованный, знавъ кѣлька мовъ. Школа, освѣта, наука и культура стояла високо на Руси, тому Русь узяла верхъ разомъ зъ иньшими Славянами надъ веѣми латинянами и Нѣмцями на Угорцинѣ.

VII.

РОЗЛАМЪ РУСИ И МАДЯРСКІЙ УДАРЪ.

Горе руськоѣ землѣ.

По смерти Володимира Мономаха на Руси почала кровава межиусобиця (суперечка) помежи сынами старшого его сына Метислава и молодшого

Юрія. Князѣ плодились и дѣлили державу на мѣтѣ пайки, хотѣли збольшити свою землю коштотомъ сусѣда, воювали зъ собою за землѣ. Тымчасомъ Половцѣ подняли голову, нападали на Русь, палили села и забирали людей въ полонѣ. Князѣ рѣдко едналися до великого походу на нихъ, а каждый на свою руку воювавъ зъ ними и розярувавъ ихъ зновъ нападати на Русь. Про тотѣ часы, остала найкраца руська пѣсня „Слово о полку Игоревомъ“ — написана передъ 1187 р., яка безперечно е найкраца зъ усѣхъ давныхъ славянськихъ пѣсень, не кажемо вже про мадярекѣ.

Упадокъ Киѣва.

Князѣ сварилися зѣ собою и воювали братъ брата. Не було людямъ спокою, вдарила хула на славу, нужда трѣснула на волю. Киѣвській престолѣ переходивъ зъ рукъ до рукъ. Сынъ Юрія Монаховича, Андрѣй Боголюбскій заснувавъ собѣ на повночи у Володимирѣ надъ Клязмою особне самодержавне князѣвство. Тамъ панувавъ всевладно, безъ вѣча старшихъ зъ роду, якъ то було въ Киѣвѣ. Тотѣ москальскій князь дивився зависнымъ окомъ на Киѣвѣ и сваривъ князѣвѣ, щобы руйнували Киѣвѣ войною. Ажъ вконци 1169 р. самъ впавъ на Киѣвѣ зѣ своими Москалями, зруйнувавъ, ограбивъ церкви зъ иконѣ, посуды та образѣвѣ, а Княнѣ вырѣзавъ у пень и спаливъ столицю Руси.

Галичъ—серцемъ Руси.

Зъ городѣвъ Червеньскихъ утворилося окреме князѣвство на захѣдной Руси. Одъ 1084. р. кня-

зювали туй брата *Ростиславичъ*. Они мали двохъ ворогѣвъ, Польщу и Угорщину. Передъ ними му-сѣли держати сторожу, обы не посягнули хижими руками по ихъ землѣ. Найхоробрѣйшій зъ Ростиславичѣвъ бувъ князь Василько. Хотѣвъ вести войну противъ Полякѣвъ, але вороги схопили его и выкололи ему очи. Слѣпый Василько выступавъ въ походѣ передъ вѣйсько и хрестомъ благословивъ свои полки. Такъ оба Ростиславичѣ розбили Мадярѣвъ на голову пѣдъ Перемышлемъ 1099 р. За князя Володимира I ставъ ихъ столицею *Галичъ* надъ Днѣстромъ. Въ Галичѣ збудували великій замокъ на горѣ, княжѣ палаты, соборну церкву. Кораблѣ купецкѣ йшли зъ Галича до Чорного моря. Галичъ ставъ городомъ великимъ на три милѣ, а по упадку Киѣва — сердцемъ цѣлоѣ Руси.

Велику повагу давъ ему мудрый князь *Ярославъ Осмомыслъ* (1158 — 1187). Онъ поширивъ границѣ ажъ до Дунаю и заснувавъ мѣсто Малий Галичъ, що теперъ называеся Гаяць. Тисячъ кораблѣвъ ходило Днѣстромъ до Чорного моря. Онъ оддавъ одну доньку за сѣверного князя Игоря Святославича, а другу за угорского короля Стефана III (1162 — 1172). Але вже его сынъ Володимиръ II не умѣвъ утримати батькѣвскоѣ поваги. Галицькѣ паны (бояре) чекали нагоды, обы его скинути и поставити такого князя, що слухавбы ихъ.

Угорщина подѣ впливомъ Царгороду.

Въ часѣ княжихъ межиусобицѣ на Руси пѣдпала Угорщина пѣдъ впливъ Византїи. Князѣ

ишли на выхованя до Царгороду. Гредкій цѣсарь Мавуилъ заручивъ за угорского князя Бейлу свою дочку. Хотѣвъ злучити Угорщину зъ гредкимъ царствомъ и поставити Бейлу царемъ. Але Мануилови уродився сынъ и онъ пустивъ Бейлу царювати на Угорщинѣ. Тотъ Бейла обѣдьявъ цѣсареви не шкодити схѣднѣй церквѣ и хоронити права еѣ вѣрныхъ. Въ 1204 р. бувъ тѣлько одинъ латинскій монастиръ, якъ пише папа. А гредкихъ монастирѣвъ було богато, бо бѣльшѣсть людей визнавало гредьку вѣру славянського обряду.

Бейла III. (1173—1196) выхованный на царгородскѣмъ дворѣ приобрѣвъ утраченѣ землѣ Угорщинѣ. Онъ приневоливъ мадарскій народъ, котрый доси живъ у шатрахъ на ладъ циганѣвъ, обы будувавъ собѣ дома и хижи, якъ всѣ оселѣ народы.

Першій заемъ Галичины Уграми.

Тымчасомъ въ Галичи выгнали бояре князя Володимира и онъ шукавъ помочи въ Угорщинѣ. Угорскій король хотѣвъ зновъ побѣльшити свою Русь Подкарпатску Галичиною. Онъ присягнувъ Володимирови помогти, зѣбравъ вѣйско, перейшовъ горы и обсадивъ Галичъ. Здобувши Галичъ угорскій король увязнивъ Володимира и вывѣзъ на Угорщину. На его мѣсце посадивъ въ Галичу своего молодшого сына Андрѣя, а самъ прийнявъ тытулъ короля Галичины („rex Galatiae“) 1189 р.

Але Мадяре робили въ Галичи надъ Русинами насильства, забирали собѣ жѣнки и дочки Галичанъ и ставили коней по церквахъ и хатахъ Тому невдоволеня росло. Ажъ туй Володимиръ

з'явився зъ Угорщини. Всѣ Галичане привитали его своимъ княземъ назадъ. Угры опустили Галичъ. Король угорскій задержавъ титулъ („rex Galatiae“) короля Галичини, а Володимиръ бувъ княземъ въ Галичи до смерти. Тымчасомъ Бейла III умеръ, а mezi сынами его *Емерикомъ* (1196 — 1205) и Андрѣемъ поднялася на Угорщинѣ внутрѣшна боротьба. Тогда Галичину захопивъ въ крѣпкѣ руки волинскій князь, Романъ Метиславичъ.

Основатель галицко-волинскоѣ державы.

Романъ Великій (1199—1205) бувъ военничій мудрый и славный князь, походивъ зъ кievскихъ Метиславичѣвъ. За чотыри лѣта панованя злучивъ *Волинь зъ Галичиною* и зъ Кieвомъ, розбивъ Половцѣвъ, занявъ Литву и простягнувъ границѣ своей державы одъ Балтійского до Чорного моря. До Кieва на престолъ не спѣшився, а поставивъ тамъ своего намѣстника, а весь часъ воювавъ. Про походы его дошла до насъ уривокъ староѣ пѣсни :

Кинувся онъ на поганихъ—якъ левъ,
Сердитый самъ—якъ рись,
А губивъ ихъ—якъ крокодилъ—
Переходивъ ихъ землю якъ орель,
А хоробрый все бувъ якъ туръ!

Коли латинскѣ хрестоносцѣ зруйнували Царгородъ 1204 р., одкинувъ королѣвску корону, що приславъ ему найсильнѣйшій зо всѣхъ папа Иннокентій III. Взявъ подъ свою опѣку грецкого цѣсаря и православну вѣру. З'єднався зъ нѣмецкимъ цѣсаремъ, щобы выступити проти папы,

якому корився цѣлый свѣтъ. Та въ дорозѣ заступили ему дорогу Поляки, обскочили и убили его пѣдъ Завихостомъ 1205 р. Та всетаки Романъ заєнувавъ нову *галицько-волинську державу* и одъ него пошла еи династїя Романовичѣвъ. Настановивъ тѣй державѣ гербъ льва на синѣмъ полѣ и жовтоблакитну хоругву. Ту его хоругву приїняла теперь украинська держава и наша Подкарпатєка Русь за свою одзнаку. Романъ лишивъ двоухъ маленькихъ сынкѣвъ : Данила и Василька.

Опѣкуну Романовичѣвъ.

Угорщина вже здавна хотѣла пройти Карпаты и прилучити закарпатскѣ руськѣ землѣ галицькѣ, якъ держала вже Подкарпатєку Русь.

Король *Андрїй II.* (1205—1235) скориставъ зъ прошеня Романовѣ родини не дѣтямъ, а собѣ на користь. Увѣвъ до Галича угорєку залогу и приїнявъ 1206 р. тытуль „короля Галичины и Володимирїи“ (rex Galiciae et Lodomeriae). Бояре стягали рѣжныхъ князѣвъ руськихъ, щобы выбити Угрѣвъ зъ Галича. Почалися кровавѣ войны за спадщину Романа помежи князями и чужинцями. А малѣ сыны Романа росли, тѣкаючи зъ батькѣвщины, жили гѣркимъ хлѣбомъ на вигнаню и выросли на вытревалыхъ оборонцѣвъ своихъ земель.

Золотая буля Андрѣя II.

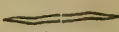
Тымчасомъ угорекїй король Андрѣй пошовъ походомъ для вызволеня святоѣ землѣ, яку заняли Турки. Вернувъ и заставъ безладя въ краю. Збунтована шляхта (немєши) змусила его скликати соймъ и дати згоду на законну грамоту, звану

Золота Буля Андрѣя II. 1222 р. Тамъ були списанѣ права для шляхты и дворянѣ. Дворянина не можна було безъ слѣдства покарати, нѣ вязнити. Пацы и ихъ маетки були свободнѣ одъ податку. Они мали паньске право житя и смерти надъ селянами (кметами). Веѣ уряды мала доставати тѣльки угорська шляхта. За королемъ глядавѣ (слѣдивѣ) урядникъ, званый палатинъ. Якъ бы король не державѣ тыхъ постановѣ, шляхта могла выповѣсти послухъ королеви. Такъ тою постановою шляхта выросла понадѣ власть короля на Угорщинѣ.

По смерти Андрѣя ставѣ королемъ Бейла IV. (1205—1235), якій вже не такъ ревно займався галицкою справою.

Зѣбрание руськихъ земель Романовичами.

Тымчасомъ Романовичѣ почали зѣ упертостю збирати батькѣвщину, немовъ брали собѣ примѣръ павука, що шѣсть разѣвѣ падавѣ зо стелѣ, а семьй разѣ таки завѣсивѣ павутину. Народъ стоявѣ по сторонѣ Романовичѣвѣ. Въ кѣнцѣ Данило и Василько побили Угрѣвѣ и Ляхѣвѣ *пѣдъ Ярославомъ* на голову, Ростиславѣ утѣкъ до Польщѣ. Галичѣ дѣстали Романовичѣ разѣ на все въ руки 1245 р. Небавомъ оба брата, Данило въ Галичинѣ, Василько на Волинѣ, зобрали всю батькѣвщину, идучи однозгѣдно до збудованя великоѣ руськоѣ державы. Тѣлька Подкарпатска Русь зѣстала пѣдѣ панованемъ Угорщины.

VIII.

НАПАДЪ ТАТАРОВЪ.

Татаре.

Татаре, або Монголы были жовтоѣ расы, почувати на далекомъ сходѣ, въ Азїи, коло Амуру. Татаре були ростомъ присадкуватѣ, худощавѣ, широколицѣ. Нѣсь мали пласкатый, очи маленькѣ скѣснѣ. Голову голїли, оставляли на передѣ чубѣ волося, а зъ задѣ заплѣтали его въ косу. Заросту не мали лишѣ кѣлька волоскѣвъ рябихъ пѣдѣ носомъ и на бородѣ. Сидѣли на малыхъ конинахъ, ѣли и спали на нихъ. Змалку вчилися стрѣляти зъ лука.

Узброенѣ въ сагайдакѣ (скриньку зо стрѣлами), лукѣ, топорѣ и довгий шнурѣ йшли на коняхъ у походѣ, якѣ чорна хмара. За ними йшовѣ таборѣ зъ жѣнками и скотомъ и невольники повязанѣ у полонѣ. Така орда стала истрахомѣ цѣлого свѣта въ XIII столѣтїю. Середѣ нихъ з'явився великий войовникѣ Темуджинѣ (1206—1227), який злучивѣ все частѣ тоѣ орды, пѣдбивѣ сусѣднѣ народы и землѣ. Онѣ прибравѣ почестѣ

Джингисхана (найстаршого) и запанувавъ огнемъ и мечемъ надъ усѣми краями одъ Волги до Океану Спокойного.

Походъ Татаровъ на Русь.

Одинъ зъ оддѣловъ арміи Джингисхана напавъ на Половцѣвъ, сусѣдовъ Руси 1223 р. Половецкѣ князѣ просили руськихъ князѣвъ о помочь. Три князѣ Мстиславы, галицкій, київскій и черниговскій та волинскій Данило вирушили проти Монголовъ, але въ великѣй битвѣ надъ *рѣчкою Калкою* въ 1223 р. розбили Татары Русинѣвъ. Однакъ Татары не йшли далѣ на Русь. Въ Европѣ з'явилися Монголы ажъ въ 1240 роцѣ.

Татаре подступили *підъ Кизвъ*, якъ хмара. Одъ рину возѣвъ, реву верблюдовъ та пржання коней, що йшли за ордою, Кияне не чули одинъ другого. Татаре били таранами въ муры мѣста днемъ и ночью, ажъ вкѣнцѣ зробили выломъ. Коло него станули Кияне. Люмилися списы, розбивалися щиты, а стрѣлы затѣмили свѣтъ. Татаре оборонили выломъ. Люде стали тѣкати поза укрьпленя коло Десятинноѣ церкви — Татаре ихъ взяли. Люде вдерлись до церкви Десятинноѣ на хоры. Хоры увѣрвались и людей подавили. Мѣсто взято. Богато народу побили. Тѣлько пощадили воеводу князя Данила — Дмитра за его хоробрѣсть. На Русь упавъ страхъ.

Татаре йшли далѣ, взяли окремихъ другихъ мѣсть Володимиръ и Галичъ. У Володимирѣ не лишили нѣ одноѣ живоѣ души, лишъ церкви повнѣ трупѣвъ. Данило втѣкъ на Угорщину просити Бейлу IV. о помѣчь.

Походъ Татарѳвъ на Угорщину.

На Волынѳ роздѳлилися Татары на двѳ части. Одна армія пѳйшла черезъ Подѳля у Молдавію и грома шляхами увѳйшла въ Семигородъ : коло Радны, Брашова й Оршавы. Друга армія роздѳлилася на два оддѳлы. Одинъ оддѳлъ йшовъ на Кременецъ, Галичъ и черезъ Стрийську долину до *Мукачева*. Другій оддѳлъ йшовъ на Володимиръ, Браковъ на Моравію

Король Бейля IV. выславъ зъ вѳйскомъ паяти-на Володислава, Русина зъ роду, въ Карпаты. Володиславъ зъ вѳйськомъ и зъ Русинами-втѳкачами здержувавъ Татаръ, доки мѳгъ, але не здержавъ. Татары внали на Угорщину цѳлою силою, мордуючи и грабуючи, що попало пѳдъ руку. Бейла втѳкъ зъ родиною и зъ панами у Дальматію и благавъ помочи австрійського князя и цѳсаря Фридриха II. Татары на заходѳ розбили шлезкого князя Генриха пѳдъ Лигницею и черезъ Моравію перейшли на Угорщину. Туй получилися зъ головною силою Батухана и хотѳли туй поселитися на все. На Угорщинѳ були Татаре до 1243. р.

Цѳлый рѳкъ зъ половиною они руйнували огнемъ и мечемъ села и мѳста та убивали людей. Они розваливали города и палили *церкви и монастыри*. Такъ жалуются монахи Грушевського монастыря королеви Бейль IV. (1215—1270), що при нападѳ Татарѳвъ пропали все ихъ документи и грамоты. Татары опустили Угорщину въ 1243 р.

Татарська опѳка на Руси.

Татарська навала перейшла по Руси якъ буря, ай она не захитала давного порядку. Князь Да-

нило вернувъ зъ Польщи, одбудувавъ мѣста и укрѣплявъ замки. Тымъ часомъ московскѣ князѣ стали ходити до татарскоѣ столицѣ Сераю зъ поклономъ до татарского хана, щобы пѣдобритися та дѣстати потвердження княжеводства. За ними пѣшли и другѣ. Данило отягався. Ажъ прѣйшовъ одъ хана наказъ: *Одай Галичъ!* — тодѣ Данило поѣхавъ до хана. Ханъ прѣйнявъ его зъ честию, але давъ почути свою власть.

Тота подорожъ дуже змѣцнула его становщи. Нѣкто зъ сусѣдѣвъ не важився зачѣпатися зъ Даниломъ, щобы не накликати на себе Татаръ, передъ якими тряслася цѣла Европа.

Угорскій король Бейла приславъ своего посла до Данила и просивъ, обы сынъ Данила Левъ оженився зъ его дочкою и щобы Данило замиривъ ся зъ нимъ пѣсля его побѣды пѣдъ Ярославомъ. Данило поѣхавъ на *згздѣ зъ Бейлою* и уложивъ зъ нимъ згду. Сынъ Левъ оженився зъ королевною Констанцією. Данило вернувъ Бейлѣ угорскихъ панѣвъ, взятыхъ въ неволю пѣдъ Ярославомъ та позволивъ носити титулъ короля Галичины и Володимиріи.

Данило — королемъ.

Але Данило не мирився зъ пѣдданствомъ Татарамъ. Ждавъ тѣльки хвилѣ, щобы скинути татарске ярмо. Пѣдчасъ своеѣ подорожи въ орду здибався зъ папскимъ посломъ Пляномъ-Карпини, що йшовъ зъ товаришами до хана. Они наговорили Данилови, що папа збирае до боротьбы зъ Татарами все християнскѣ державы Европы. Радши Данилови звернутися *до папы за помочю*. Данило зъ братомъ почали вести переговори зъ папою.

Але папа намовлявъ прийняти католицку вѣру, а для захоthy обѣцявъ Данила коронувати королемъ. Родина Данила намовила до унії зъ Римомъ. Папскій легать коронувавъ 1253 року. Данила королемъ въ Дорогичинѣ короною папы Иннокентія VI. Але окремъ тоѣ короны папа нѣякоѣ помочи не давъ и не мѣгъ дати. Зъ тоѣ унії церковноѣ нѣчого не вышло.

Зв'язъ Руси зъ заходомъ.

Тогды Данило навязавъ зносини зъ сусѣдними державами. Старшого сына Романа одруживъ зъ австрійскою княжною Гертрудою, черезъ того сынъ доставъ вѣденскій престолъ Австрій. Другого сына, Шварна, одруживъ зъ литовскою княжною, а черезъ того доставъ князь престолъ Литвы. Найстаршого Льва одруживъ зъ угорскою королѣвною Констанцією. Але того все не давало ему дѣйсноѣ помочи до борьбы зъ Татарами.

Розваль планѠвъ Данила.

Данило рѣшився власними силами выбитися зъ татарскоѣ опѣки. Будувавъ города якъ Холмъ, свою столицю, и Львовъ городъ Льва, старшого сына. Укрѣплявъ старѣ города и твердынѣ валами, частоколами и ровами. Але з'явився татарскій воевода Бурундай зъ великимъ вѣйскомъ.

Онъ зломивъ силы РомановичѠвъ пѠдетупомъ. Голосивъ, що йде на Польшу черезъ Волинь и называвъ князѣвъ союзниками — „мирниками“. Та якъ пѠступивъ до границѣ, зажадавъ обы, Русини знищили укрѣпленя своихъ городѠвъ. Такъ Романовичи мусѣли своими руками розкидати тѣ укрѣпленя вѣхъ городѠвъ, якѣ будували проти Татаръ. ТѠльки Холмъ, столиця Данила, украшена будо-

вами и сильными укрѣпленями, не по́ддався тому розвалови на тайный приказъ Василька, брата Данила. Данило не мѡгъ погодитися зъ татарскою зверхностю и зъ журбы померъ 1264 р.

Руина Угорщины.

Тымчасомъ Бейла IV. вернувъ зъ чужины. Заставъ Угорщину ще бѡльше зруйновану. Возвавъ людей, що ховалися по лѣсахъ, вернути до своихъ осель, та стягнувъ *колонистѡвъ зъ Руси* поселитися на Пѡдкарпатскѡй Руси. Та колонизація Русинами тягнулася за него и его сына Стефана и Володислава VI. Окремъ сего спровадивъ новѣ оддѣлы нѣмецкихъ поселенцѣвъ. Рѡвночасно поселивъ на Угорщину 40.000 *Куманѡвъ, або Половцѣвъ*, котрѣ тамъ схоронилися передъ Монголами. Тота колонизація Угорщины спорѡдненными зъ Уграми Половцями скрѣпила *мадярщину* въ угорскѡмъ народѣ. Угорскій народъ явъ приймати за вѣрою и славянску бесѣду. Щойно прихѡдъ Куманѡвъ здержавъ тоту славянщину отъ мадярскоѣ Угорщины.

Щобы найти помѡчь у Нѣмцѣвъ, признавъ Бейла IV. надъ собою зверхнѡсть римскихъ цѣсарѡвъ и папы. Зъ письма до папы знаемо, що Бейла приневолювавъ и Русинѡвъ, пѡдданныхъ, признати папску верховладу надъ собою въ справахъ церкви.

Черезъ подружя дочки Констанціи навязавъ король зъ сыномъ Данила Львомъ союзъ зъ Русею и переставъ робити натискъ на Русинѡвъ въ справѣ унії зъ Римомъ:

До того причинився сынъ короля *Стефанъ V.* (1270—1272), якій пѡдпиравъ православныхъ явно,

а навѣтъ воювавъ зъ отцемъ. Ще за житя его бувъ признаный королемъ (rex iunior) зъ боку православныхъ. Его наслѣдникъ *Володиславъ VI*. (1272—1290) опираясь на Куманыхъ и бувъ явнымъ приверженцемъ схѣдноѣ церкви, но за то называли его схизматикомъ. Населеня ненавидѣло латинникѣвъ и удержувало звязи черезъ монастырѣ и епископѣвъ зъ царгородекими патріярхами. Грецьке цѣсарство одъ 1261 р. обновилось и выгнало латинянь. Папа и захѣвъ втративъ зовѣмъ впливъ на Угорщину за останныхъ Арпадовичѣвъ, якѣ воювали зъ Нѣмцами.

Потатарске заселеня Подкарпатскоѣ Руси.

На тотѣ часы, передовѣмъ за короля Володислава, припадае *четверте поселеня Русинѣвъ*. Володиславъ пѣйшовъ походомъ на Татарѣвъ одомстити за новый нападъ и рупны Угорщины и захопивъ богато татарськихъ вельможъ у полонѣ. Вертаючи зъ походу, выдавъ въ Киѣвѣ *указъ*, щобы всѣ вольнѣ, що хочуть поселити ся въ его земляхъ, прилучились до Томаса-Толпаша, якому давъ землѣ въ Шаришскѣй жупѣ для поселеня колыбнистѣвъ. На той покликъ короля зголосилося зъ Руси богато эмигрантѣвъ Русинѣвъ, бачучи жорстоке володѣння Татарѣвъ у сходнѣй Руси. Они поселивалися въ Шаришскѣмъ комитатѣ и по обѣхъ сторонахъ Тисы въ Марморошѣ.

Поворотъ нашоѣ землѣ до Руси.

На Угорщину посягнула галицько-волинська держава за руського короля Льва Даниловича и его наслѣдникѣвъ. *Левъ I*. (1264—1300) бувъ

энергичный и властолюбивый. Столицею его бувъ *Львовъ*, якій заложивъ его отець и назвавъ его именемъ. Левъ силувався простягнути свои границѣ ажъ подѣ Краковѣ, а навѣтъ сѣсти на Краковскѣмъ столѣ. Зъ королемъ угорскимъ Стефаномъ V. удержувавъ добрѣ односины, якъ его шурина. Але за Володислава IV. напавъ на Угорщину 1281 р. и привернувъ подѣ свою власть *Подкарпатску Русь*. Въ тѣй способъ злучилися закарпатскѣ Русины зъ корѣнною русьскою державою вперве одѣ Володимира Великого. Сесю подѣю оспѣвавъ зрадованый народъ Подкарпатскоѣ Руси въ прекрасной пѣсни. Тота щедрѣвка такъ каже :

Ей въ поли, въ поли, въ чистенькомъ поли
Гей волю, гей свенькѣ, гей волю !
Тамъ же ми стоить загородойка,
Въ тѣй загородойцѣ нова свѣтлойка,
А въ тѣй свѣтлойцѣ округлый столикъ,
При нѣмъ ми сидить тай Перемишскій, (князь Левъ)
Передъ нимъ пляше молоде паня. (пань зъ Прик. Руси)
На тѣмъ паняти рудая сукня,
На ноженькахъ ма'ть шнуровѣ бѣтки,
На бочейкахъ ма'ть кованный поясъ,
На тѣмъ поясѣ золотѣ ретязки,
На тыхъ ретязкахъ золотѣ ключѣ,
На головѣ ма'ть навяный вѣнокъ
На ручейцѣ ма'ть золотый перстѣнокъ.

Рудая сукня избу замѣтатъ.

Шнуровѣ бѣтки земельку точатъ,
Кованный поясъ бочки поднера'ть,
Навяный вѣнокъ безъ вѣтру шумить,
Золотый перстѣнокъ безъ огня горить,
А пань панойпо зъ войны прифхавъ,
Зъ войны, зъ войнойки зъ Угорскоѣ сторонойки.
Позѣздалися къ ньому панове,
Къ ньому панове, его братове,
Сталися его вывѣдовати:

Що тамъ доброго въ Уграхъ слышати ?
Добре слышано, бо южъ поорано,
Южъ-гоорано, злотою засѣяно,
Павянимъ перцомъ заволочено,
Златымъ мечомъ загороджено!

Подкарпатя належало до руськоѣ галицко-волыньскоѣ державы одъ 1281—1321 р. Зъ 1299 р. маемо одну грамоту Григорія надкупана бережскоѣ столицѣ, где оиъ называе себе „урядникомъ Льва, князя руського“. (Fejer VI. II. с. 216. Katona Historiae Regni Hungariae T. 17. pag. 1200). Друга грамота короля Кароля Анжу зъ 1322 р. говорить про зайняти замку Maszk на Подкарпатской Руси, захопленого руськимъ княземъ за останыхъ Арпадовичѣвъ. (Fejer VIII. 2. с. 326 і VIII. 6. с. 60). Тѣ два свѣдѣства показуютъ, що наша Подкарпатска Русь хочъ може не всею територією належала сорокъ лѣтъ до галицко-руськоѣ державы Романо-вичѣвъ.

Союзъ Руси зъ Угорщиною.

Останнѣ Арпадовичѣ стисненѣ зъ одного боку нѣмецкимъ заходомъ и папою, зъ другою неспокоюми въ краю, погодилея зъ тою оддачею давноѣ руськоѣ землѣ, Руси Подкарпатскоѣ, галицко-волыньскоѣ державѣ. Они стоять зъ гал.-вол. державою въ звязи въ своихъ походахъ и оборонѣ передъ татарскими нападами. Руськѣ князь перещекуютъ ихъ войска на Татарѣвъ и берутъ участь въ татарскихъ походахъ на Угорщину. А въ войнѣ Андрѣя III. зъ австрійскимъ герцегомъ помагають ему Русины разомъ зъ Татарами.

IX.

КОНЕЦЪ НАРОДНОЪ ДИНАСТІИ ВЪ УГОРЩИНЪ И НА РУСИ.

Останнѣ Арпадовичѣ показалися небезпечными ворогами латинства папѣ и его сторонникамъ на заходѣ. Черезъ того папы старались передати Угорщину въ руки неаполтанскоѣ династїи Анжу, яка злитинизувала италійскихъ Грековъ.

Останнїй Арпадовичъ.

Андрѣй III (1290—1301), внукъ Андрѣя II, не найшовъ признанья у папы. Папа назначивъ королемъ сына сицилійского короля Карла II. Зачалася боротьба. Андрѣя поклякали на престолъ руськѣ вельможи може и зъ тоѣ части Прикарпатскоѣ Руси, що не належала до Льва I. галицького.

Внутрѣшний заклоть.

Але папска партїя привезла Карла Роберта до Далматїи и коронувала его. Андрѣй скликавъ

соймъ, боронивъ своихъ правъ, выдававъ корпентнѣ законы, але тымъ не заспокоѣвъ воргѣвъ. Тогда онъ спорѣднися зъ чеськимъ королемъ *Вячеславоу*, якого признали по смерти Андрѣя славянскѣ вельможѣ угорскимъ королемъ. Але паньска партія такъ однесла побѣду и угорскимъ королемъ ставъ Карло II.

Бунтъ русьнихъ вельможъ проти Карла II.

Уггорускѣ магнаты не погодилися зъ тымъ, задумали противоставити Каролеви галицького князя и окликати его королемъ. На чолѣ станувъ *Петро Петровичъ* (Petheő Péter), що бравъ участь въ магнацкихъ повстаняхъ Капоса, Мойса, Чага и др. Онъ володѣвъ великими маестностями въ захѣднѣй части Угорскоѣ Руси, бувъ надзупаномъ земплинскимъ и ужскимъ и мавъ великѣ вливы и засобы. Окремъ него згадують угорскѣ письменники ще двоухъ вельможъ, на имя *Борисъ* и *Иванъ*, якѣ утворили заговоръ покликати руського князя на угорскій престѣлъ. Они знали, що пѣдъ чужоплеменнымъ иновѣрцемъ не зможуть задержати права и привилеѣ руськоѣ народности и вѣры. Але той заговоръ Бориса и Ивана одкрився и ихъ покарано смертю.

Повстаня Петра Петровича.

Тымчасомъ Петро земплинскій пѣднявъ повстаня разомъ зъ палатиномъ Капосомъ коло 1310 р. Онъ намовлявъ руськихъ князѣвъ до выступу, за то ходивъ самъ на Русь и просивъ князя Льва II. Юрѣевича галицкого, абы онъ прійнявъ угорску корону и *выступивъ противъ Кароля*.

Але Левъ II. замѣшанный въ борьбу съ Литвою и съ Татарами, давъ ему только малу помѣчь. Петро держався кѣлька рокѣвъ. Онъ поновивъ повстаня 1320 р. на руськѣй границѣ, либонь въ той части Подкарпатскоѣ Русь, що ще належала до руськоѣ державы одъ часѣвъ Льва I. Доперва за рокъ удалося Каролеви выбити Петровича зъ замкѣвъ и маестностей и его убити. Тогда Кароль занявъ тотъ замокъ на Маковицѣ. Подавленямъ того повстаня *сбѣнилось пануваня руськихъ вельможъ и Русинѣвъ.* Король зъ роду Анжу забрали до Угорщины цѣлу Подкарпатску Русь и протягнули руку по Галичину по смерти останнього зъ роду Романовичѣвъ.

Розцвѣтъ руськоѣ державы.

Руська Галицко-Волинська держава Романовичѣвъ дѣйшла до розцвѣту ще разъ за Юрія I. по смерти Льва. *Юрій I.* (1301—1308) зѣбравъ все вѣмѣ по смерти всехъ родичѣвъ и братѣвъ пѣдъ своею рукою. Бувъ то князь могутный и добрый правитель. Его земля, яка обѣймала и нашу Подкарпатску Русь,—тѣшилася пѣдъ его пануванямъ спокоемъ и достаткомъ, якъ говорятъ все жерела. Пануваня Юрія було *золотою добою свѣтлости, богатства и славы* Галицко-Волинскоѣ державы. На печати своѣй Юрій титулуеся „*королемъ Руси*“ якъ его дѣдъ Данило. Самого его представляе та печать поважнымъ величнымъ старцемъ, зъ довгою бородою, на тронѣ зѣ скиптромъ въ рукахъ. За его пануваня установлено особного митрополита въ Галицко-Волинскоѣ державѣ на все руськѣ землѣ 1303 р. Пѣсля упадку Киѣва зруйнова-

ного Татарамъ, київскій митрополитъ Петро не-
нѣсея 1299 р. до московскихъ земель. Тогда га-
лицкѣ князь выстаралися собѣ у патріарха и цѣ-
саря грецького, щобы у нихъ була особна митро-
полія для схѣдноѣ церкви.

Пѣсля Юрія князювали два его сыны Юрій
II. въ Галичинѣ у Львовѣ, Андрѣй у Володимирѣ,
але выступали спѣльно (1308—1320). Они прова-
дили вѣйну зъ Литовцями и Татарами.

Останній Романовичъ.

Юрій II. (1325—1340) прийнявъ православну
вѣру, навязавъ зносини зъ прускими лицарями
проти Польщѣ. Онъ зближився до Литвы, одру-
жившиися зъ донькою князя Гедимина. Невдово-
ленѣ бояре стали нарѣкати, що онъ наводить
Нѣмцѣвъ и зготовили заговѣръ. Польща и Угор-
щина стокмилися по его смерти ити походомъ на
его землѣ проти его наслѣдника, якимъ мавъ бути
литовскій князь Любартъ пѣсля згоды боярѣ. П
дѣйсно 1340 отруѣли бояре Юрія II. у Володи-
мирѣ нѣбы за те, що онъ ширить католицьку
вѣру и пѣдширае чужинцѣвъ. Та причина смерти
була сесе, що вѣнъ не хотѣвъ ихъ слухати. Те-
перъ почалася боротьба за рускѣ землѣ межи
сусѣдами Литовцями, Поляками и Уграми, якъ
по смерти Андрѣя III. останнього Арпадовича на
Угорщинѣ.

Повтореня.

Збираючи разомъ описанѣ подѣѣ того періоду
знаемо: *Подкарпатски Русь* заселена руськимъ пле-
менемъ Вѣльхъ Хорватѣвъ мае окремый родовый по-
рядокъ зъ князями на чолѣ. Она належить до *Київ-*

еюю Руси, до Володимира Великого включно.

Щойно въ першій четвертиѣ XI. столѣтя подчасъ межиусобицѣхъ сынѣвъ Володимира она стала *залежною одъ угорскиихъ королѣвъ*. Та она творить окрему провицію, а королѣхъ именують своихъ суперникѣвъ, або сынѣвъ князями Подкарпатскоѣ Руси. Русины мають виешу культуру одъ Мадярѣвъ, черезъ того не подлягають вынародовленю. Славянський обрядъ християнства на Мадярщинѣ и щоразъ свѣжа емиграція Русинѣвъ зъ Руси додае имъ силы. Майже кождый мадарскій король есть або одруженный зъ русскою княжною, або мае матѣрь Русинку. Черезъ того на дворѣ Арпадовичѣвъ говоритья русскою мовою, бо мадарска е мовою темного люду, а не аристократіи.

Угорськѣ королѣ, здобувши Подк. Русь, простягають руки *по Галичину*. Пораженѣ подѣ Перемишлемъ 1099 р. Ростиславичами утихають. Але въ 80 рр. XII вѣку зновъ Мадяре користають зъ внутрѣшної боротьбы князя зъ боярами и обсаджують Галичъ королевичомъ Андрѣемъ, хочъ ненадовго. По смерти Романа, организатора галицко-волинскоѣ державы, захоплюють Галичъ. Король Андрѣй II. и Бейла пріймае *титулъ короля Галичины и Волод. и Мирин* та зъ польскимъ Лешкомъ наставляе въ Галичѣ своихъ дѣтей, або родичѣвъ на престолѣ. Але Данило Романовичъ розбивае Угрѣвъ подѣ Ярославомъ и робить кѣнець мадарскѣй владѣ въ Галичинѣ. Сынъ Данила, Левъ, ожененый зъ королѣвною Констанцією, *здобуває Подкарпатську Русь 1280 р.* и она частиною належить до галицко-волинскоѣ державы русскоѣ до 1323 року.

Династія Арпадовичѣвъ зъ малими выѣмками пирить на Угорщинѣ славянську церкву схѣдного обряду, а руску культуру въ щоденномъ житю. Черезъ того Подкарпатска Русь *грае ролю посередника между Русею и Угорщиною*. Русины займають найперше мѣсце межи магнатами и заховують свою мову и вѣру ажъ до приходу мѣшаноѣ династіи по высмерткѣ Арпадовичѣвъ.

Х.

ДЕРЖАВНЕ И ГРОМАДСКЕ ЖИТЯ ПОДКАРПАТСКОЇ РУ- СИ ДО XII ст.

Родова організація Руси.

Подкарпатську Русь творило руське плем'я Бѣлыхъ Хорватѣвъ. Они жили родами, займали землю кождий рѣдь зъ окрема и управляли еѣ. Майно було спѣльно для кождого роду. На чолѣ роду стоявъ *старшій* зъ роду, або дѣдъ. Кѣлька родѣвъ творило *волость*, кѣлька волостей творило собѣ городъ, де звозили добро передъ небезпекою. Зъ тыхъ волостей повставало одно плем'я, на чолѣ племеній стоявъ князь. Ему до ради було *вѣче*, або збори всѣхъ найстаршихъ зъ роду.

Князь бувъ военнымъ начальникомъ, начальнымъ жерцемъ та судією. Онъ накладавъ податки сырѣвцями. Вѣче то була громадека рада племені, де розбиралося и обговорювалася всягѣ справи, князѣ признавали власть вѣча надъ собою. Вѣче могло змѣнити князя, коли онъ не йшовъ пѣдъ ладъ громадѣ.

Люде були свободнѣ, званѣ *кметъ*. Зъ часомъ повстали *рабы* зъ невольникѣвъ взятыхъ въ полонъ на войнѣ. Та ихъ зъ часомъ робили вольными. Зъ дружины княжоѣ и старшихъ потворилися зъ часомъ *бояре*, паны, що доставали землю одъ князя.

Односины до Киѣва.

Коли киѣвскѣ князѣ з'єднали все племена до спѣльного походу на богатѣ землѣ Греци и сходу, за другими племенами присєдналося и племя Бѣлыхъ Хорватѣвъ до Киѣва. Они ходили разомъ зъ другими племенами у походы подъ киѣвскими князями та доставали пайку здобичи. Въ мирнѣмъ часѣ платили *Кизву* *оплату сирецкими*, то е шкѣрами, медомъ, виномъ, то що. За тото мали оцѣнку передъ напастями сусѣднихъ неруськихъ племенъ. Такій устрѣй застали Угры на Подкарпатскоѣ Руси, коли прїйшли зъ дѣи дикимъ кочовымъ племенемъ.

Князѣ Подкарпатскоѣ Руси.

Старѣ рукописи выявили бы намъ неодио имя руськихъ князѣвъ на Подкарпатю. Се признае навѣтъ непрхильный Русинамъ старый угорекый историкъ Бардоши. (*Supplementum Analectorum terr. Secp. p. 294.*). Но все таки знаемо имена кѣлькохъ князѣвъ *Подкарпатскоѣ Руси*. И такъ княземъ Подкарпатскоѣ Руси бувъ *Ляборенъ*, що погибъ въ борбѣ зъ Уграми за Ужгородъ. Далѣ бувъ князь *Менумродъ*, тестъ сына Арпада Жолта, або Золтана. Князѣ руськѣ *Вулцезъ* и *Гилъко*, сынъ князя Горки, були хрещенѣ въ Х.

вѣдѣ въ Царгородѣ. Окремъ сего бувъ князь *Томисѣвъ* на Мармарошѣ за часѣвъ Токшаня, сына Жолта, сынъ его Аркунъ за Стефана I. Въ кѣнци князь *Борисъ*, сынъ руськоѣ княжны Пределавы, на Спишу в. 1120 р., одержавъ титулъ графа одъ угорского короля. Руськѣ кѣвскѣ великѣ князѣ оставляли мѣсцевый родовый устрѣй зъ мѣсцевыми князями. Они провадили свою частину вѣйска въ походѣ п подписували угоду зъ ворогомъ разомъ зъ великимъ княземъ. Щойно Володимѣръ Великій надавъ каждому племени своего сына на намѣстника. Такъ для Бѣлыхъ Хорватѣвъ назначивъ Бориса. Той князь бувъ спершу тѣлько посередникомъ межн мѣсцевыми князями а Кѣвѣвомъ.

Щойно Стефанъ I. король угорскій прилучивъ Подкарпатську Русь до Угорщины по смерти Володимира пѣдчасъ боротьбы сынѣвъ его за кѣвскѣй престолѣ, якъ Поляки зайняли города червеньскѣ въ Галичинѣ. Стефанъ именувавъ своего сына Емериха „княземъ руськимъ“. Сотворивъ зъ Прикарпатскоѣ Руси окрему провинцію, яка въ столѣтя потѣмъ называеся „руською маркою“. Зъ сею руською маркою XII. в. повязано потѣмъ „Руську Кранну“ въ пѣвнѣйшихъ часахъ.

Комитатска организація.

Комитатска организація цѣловъ Угорщины обняла руську марку на початку и XIII. в. Порѣчя Поцрада п Гернада творивъ *Спишскѣй* комитатъ, порѣчя верхньоѣ Торисы п Топлѣ — *Шаришскѣй*, середноѣ Топлѣ, Ондавы п Ляборця — *Земплинскѣй*, *Ужскѣй*, Лятоторицѣ п Боржавы —

Бережскій. Суспѣдна зъ *Угорскимъ* комитатомъ мармарошска земля належала до Угочи. А *Мармарошскій* комитатъ, що займає порѣчь верхньоѣ Тисы, зорганізовано значно пѣзнѣйше, щойно въ половинѣ XIV. ст. Король именувавъ въ кождѣмъ комитатѣ родового князя начальникомъ комитату, а надъ всѣма поставивъ свого сына княземъ. На тото вказує именованя сипішського князя Бориса городськимъ графомъ Спичу.

Голова комитата: „*поджупанъ*“ бувъ начальникомъ всѣхъ свободныхъ и непривиліованыхъ веретвъ людности. Онъ має широку администраційну и судову власть въ границяхъ свого комитата, скликає всѣхъ обовязаныхъ до вѣйськовоѣ службѣ и веде ихъ пѣдъ заставою свого комитата. Наджупанъ збирає данину, задержує собѣ третину, а решту передає до королевського скарбу, править судъ и пильнує порядку. Пѣдъ его властею є замковѣ слуги, *servientes castri*, організованѣ въ сотнѣ.

Автономія привиліованыхъ.

Ся сильна комитатска організація ослаблюєся зъ розвоємъ привиліованоѣ земельноѣ власности. Земельнѣ власники-паны ширяться на Подк. Руси и въ цѣлѣй Угорщинѣ въ XIII. ст. и здобувають собѣ законъ *Золотого Буля* *Андрѣя II*. 1222 р., яка панѣвъ увольняє одъ державныхъ повинностей и т. п.

Для шляхетськоѣ веретвы (немешѣвъ) вытворюєся автономія. Немешѣ выбирають що року кенезіѣвъ (*judices*) и крайникѣвъ. Они рѣшають въ сибрнихъ справахъ, а жалоби одъ кенезіѣвъ пѣд-

носились до крайнихъ. Тѣлько въ криминальныхъ и податковыхъ належахъ королеви справахъ треба було одкликатися до князѣвъ (duces), назначеныхъ королемъ, або до кастелянѣвъ (comites castri, aut summos Capitaneos).

Замкова полоса. гранична.

Зъ XIII. в. можна выказати такѣ замки: Уйварь (Новый городъ) на Торисѣ, Шаришь и Шоуварь на Топлѣ, Шаторь, Землинъ и Потоць (Шарошпотоць) надъ Бодрогомъ, Ужгородъ надъ Угомъ, Мукачѣвъ надъ Лятоторицею, Боржава надъ Бориавою, Вишкѣвъ и Хустъ (Густе) надъ Тисою. Такій королевский замокъ бувъ столицею урядничкѣвъ помочникѣвъ наджупана, що мали наглядъ надъ людностею и могли легче потягати еѣ до повинностей. Подъ его охороною стояли привиліюванѣ правительствомъ версты, осадники, чи то паны, чи колонисты, чи духовнѣ. А чимъ далѣ на повнѣчь, то власть правительства була слабша.

Суспѣльнѣ версты.

Въ Руськѣй краинѣ находимо такѣ версты суспѣльнѣ: шляхту, духовенство, кметѣвъ (побадѣвъ), привиліюваныхъ колонистѣвъ, селянъ, непривиліюваныхъ и замковыхъ слугъ.

Шляхта подѣлена на магнатѣвъ и дворянъ вытворилася зъ князѣвскихъ потомкѣвъ и бояръ. Сыны князя Уркуна, Нагрѣло и Радомиръ дѣстають одъ короля землѣ. Потомки ихъ суть до недавныхъ часѣвъ дворянами. Володимиръ, вицекандлеръ короля Бейлы IV., зо знатного роду, спорѣдненый зъ руськими князями галицькими, дѣставъ

те высоке достоинство. Магнатъ Петро Петровичъ за Кароля Роберта мае великѣ маетки и зносины зъ руськими князями. Магнатскѣ добра росли дорогою закупна одъ зубожѣлыхъ бояръ або свободныхъ господарѣвъ, обовязаныхъ до военноѣ службы. Свободнѣ, необсаженѣ землѣ уважалися землями замковыми, королевскими. Такими були землѣ дворникѣвъ, або кметѣвъ (йоббадѣвъ), що вмирали, не маючи сынѣвъ, або землѣ забрали за непослухъ и провину. Всѣ тѣ землѣ роздавали королѣ осадникамъ-чужинцямъ. Королѣ давали магнатамъ и залюдненѣ землѣ пѣвсвободною людностею (*servientes castri*). Въ тотъ способъ росла велика посѣлость привидіованоѣ веретви магнатѣвъ и шляхты.

Духовенство таксамо дѣставало одъ князѣвъ и короля землю на монастырѣ, передовсѣмъ пѣдъ покрышкою ширеня вѣры, пр. монастырѣ Премострантѣвъ въ Лелесѣ, надъ Тисою и Бодрогомъ, монастырѣ Бенедиктинѣвъ въ Серенчу земплиньского ком., хрестоноснѣ лицарѣ въ Мармарошѣ, катедра егерска, достала село пѣдъ Земплиномъ. Низше духовенство держитѣся народу и выстунае разомъ зъ бѣдною веретвою.

Кметѣ (йоббадѣ) були свободнѣ господарѣ. Обовязанѣ до военноѣ службы на свѣй коштѣ изза частыхъ вѣйнь починають упадати въ XIII. ст. Черезъ бѣднѣсть продають свои грунты особливо пѣсля татарского нападу. Ихъ маетки дрѣбнѣють черезъ пѣдѣль. Правда на основѣ закона (*cotagio castri*) не могли продати своего маетку безъ дозволу короля, але пань, що купувавъ его, выдобувавъ сей дозвѣль кождымъ разомъ. Такъ чи сякъ, продажею, чи

вымертѣмъ, маетки переходили въ руки панѣвъ. Та верства малъла, а росла верства паньскихъ пѣдданныхъ рѣзна своимъ складомъ и правами.

Замковъ слуги (iobagiones castri) и дворники переходили або въ пѣдданныхъ, або дѣставали шляхецкѣ права вже XIV—XV. ст. и ставали шляхтою за выслуги магнатамъ.

Непривиліованѣ *селяне* ушали зовѣмъ до стану пѣдданныхъ зависимыхъ одъ шляхты и панѣвъ. Они пѣдлягають судови пана и е его власностею. Въ тотъ способъ зъ тыхъ рѣжныхъ верствъ пѣсля вымертя Арпадовичѣвъ творитьсѣ двѣ верствы: шлята и пѣдданѣ.

Нѣмецкѣ кольонисты.

Особне мѣсце межи верствами займали *нѣмецкѣ кольонисты* зъ XII. и XIII. ст. Уже король Гейза II. позвавъ Сасѣвъ на кольонизацію и поселивъ ихъ въ Семпгородѣ и въ *Спишкѣмъ комитатѣ* межи 1141—1161. Особливо пѣсля нападѣ Татарѣвъ король хотѣли заселити пустѣ землѣ Нѣмцями, особливо русько-словацкѣ пограниче. Окремъ Спишу и Шаришу они йшли далѣ на схѣдъ. Зъ нѣмецкихъ громадъ е: Пряшѣвъ и Кошицѣ, Бардѣвъ, далѣ Satoraljaujhely, Sárospatak, Luprechhaza (Beregszász). Въ Мармаронѣ кольонизація Нѣмцями пѣшла щойно въ XIV. ст., кольонисты е: въ Хуцѣ, Вишковѣ, Тячовѣ (Técső) властиво Deitschan, Довгополи (Hosszumező).

Правительство було имъ ласкаве, называло ихъ (hospites nostri clarissimi) гостями. Громады нѣмецкѣ мали повну самоуправу. Выбирали собѣ старшину (vicillus) и священника. Наджупанъ мавъ судъ

надъ ними только у важнѣйшихъ сравахъ, якъ убійство, грѣхъ противъ крови, крадѣжь, — а у другихъ сравахъ судивъ вайтъ. Въ свою громаду могли пріймати каждого свободного и вѣльно було каждому зъ неѣ выступити, а державѣ только платили досить високу оплату.

ТРЕТІЙ ПЕРІОДЪ:

(ОДЪ 1305—1526). ЧАСЫ МЪШАНОЎ
ДИНАСТІИ.

XI. Боротьба Литвы зъ Угорщиною и Польщею. XII. Часы Федора Коріятovichа. XIII. Турецька небезпека и релігійный роздоръ. XIV. Часы Матвѣя Корвина. XV. Внутрѣшна перемѣна въ житію Подкарпатскоѣ Руси.

XI.

БОРОТЬБА ЛИТВЫ ЗЪ Угорщиною и Польщею.

Руська галицько-волинська держава втратила въ Юрію II. останнього князя зъ роду Романовичѣвъ. Схѣднѣ землѣ руськѣ зависимѣ одъ Татарѣвъ оддалися въ руки литовскихъ князѣвъ. По сѣмъ почалася соролѣтня боротьба межи Литвою а Польщею и Угорщиною за руськѣ землѣ.

Литовска держава.

На схѣдѣ Европы выступае нова держава *литовска*, zorganizована зъ малого литовского народу въ половинѣ XIII. в. княземъ Мендовгомъ. Литовскѣ князѣ притисненѣ Нѣмцями зъ заходу

яли шукати засобовъ и помочи въ східныхъ руськихъ земляхъ.

За князя Гедимина въ 1320 рр. стоявъ вже *Кіязевъ* підъ литовскою владою, хочъ київскѣ князѣ були підъ зверхністю татарскою. А галицькѣ бояре по смерти Юрія II. покликкали на престолъ галицько-волинськѣ державы *Любарта Гедиминовича*, литовского князя, зятя Юрія II. Литовська держава росла на очахъ на сходѣ Европы, бо руська люднѣсть радо пріймала ихъ князѣвъ.

Политика литовськихъ князѣвъ.

Литовскѣ князѣ женилися зъ руськими княжними, пріймали руську мову и вѣру, принорвлялися до руськихъ порядковъ и звичаївъ. „Мы старины не рушаемо, а новины не увозимо“ — говорили они. Однимъ словомъ ставали *руськими князями*, на якихъ дворѣ процвѣтала руська культура. Люди руськихъ земель могли сподѣватися, що підъ тими князями найдуть оборону передъ Татарами и пріймали литовську владу „безгвалту, безъ крику“. Загаломъ литовскѣ князѣ заступили руськихъ давнихъ князѣвъ. Говорили на дворѣ по руськи, підипрали церкви и монастирѣ, виховували дѣтей въ руської культурѣ и т. п.

Зѣбраня руськихъ земель.

Великій литовскій князь *Ольгердъ* Гедиминовичъ захопивъ ще и Чернигѣвщину и насадивъ своихъ сынѣвъ въ головныхъ городахъ князями. Коло 1360 р. забравъ *Кіязьщину* и споставивъ свого сына Володимира княземъ на мѣсце князя

Федора, підлеглого Татарамъ. Татаре хотѣли заступитися за давнымъ княземъ и выступили вѣйною.

И ось лѣтописъ пише : Коли господаремъ литовскоѣ землѣ бувъ великій князь Ольгердъ, онъ выйшовъ зъ литовськимъ вѣйскомъ въ поле и побивъ на Синѣй водѣ Татаръ трьохъ — братѣвъ : Качибей, Куглубугу и Дмитра. А тѣ три браты, татарскѣ князѣ, були отчичѣ и дѣдичѣ Подольскоѣ землѣ. А бувъ братъ у Ольгерда князь Коріягъ, що державъ Новгородъ Литовскій и було у него четьрохъ сынѣвъ : то були князѣ Юрій, Олександръ, Константинъ и *Федоръ* (пѣзнѣйше князь Мукачева). А отъ тѣ княжата за позволенямъ вел. князя Ольгерда и зъ помочію литовскоѣ землѣ пѣйшли тогды въ *Подольску землю*. Увойшовши въ приязнь зъ начальниками людности, отаманами, почали они Подольску землю одъ Татаръ боронити, а баскакамъ татарськимъ дань давати перестали. Они заснували на Подолію мѣсто *Камлянецъ* надъ Смотричемъ и всѣ города помурували. Такъ литовска держава зайняла майже всѣ руськѣ землѣ.

Змова Угорщины зъ Польщею.

Але литовске князѣвство, хочъ стало велике, було слабо zorganizоване межи двома ворогами. Одъ заходу Нѣмцѣ, одъ сходу зависна Москва. А тимчасомъ прійшовъ великій клопѣтъ литовськимъ князямъ черезъ галицько-волынськѣ землѣ Любарга. По тотѣ землѣ вытягнули руки польскій король Казимиръ и угорскій *Людвигъ*. Польща и Казимира оддала Шлескѣ до Чехіи а Поморя до прускихъ лицарѣвъ, якѣ добровѣльно усту-

шла, щоби звернутися зь підбоємъ на схѣдъ. Зь угорськимъ королемъ Карломъ Робертомъ, своимъ шуриномъ, заключивъ Казимиръ угоду въ Вишеградѣ 1339 р., що оба мають разомъ йти на Галичину. Польска корона припаде на сына Каролевого Людовика за тото, що Галичина прійде до Польщѣ. Тымчасомъ по смерти Юрія II, бояре покликали зятя его Любарта Гелиминовича на князя.

Любартъ въ Галичинѣ.

Любартъ бувъ княземъ въ Галичинѣ девять лѣтъ (1340—1349). На того вказуе дзвѣнь въ церкви св. Юрія у Львовѣ, що має нашьсь его имени яко ктитора (фундатора) зь року 1340. Але Казимиръ зь королемъ угорськимъ Карломъ Робертомъ выступивъ походомъ на Галичину зь 1340 року. Начальникъ Галичанъ Дмитро Детко спровадивъ Татарѣвъ и пустивъ ихъ на Угорщину грабувати. Татаре розумѣеся впали на Подкарпатску Русь. Такъ Русины мусѣли платити своєю шкодою и кровю за то, що королѣ польскій и угорскій хотѣли забрати не свѣй край одъ Русн.

Тотъ *Дмитро Детко* найстаршій зь боярь бувъ „управителемъ руськоѣ землѣ“ и именемъ Любарта боронивъ еѣ цѣлый часъ боротьбы на чолѣ галицького народу.

Походы Казимира на Галичину.

Польскій королѣ Казимира дѣстае гроши одъ паны и помѣчь одъ угорьского короля Людовика, наслѣдника Кароля, та робить цѣлый рядъ похо-

дбѣвъ на Галичину. Спершу захоплюе онъ тѣлько Сянокъ, мѣсто надъ Сяномъ, щойно 1349 року займае Галичину. Польскій король прибуває до Львова и захоплюе королѣвскѣ ознаки (*инсигнія*) то е: корону, жезль, плащъ и хрестъ руськихъ князѣвъ и одводить до Кракова. Тотѣ инсигнїѣ перетѣпили Поляки потѣмъ за своего повстаня, оставъ тѣлько золотый хрестъ зъ емаліевыми образками. Та руській народъ опирався Польщѣ тымъ больше, що король польскій ставъ насаджувати чужинцѣвъ колонистѣвъ у руськѣ города и маетки одбирати пѣдъ латинськѣ костелы и монастирѣ. Казимиръ мусѣвъ майже що року ити зъ оружною силою на Русь. Але два разы выбрався зъ нимъ и угорскій король *Людвигъ Великій* (1342—1382).

Невдалый похѣдъ Людовика.

Першїй похѣдъ пѣдняли оба королѣ зъ Кракова на Волинь. А що Казимиръ захоровавъ и лишився у Люблинѣ, маючи у неволѣ Любарта, Людвигъ зъ обома войськами увѣйшовъ въ Борестейску землю, що належала до *Кейстута* Гедиминовича. Кейстутъ выславъ послѣвъ годпитися. Згодилися за то, що Любарта выпущено зъ неволѣ, Людвигъ и Казимиръ доставали Галичину, а Любартъ мавъ задержати Волинь, Кейстутъ мавъ йти до Буди охреститися на латинську вѣру и запровадити на Литвѣ латинську іерархію. Любарта выпустили, а Кейстутъ втѣкъ по дорожѣ.

Погромъ Угрѳвъ пѳдъ Белзомъ.

Другій разъ рушивъ Людовикъ въ 1352 р. зъ Буды на Сянѳкъ и подѳшовъ до Белза, де заставъ вже Казимира зъ вѳйськомъ. Белзкій воевода, Дроздъ, побачивъ велике вѳйсько Полякѳвъ и Угрѳвъ, прийнявъ пословъ одъ королѳвъ, що взывали пѳддатися. Цѳлый тыждень тягнувъ переговори, а тимчасомъ укрѳпивъ свѳй замокъ, напустивъ въ ровы довкола замку воды. На респѳтъ заявивъ, що не поддаеся. Королѳ пѳшли здобувати замокъ приступомъ. Зъ рана до полудня билися ихъ вѳйска, стоячи въ холоднѳй текучѳй водѳ, понесли великѳ страти и вѳѳнци одступили. Межи убитыми бувъ одинѳкій *сынъ Людовика*, наслѳдникъ престола. Людовикъ Великій дѳставъ палицею по головѳ, такъ що злетѳвъ зъ коня и трохи не пропавъ. Покалѳчено тѳлько Полякѳвъ и Угрѳвъ, що, якъ каже угорське письмо, не можна було почислити. Людовикъ рѳшивъ вертати. Щѳбы уратуватися одъ сорому, его дорадники намовили уложити якусь угоду зъ белзкимъ воеводою про око. Белзкій воевода повѳсивъ на его жаданя на мурахъ угорску хоругву. Угорське вѳйсько пѳйшло собѳ до дому, а Людовикъ перебѳгъ Галичину навпростецъ черезъ Мукачѳвъ. Та по дорозѳ трохи не наложивъ головою, бо гѳрняки Русины пѳдчасъ мѳчлѳгу запалили хату, де онъ ночувавъ.

Перемиря Казимира зъ Литвою.

По тыхъ невдалыхъ походахъ Казимиръ уложивъ зъ литовскими князями перемиря: Галичина була за Польщею, Волинь за Любартомъ. Литовскѳ князѳ напускали Татаръ на Польщу и на Угорщину, але Казимиръ перетягнувъ Татарѳвъ на свой бѳкъ черезъ тото, що Подоля и Киѳвщину одняли у нихъ Литѳвцѳ. Далѳ намовивъ Казимиръ Нѳмцѳвъ вдарити на Литву. Война тре-

вала тридцять лѣтъ, ай вкѣнци за Польщею оста-
ла Галичина зъ Белзкою и Холмскою землею, а
Волянъ належала до Любарта.

Галичина за Володислава Опольского.

Але по смерти Казимира (1370 р.) ставъ ко-
ролемъ Польщѣ на основѣ токмы Людовикъ. Ли-
товскѣ князѣ оддали Белзъ и Холмъ, а Галичину
Людовикъ одъ Польщѣ прилучивъ до Угорщины.
Але утворивъ зъ Галичины особне руське коро-
льство и заименувавъ дѣдичнымъ (наслѣднымъ)
управителемъ князя Володислава Опольского.

Володиславъ Опольскій (1372—1378) титулуе
себе „самодержцемъ“ Руси, якъ Романъ Великій.
Бѣ свою монету зъ гербомъ Львова Львомъ и на-
писомъ „moneta Russie“ и папуе на повнѣмъ кня-
жѣмъ правѣ подъ зверхностію угорского короля.
То бувъ останній князь Галичины.

До галицького королѣвства була вѣдавъ при-
лучена *Подкарпатська Русь* тымъ бѣльше, що Лю-
довикъ передъ смертію одобривъ одъ Володислава
Галичину и прилучивъ еѣ прото до Угорщины.

Побѣда Риму на Угорщинѣ.

Зъ приходомъ андпгавеньскоѣ династїи на
Угорщину побѣдивъ Римъ Византію. Папа и ла-
тиньска церковь берутъ верхъ надъ давнымъ
словянскимъ образомъ сѣдноѣ церкви. Зъ того
часу папы звернули увагу на того, щобы при
помочи чужихъ королѣвъ помножити число като-
ликѣвъ. Каждый чужоземный князь, що обоймавъ
угорскій престолъ, не забувавъ взяти зъ собою на

Угорщину латиньскихъ монаховъ, множивъ число латиньскихъ монастырѣвъ.

Якъ чорнѣ гайвороны налетѣли они на горы и на села и выширали славянскій обрядъ сходноѣ церкви. Они поставили епископѣвъ въ тыхсамыхъ городахъ, де були епископы грецкоѣ церкви. Въ той способѣ каждая епархія мала двоухъ пастырѣвъ, якъ перетягали на свое овецъ и впровадили великѣ ворожнечы mezi людьми.

Политика Людовика.

Самъ Людовикъ, якъ мы бачили, хотѣвъ мечемъ зневолити Литву до принятя латиньскоѣ вѣры и церкви. Такъ само и на Угорщинѣ, хотѣвъ привернути всехъ „схизматиковъ“ до католицкоѣ церкви. *Волохи*, що жили въ Бережскѣмъ и Мараморошскѣмъ компатѣ, не хотѣли перейти до римскоѣ церкви. Прото эмигрували до Молдавіи, де заснували нову державу *пѣдъ воєводою Богданомъ*. Она признала верховладу Угорщины. Ай Русинѣвъ охоронивъ одъ переслѣдованя князь *Федръ Коріатовичъ* въ Подѣля своею хитрою политикою. Людовикъ, якій втративъ сына пѣдъ Белзомъ, оставивъ двѣ дочки: Марію и Ядвигу. Марія була королевою Угорщины, вышла за Жигмонта Люксембургскаго, Ядвига, королева польска, вышла за литовскаго вел. князя Ягайла. Оба дѣстали престолы своихъ жѣнокъ, Жигмонтъ на Угорщинѣ, Ягайло въ Польшѣ.

По смерти Людовика правила Угорщиною мати королевы Маріи Елисавета. Проти неѣ выбухнувъ бунтъ. Польша одорвалась, выбрала собѣ

королевою молодшу дочку Ядвигу. Бунтовники задушили Елисавету, а *Жигмунтъ* щойно вызволивъ свою жѣнку зъ ихъ рукъ и коронувався *королемъ Угорщины*. Жигмонтъ бувъ сыномъ чеського короля и цѣсаря римского Карла IV. И онъ не могъ довгий часъ привести ладу на Угорщинѣ.

Подружа Ядвиги зъ Ягайломъ.

Тымчасомъ *Ядвига*, королева польска, одружилася зъ улюбленимъ Вильгельмомъ австрійськимъ и жила въ Краковѣ. Та малопольскѣ паны прогнали еѣ и на силу одружили еѣ зъ великимъ княземъ литовскимъ, Ягайломъ Яковомъ, сыномъ и наслѣдникомъ Ольгерда

Ягайло (1334—1385), сынъ Ольгерда и другѣ жѣнки руськоѣ княжны Юліяны, не мавъ поваги на Литвѣ проти старшихъ Ольгердовичѣвъ. Про то посватавъ Ядвигу. Польскѣ паны згодилися выдати еѣ за него зъ тымъ, щобы онъ перехрестився зъ православною Якова на католиць-Володислава. А до того мавъ охрестити цѣлу Литву на католицьку вѣру и прилучити на вѣчнѣ часы до Польщи всѣ землѣ, якѣ належали до литовськихъ князѣвъ, отже и бѣлоруськѣ и украинсько-руськѣ. Ягайло згодився и пѣдписавъ *умову въ Крѣвог 1385 р.* Оженившися зъ Ядвигою, ставъ онъ королемъ Польщи. Ягайло пойшовъ зъ латиньскими священниками хрестити Литву, а польскѣ паны выслали Ядвигу займати Галичину.

Прилученя Галичины до Польщѣ.

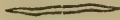
Въ Галичинѣ настановила Марія, королева угорська зновъ володаремъ *Володислава Опольского*, абы онъ задержавъ еѣ при Угорщинѣ. Володи-

славъ володѣвъ зновъ Галичиною на основѣ доживотного наданя (въ роцѣ 1385—87) якъ руській князь. Але на Угорщинѣ выбухли неспокоѣ, а онъ побачивъ, що помочи проти Полякѣвъ не дѣстане. Рѣшивъ не мѣшатися до войны и передавъ руську землю чеському королеви Вячеславу, що бувъ опѣкуномъ угорськихъ королѣвъ. Тимчасомъ Ядвига рушила зъ вѣйськомъ на Галичину черезъ Перемишль и Львовъ, якѣ не опиралися. Тѣлько Галичъ не хотѣвъ поддатися Ядвигѣ, ажъ Ягайло выславъ литовскихъ князѣвъ зъ вѣйськомъ. Ягайло прибувъ до Галичины и потвердивъ грамоты вольностей Галичанъ, але *прилучивъ Галичину до Польщы 1387 р.* Жигмонтъ, король угорський, не мавъ силы постояти за одорвану землю. На Угорщинѣ повстаня не пригасло. Турецка туча присувалася зъ полудня, грошей не було, бо паны не платили податкѣвъ, а до того Марія небавомъ померла. Жигмонтъ мусѣвъ мовчати, бо Ядвига могла зажадати угорьского престола для себе. Уложено отже згоду про око зъ Польщею. Тогда установлено *граничну линію межю Галичиною а Подкарпатскою Русею*, що удержалася до нынѣшного дня.

Литва проти уніи зъ Польщею.

Поляки надѣялися, що на основѣ подпису Ягайла въ Кревѣ всѣ землѣ литовскѣ, бѣлоруськѣ и украиньскѣ ихъ будутъ. Але литовскѣ паны казали, що они на ту умову въ Кревѣ не приставали, лемъ Ягайло зробивъ еѣ самовѣльно. Почалася *суперечка помежи Польщею а Литвою*, яка тревала пѣвтораста лѣтъ. Литовскѣ, бѣлоруськѣ и

украинськѣ паны выбирали собѣ великихъ князѣвъ своими старшими. Они не слухали польскихъ королѣвъ и правили на свою руку. Такимъ княземъ ставъ *Витовтъ* (1392—1430). Ягайло зъ польскимъ правительствомъ мусѣли признати его управителемъ, а далѣ вел. княземъ литовскимъ.

ХІІ. ЧАСЫ ФЕДОРА КОРІЯ- ТОВИЧА.

Политика Витовта проти обласныхъ князѣвъ.

Витовтъ, ставши великимъ княземъ литовскимъ, ставъ выкидати сильнѣйшихъ князѣвъ братѣвъ зъ ихъ волостей и прибирати всѣ землѣ въ своѣ руки. Такъ одобравъ Полоцкѣ волость одъ Андрѣя Ольгердовича, Волянъ одъ Федора Любартовича, Кпѣвскѣ волость одъ Володимира Ольгердовича протягомъ 1393/4 р. Въ кѣнци звертаеся на Подоля, де бувъ княземъ *Федоръ Коріатовичъ*.

Родъ князя Федора Коріатовича.

Побивши Татарѣвъ на Синѣй водѣ, оддавъ Ольгердъ Подѣльскѣ землю найстаршимъ сынамъ Коріята, Юрію, Константинови и Александрови. Коріята оставивъ княземъ въ Новгородѣ литовскѣмъ. Якъ померъ Коріятъ, на его мѣсци за сѣвъ наймолодшій сынъ *Федѣръ Коріатовичъ*. Коли небаромъ повмирати стриѣ, цѣле Подѣля и Новгородъ опинилася въ рукахъ Федѣра Коріатовича.

Боротьба Витовта зъ Федоромъ Коріатовичемъ.

Литовсько-руський князь Витовтъ, енергичный и войовничий князь, хотѣвъ злучити въ одну цѣлость литовсько-руськѣ землѣ. Тому ставъ воювати зъ малыми князями, якѣ сидѣли въ поодинокихъ городахъ та якѣ его не слухали. Межи иньшими зачавъ воювати изъ Федоромъ Коріатовичемъ. Було то въ 1393 р. Витовтъ прогнавъ найперше князя Федора Коріатовича изъ Новгорода, а потомъ ставъ облягати Ф. Коріатовича въ Камянци на Подолѣ, де Ф. Коріатовичъ укрѣпився.

Але Федоръ Коріатовичъ не бувъ въ силѣ ставити Витовтовц опору. О помѣчь звернувся онъ до угорського короля. Знакомѣсть князя Коріатовича зъ Мадярами була вже давнѣйша. Въ другой половинѣ XIV. столѣтя стали Татари зновъ нападати на Подѳля. Уже тодѣ шукавъ Ф. Коріатовичъ помочи въ сильного въ тѣ часы угорського короля Людвика. Людовикъ хотѣвъ обезпечити Угорщину одъ лиха зъ боку Галичанъ, яке его постигло (въ походѣ 1352 р.) и хотѣвъ дѣстати право на руськѣ землѣ.

За то приславъ Коріатовичеви около 20.000 людей на помѣчь. Федѳръ одбивъ напады Татаръ. Отже коли въ 1393 р. ставъ Витовтъ воювати Ф. Коріатовича, той звернувся зновъ зъ просьбою о помѣчь до Мадярѳвъ.

Федѳръ обсадивъ подольскѣ города: Скалу и Камянець Волохами и угорськимъ вѳйськомъ, що приславъ ему король Жигмонтъ. Але того вѳйська було мало, тому самъ Коріатовичъ пѳшовъ на Угорщину за новою помочю тымъ бѳльше, що Жигмонтъ угорський бувъ непримиримый ворогъ Ягайловоѳ унїи и помогавъ внутрѳшнѳй колотнечѳ въ серединѣ польского-литовського царства.

Федоръ Коріатовичъ на Подкарпатской Руси.

Одъ Угорщины не дѣставъ Ф. Коріатовичъ нѳякоѳ помочи, тѳльки бувъ принятый по наказу

угорського короля зо своєю дружиною, що прийшла разом зь нимъ. На Подкарпатській Русі

одержавъ Ф. Коріатовичъ князство Мукачѣвъ
и Маковицю въ державу и володѣвъ нимъ до

смерти. Справлявъ урядъ бережського наджупана, але при тѣмъ не покидавъ свою титулу „князя подѣльскаго“. Разомъ зъ нимъ переселилася на Подкарпатську Русь бѣльша громада Русинѣвъ— мало бути 40.000 людей. То була пята и послѣдне поселеня Русинѣвъ. Въ Мукачевѣ построивъ князь монастирь, замокъ и городъ Мукачевъ и окруживъ его ровомъ. Лѣтописецѣ угорскѣ ясно доказують, що король Кароль I. додавъ до того замку богато селъ, и утворивъ для новоприбывшого князя *князѣство Мукачевське*, якимъ давнѣйше вже володѣвъ руській князь и котре мало тогды около 300 селъ.

Тымчасомъ Витовтъ въ неприсутности Федора Коріатовича позаймавъ одинъ городъ за другимъ на Подѣлѣ. Онъ забравъ у неволю Федороваго воеводу Нестака и обсадивъ города своими старостами. Князь Федѣръ Коріатовичъ оставивъ всѣ мрѣѣ на поворотъ и передавъ право на наслѣдя Подоля королеви Людовику I.

Заслуга Коріатовича.

Наибѣльшою заслугою Федора Коріатовича е численне заселеня Подкарпатскоѣ Руси Русинами. Тото заселеня одбувалося вѣдавъ довший часъ черезъ цѣлу довголѣтну войну польско-литовску. На руськѣ землѣ идуть зо всѣхъ сторонъ Поляки, Литовцѣ, Татары, и Угры майже що року. Люде притисненѣ наѣздниками шукають захисту за горами. Такій захистъ отворивъ Русинамъ своимъ договоромъ Коріатовичъ. Число вѣтка-

Theodorus Koriathovics, Princeps Ruthenus, Dux
de Munkács, et Podoliæ Basilianorum ad Munkács
Fundator Anno. 1360

Binder. sc

чѣвъ мало зрости до 40.000. Ихъ всѣхъ взявъ пѣдъ свою охорону князь Коріатовичъ. Звѣдси неймовѣрна вѣстка, що вѣнъ самъ привѣвъ на Угорщину 40.000 Русиновъ, замѣсть воювати зъ Витовтомъ. Черезъ тото послѣдне переселеня Коріатовичъ *скръпннвз руську люднѣсть Подкарпатя* и охоронивъ еѣ одъ вынародовленя.

Король Людовикъ бувъ ворогомъ схѣдноѣ церкви, але зъ огляду на заслуги Коріатовича и на численнѣсть православныхъ поселенцѣвъ не противився, коли князь Ф. Коріатовичъ одновивъ монастирь о.о. Василянъ на Чернехой горѣ, коло Мукачева. Такъ построений имъ *монастиръ въ Мукачевѣ* ставъ осередкомъ религійного и духового житя Подкарпатскоѣ Руси. Онъ дарувавъ села Бобовище и Лавку зо всѣми доходами и десятиною тому монастиреви и давъ тому огнищу руськоѣ вѣры постѣйне обезпеченя, подтвержене королями. Окремъ сего его жена Доминика основала другій *женскій монастиръ* василіанскій на горѣ Сороки.

Найкращою ознакою заслуги Коріатовича для руського народу Подкарпаття суть легенды про него середъ мѣсцевого люду. Народъ повѣдае, що Коріатовичъ убивъ смока (змія) пѣдъ Мукачѣвскою горою, а въ ночи явився ему ангель, що йшовъ по водѣ Ляторицѣ и показавъ ему на Чернечу гору. Тота легенда высказуе цѣлу правду про его дѣло. Змѣй означае небеспеку, яка грозила руськой землѣ, а тотъ ангель—выхѣдъ зъ тяжкого положеня просвѣтою народу, яка йшла тогды зъ монастирѣвъ. Надармо вѣривъ до нынѣ народъ, що прииде тотъ часъ, що гербъ Коріато-

вича, двораменный хрестъ повалить чорного орла Раковця, що повисъ надъ тымъ руськимъ замкомъ. Федѣръ Коріатовичъ бувъ приверженцемъ славянському вѣроисповѣданю грецькоѣ церкви, якъ всѣ зъ рештою литовсько-руськѣ князѣ. Поховано его въ монастирѣ, який пестроївъ на Чернечой горѣ одповѣдно до його заповѣту.

Грамота зъ 1360 р. Ф. Коріатовича.

Два историки, Венилинъ и Орлай, а за ними и иньшѣ, опираються на грамотѣ зъ 1360. р. и подають, що вже въ тѣмъ роцѣ бувъ Ф. Коріатовичъ на Подк. Руси. Однакъ, новѣйшѣ працѣ (Lehoczky: Beregvármegeye monographiája. 1881. Петровъ и Холодняковъ: Матеріялы по исторіи Угорской Руси, III.) ствердили фальшивѣсть-недостовѣрность тоѣ грамоты. Федѣръ не могъ володѣти Мукачевомъ передъ войною зъ Витовтомъ. Правдивѣ документы про володѣня починаються щойною одъ 1398 року за часѣвъ Жигмонта. Въ грамотѣ зъ 1401 р. выступае Коріатовичъ, якъ управитель мукачѣвского замку. Въ грамотѣ зъ 1404 р. Жигмонтъ даруе 3.000 зл. на обновлення того замку. Далѣ згадуеся въ рр. 1406 и 1400 у всѣлякихъ правахъ имя Коріатовича. Его пѣдпись и печатка на квитанціи зъ 1404 р. хорониться въ кошицькѣмъ архивѣ Грамота зъ 1360 р. есть не точно одписана въ XVI столѣттю зъ якоѣсь староѣ грамоты, або монастирскоѣ лѣтописи монахами, якѣ хотѣли боронити своихъ посѣлостей и дѣстати потвердження одъ короля. Они не ошибалися що до змѣсту, лишъ ошиблися въ поставленю даты зъ року 1360. А сего року Коріатовичѣ *ще навѣтъ не володѣли на Подѣлю*. Подоля достали они по битвѣ на Синѣй водѣ, яка була въ 1363 р.

Турецька небезпека.

Въ 14. и 15. вѣцѣ стають Турки зъ Малоѣ Азії простягати свои руки по европейскѣмъ краѣ. Въ 1365 р. перейшли они вже Дарданелѣ.

Страшна турецька рука досягала границь Угорщини. Европа попала въ страхъ. На зазывъ угорского короля Жигмонта Люксембургского зѣбралася армія зъ лицарѣвъ французькихъ, нѣмецкихъ, италійскихъ и угорьскихъ, але Баязеть розбивъ еѣ пѣдъ *Никополисомъ въ 1396 р.* на голову. Тогда хотѣвъ здобути Царгородъ, але въ Азійі появився новій хоробрый вождь дикихъ ордь *Тамерланъ*. Онъ вдаривъ на турецьке царство зо сходу и знищивъ захѣдну Азійю, розбивъ Баязета и ослабивъ турецьку державу на довшій часъ. Турецька небеспека одалися на хвилю одъ Угорщини и Европы.

Религійный роздоръ.

Тымчасомъ на захѣдѣ не було едности межи державами черезъ роздоръ въ церкви. На чолѣ церкви стануло ажъ трехъ папъ. Кождый мавъ своихъ покровителѣвъ и поборювавъ другого. Жигмонтъ угорскій, выбранный римскимъ королемъ (1410—1437), поставивъ собѣ за задачу усунути велику церковну схизму. За его старанямъ скликано великій соборъ *до Констанціи* (1414—1418). Тотъ соборъ усунувъ веѣхъ трьохъ папъ, выбравъ на папу Мартина I. и привернувъ еднѣсть въ церкви. На тѣмъ соборѣ розсуджено и справу Ивана Гуса.

Гусъ реформаторъ.

Кѣлькадесять лѣтъ передъ соборомъ въ Констанціи голосивъ англійскій ученый Иванъ Виклифъ нову науку. Онъ выступавъ проти богацтва духовныхъ и проти церковныхъ догмъ

(правдѣ). Тоту науку привѣзъ до Праги ученикъ Виклифа, Геронимъ зъ Праги. Нею перейнявся учепый чеській богословъ, проповѣдникъ и письменикъ *Иванъ Гусъ*.

На взѣръ Виклифа явъ онъ голосити науку, що не треба слухати свѣтскоѣ и духовноѣ власти, якъ она попаде въ тяжкій грѣхъ. Запровадивъ *причастія пѣдъ видами хлѣба и вина* и накликавъ одобрати духовенству маетки.

Констанцкій соборъ покликавъ Гуса до себе на оправданя. Цѣсарь Жигмонтъ давъ ему желѣзныи листъ безпеки передъ переслѣдуванямъ. Гусъ явився на соборѣ. Але соборъ засудивъ Гуса на смерть и его *спалено на костирѣ 1415 р.* Одъ того стосу запалилася цѣла Чехія и Середна Европа до кровавоѣ войны, яка тревала до 1434 р.

Король Жигмонтъ.

Жигмонтъ, якъ угорскій король (1387—1437) бувъ неспокойный, легкодушный и невытревалый, але вельми предприемчивый и оборотный. Онъ провадавъ на всѣ боки войны. На войну зъ Венецією заставивъ королеви польскому, Володиславови Ягайлови, *16 сѣшскихъ городѣвъ* нашоѣ Подкарпатекоѣ Руси. Тотѣ города належали до Польщѣ ажъ до 1772 р. то е до розбору Польщи.

Перше повстання руськихъ князѣвъ пѣдъ Свидригайломъ

По смерти Витовта Жигмонтъ пѣдширавъ великогѣ литовского князя Свидригайла, выбраного Литовцями и Русинами. Свидригайло обѣцявъ Русинамъ рѣвность правъ на церковнѣмъ и

политичнѣмъ полѣ, а Литовцямъ самостѣйность одѣ Польщѣ. Жигмонтъ жертвувавъ ему королѣвску корону. Але Поляки заразъ по смерти Витовта пѣдступомъ зайняли Подоля. Свидригайло пѣднявъ повстаня Русинѣвъ и Литовцѣвъ проти Польщи. Поляки перетягнули на свою сторону католицькихъ Литовцѣвъ и посадили на великокняжѣмъ престолѣ Витовтового брата, Жигмонта. Межи ними прійшло на Бѣлой Руси до битвы надъ рѣчкою Святою. Свидригайло побито, 42 русько-литовськихъ князѣвъ впало въ полонѣ, а богато ихъ убили. Свидригайло втѣкъ зъ душею въ Полоцкѣ. Та руськѣ паны Чарторийскѣ за кѣлька лѣтъ убили великого князя Жигмонта Кейстутовича и пометили руську кровь, пролиту за волю.

Битва зъ Турками пѣдъ Варною.

По Жигмонтѣ володѣвъ на Угорщинѣ король *Альбрехтъ*, але дуже коротко. По його смерти вродився сынъ Володиславъ, прозванный томъ Посмертнымъ. Угорскѣ паны выбрали тымчасомъ королемъ польского короля Володислава, названого потѣмъ *Варненчукѣмъ*.

Володиславъ I. Варненчукъ, король польскій и угорскій (1440—1444) зъ папскимъ легатомъ Юліемъ Цезарини привернувъ згоду на Угорщинѣ. Турки скористали зъ внутрѣшноѣ колотнечѣ и обсадили Бѣлгородъ. Та Иванъ Корвинъ Гуніяди пѣднявъ оборону Семигороду. Онъ розбивъ Туркѣвъ и тогды султанъ Муратъ II. подавъ користнѣ умовы мира. Миръ пріавъ соймъ въ Сегиденѣ. Але за намовою легата король зорвавъ миръ, коли Муратъ пойшовъ вѣйною до Малоѣ

Азіи. На вѣсть, що флота зъ хрестоносцями вже въ дорозѣ зъ Італіи, вирушивъ король вздовжъ Дунаю на Туркѡвъ. Мурать вернувъ, розбивъ угорске вѡйсько въ битвѣ пѡдъ Варною 1444 р. Король Володиславъ погибъ, а Иванъ Гуняди спасся зъ недобитками арміи. Иванъ Гуняди ставъ теперъ регентомъ Угорщини, ажъ пѡдрѣсь малый Володиславъ Посмертний.

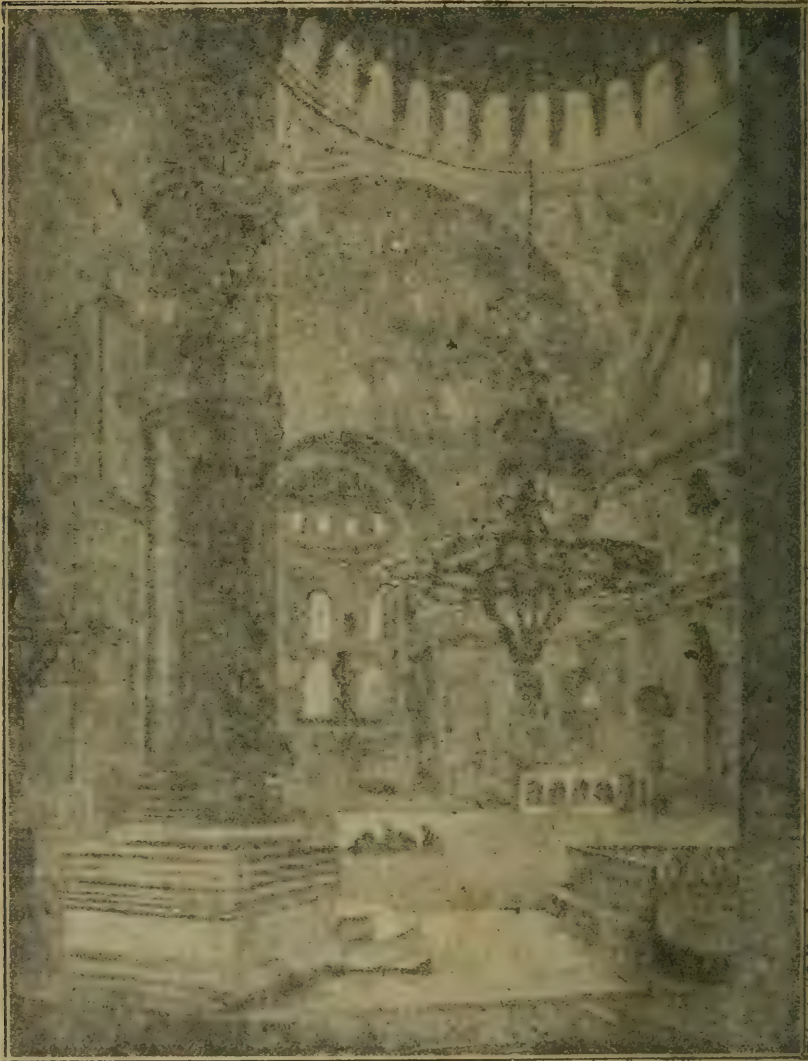
XIV.

ЧАСЫ МАТВІЯ КОРВИНА.

Упадокъ Царгороду.

Обновлене грецке царство династіи Палеологѣвъ (1261—1453) було вельми немочне. Не мало доброѣ организаціи нѣ численного войска, а мало богато ворогѣвъ. Зъ пѣдъ его власти выбилася Сербія, Болгарія и Мала Азія. Византійска держава обмежилася на Царгородъ зъ округомъ. Небавомъ турецке царство зъ столицею Адриянополемъ зволювало Сербію и Болгарію. Оно окружило Царгородъ, якъ клѣщами зо веѣхъ сторѣнь. Грецкѣ цѣсарѣ споглядали зо страхомъ на зростаючу силу Туркѣвъ. Порѣшили звернутися до папы и годилися прійняти унію, щобы одержати помѣчь зо заходу. Самъ цѣсаръ Иванъ VIII. Палеологъ прибувъ на великій соборъ до *Фльоренціи* въ 1339. р. Зъ нимъ прійшовъ патріархъ царгородскій Йосифъ, никейскій архієпископъ ученый Бесаріонъ и руській киѣвскій митрополитъ Изидоръ. Они пріяли *унію* зъ лятинською католицкою церквою пѣдъ папою Евгениємъ IV. Але зъ той унії нѣчого не вышло. Веѣ учасники небавкомъ поумерали, оставъ только киѣвскій митрополитъ Исидоръ, именованный кар-

динадомъ. Ефескій епископъ, Марко, подбуривъ
всѣхъ сѣднхъ епископѣвъ проти уніи. Тымча-

сомъ султанъ турецкій Магометъ II. обложивъ войскомъ изъ 165.000 людей Царгородъ одъ суши и одъ моря. Цѣсарь Константинъ XI. просивъ у папы *помочи* и принявъ унію. Папа выславъ 2000 хрестоносцѣвъ зъ кардиналомъ Исидоромъ.

Та якъ Греки побачили, що въ Софіи мае одбутися уніяцке богослуженя, обурилися. — Краще побачити намъ турецкій турбанъ въ церквѣ, якъ латинськѣ инфузы и тїяри! — казали они. Дня 29. мая 1453. одбулася остатня служба, одправлена руськимъ кардиналомъ Изидоромъ. Тымчасомъ Турки высадили войско на сушу и впали на Царгородъ изъ полудня. Та не було середь Грековъ одушевленя; зъ полудня вправъ Царгородъ въ руки Туркѣвъ. *Константинъ* кинувся зъ мечемъ въ найлютѣйшу сѣчу и полялъ зъ гореткою вѣрныхъ оборонцѣвъ якъ богатирь въ бою проти 200.000 Турковъ. Султанъ Магометъ войшовъ до церкви св. Софіи и замѣнивъ еѣ на мечеть. Городъ ѡдано на сплюндрованя, 100.000 трупѣвъ христіянь лягло на улицахъ Царгороду. Турецкій таборъ фанатичныхъ Музулманѣвъ розсѣвся въ Европѣ зъ всѣми лихами середь европейскоѣ культуры на страхъ, руину и варварство.

Значѣня и наслѣдки упадку Царгороду.

Зъ упадкомъ Царгороду въ руки Туркѣвъ упало тысячлѣтне грецьке царство и огнище високоѣ цивилизаціи. Царгородъ, свѣтило грецко-славянськоѣ культуры погасъ. Роля оборонця тоѣ культуры перейшла на Русь и московське велике князѣвство. Русь мала вьсеку культуру, та пере-

стала бути самостійною державою въ союзѣ зъ Литвою и Польщею. Руською мовою говорили королѣ польскѣ и литовскѣ великѣ князѣ, шляхта и вище духовенство — але духъ тыхъ державъ хилився въ сторону западу, якъ духъ угорскоѣ державы. Оборонцемъ сходно-славянськоѣ культуры ставъ великій князь московскій *Иванъ III.*, що приймивъ гербъ византійскій двоголового орла и оженився за посередництвомъ папы зъ Софією, внучкою грецькихъ цѣсарѣвъ Палеологѣвъ. На него звернулися очи всѣхъ православнихъ зъ Руси, Литвы и Балкану.

Турецкѣ напады на Русь-Украину.

Якъ Турки заняли Сербію, Болгарію и Грецію, зачали нападати и на Русь-Украину. Першій разъ подѣшовъ Менгли Гирей пѣдъ *Кизивъ* въ 1482. роцѣ. Татаре запалили мѣсто и здобули замокъ. Взяли въ неволю силу людей, пограбили церкви, попустошили околицѣ и вернули домѣвъ зъ великою здобичею. Зъ забраныхъ церковныхъ рѣчей ханъ пославъ *Иванови III.*, московскому князеви, золоту чашу и дискосъ зъ Софійскоѣ катедры. Великій князь *Иванъ III.* подяковавъ ему за кивскій погромъ и просивъ далѣ вести напады на Русь (на Подоля и Кивщину.) Зъ тою бисурманською силою зеднався *Иванъ III.* проти христіянського заходу — Польщѣ, Литвы и Угорщины. Два свѣты сходный и захѣдный станули проти себе до бою на жита и смерть. А Русь межи ними упадае зъ двохъ сторонъ бита: одѣ Польщи та Угорщины и одѣ Москвы та Татарѣвъ.

И співавъ народъ:

Зажурилась Украина, що нѣгде прожити,
Вытоптала орда кѣньми маленькѣй дѣты,
Ой маленькихъ вытоптала, старыхъ порубала,
Середущихъ постягала, у полонъ загнала!

Матвѣй Корвинъ на Угорщинѣ.

По смерти Володислава Посмертного выбравъ угорскій народъ на ракошескѣмъ полѣ королемъ Матвія Корвина Гуніяди. Тотъ *Матвѣй Корвинъ* бувъ однимъ зъ найкращихъ королѣвъ Угорщини (1458—1490). Онъ опираєся на нищихъ станахъ, на шляхтѣ и мѣстахъ, усмиривъ вельможъ, завѣвъ постѣйне войско и збогативъ край черезъ ладъ и порядокъ. Ожененый зъ Италянкою, окруживъ ся учеными зъ Итали и артистами зъ эпохи одродження и згромадивъ бібліотеку (Corviniana).

Король Матвѣй бере Сербѣвъ въ опѣку. Подпирає колонизацію Сербѣвъ межн Савою и Дунаємъ. Его воеводы зъ *Вукомъ Бранковичемъ* на чолѣ розбили Туркѣвъ въ Семигородѣ, впали до Сербіи и Болгаріи та привели 50.000 Сербѣвъ на Угорщину. Тыхъ Сербѣвъ поселили въ Банатѣ (1481. р.) За тото король Матвѣй ставъ героємъ-богатиремъ въ сербскихъ пѣсняхъ, якъ его отецъ.

Справедливѣсть Матвѣя Корвина була причиною, що й рускій народъ признавъ Матвія Корвина своимъ чоловѣкомъ. Одна исторична казка Подкарпатскихъ Русинѣвъ каже: Онъ тримавъ руску вѣру, тримавъ изъ народомъ благочестивымъ, хранивъ Угорщину. Въ замку Камяници жила Поганъ-дѣвча турецкоѣ вѣры и нѣхто не могъ еѣ выгнати. Зробивъ тото ажъ Матвѣй. Закимъ ще ставъ королемъ, служивъ онъ у Руснака въ Орѣховици. Онъ тогды выпала коронація и

богато людей vybrалося на ню. Матвѣй закликавъ свого газду, но тотъ не мавъ великоѣ охоты. Вкѣнцѣ обѣцявъ пойти, коли истикъ розовѣється, закимъ ободуть поле, а тогды котрыйсь изъ нихъ може королемъ бути. Истикъ розвинувся — отже Матіяшъ иде на коронацію. Приходить саме, якъ „вже краля клали. Пустили коруну, обы лѣтала та на кого сяде, тотъ буде за краля. Та лемъ на нього сѣдять, на того хлопчиска; а другѣ паны гнѣваються. И три разы тота коронація була, а Богъ все хотѣвъ, обы вѣнъ ставъ королемъ“. Пустили коруну, а корона лѣтай, лѣтай и на него сѣла; а вѣнъ бувъ обдертый, та ся нимъ встидали; взяли коруну здерли зъ нього, выпрали го, а онъ втѣкъ ажъ до воды, и въ лозы ся сховавъ. За того го не хотѣли покороновати, що бувъ такий невеликій, худобный, сирохманъ и Руснакъ“ . . . (Казки зѣбранѣ Игнатіемъ зъ Николовичъ, передрукованѣ Драгомановомъ, Киѣвъ 1886., ст. 425—429).

Тота казка дае образъ життя Русиновъ на Угорщинѣ за мѣшаноѣ династїи. Той, що бувъ праведный, бувъ наймитомъ, а кривда панувала зъ панами. Коли явився справедливый король, то мусѣвъ бути Руснакъ и бувъ наймитомъ. Онъ обдертый, его стидаються, его бють, онъ ховаеся у воду въ лозы. Ажъ справедливѣсть Бога нагородила его короною чудеснымъ способомъ.

Матвѣй Корвинъ для Русинѣвъ.

Венелинъ, що походивъ зъ Подкарпатскоѣ Руси, подае такий поглядъ на короля Матвѣя: „Въ XV. столѣтїю король Матвѣй, будучи и самъ грецького вѣроисповѣданя, обдаривъ свободою Русинѣвъ и Волохѣвъ и освободивъ ихъ одъ державныхъ податкѣвъ“.

И дѣйсно онъ бувъ справедливый для всѣхъ безъ рѣжницѣ вѣроисповѣданъ. До насъ дошли его грамоты въ оборонѣ маетку руськихъ монасти-

рѣвъ проти латинникѣвъ. Латинскѣ духовники зайняли села Мукачѣвского монастыря, але мусѣли ихъ оддати на розказъ Матвѣя. Коли латинскѣ духовники стали одбирати десятину, зѣбрану руськими монахами и знущатися надъ ними, Матвѣй Корвинъ выдавъ другу грамоту до головного команданта Будиньского замку, щобы розслѣдивъ справу и задовольнивъ покривдженыхъ. А що бувъ приступный для жалобъ всехъ нищихъ, то и Русины могли доправотитися, коли дѣялася кривда. Звѣдты та легенда про Матвѣя, що онъ бувъ руськоѣ вѣры, а навѣтъ, що самъ бувъ Русиномъ.

Володиславъ II.

По смерти Матвѣя Корвина выбрали Угры зъ помежи рѣжныхъ кандидадѣвъ *Володислава II. Ягайловича (1490—1516)*, короля чеського. То бувъ найслабшій, найбільше лѣнивый король своего часу. На все казавъ зъ польска: добже, за того назвали его „красемъ добже“, а на Угорщинѣ Добже Ласловомъ. А выбрали его собѣ магнаты, щобы нимъ крутити якъ хоруговою. За его панованя упало все, що зробивъ Матвѣй Корвинъ на Угорщинѣ и Юрій зъ Подѣбраду въ Чехіи для внутрѣшнихъ односинъ. *Вельможы* осягнули повну перевагу разомъ *зо шляхтою*. Закрѣпостили селянь, якъ худобину на своихъ поляхъ и довели до упослѣдження мѣсть. Они выдали *книгу законѣвъ*, яку зладивъ протарій Степанъ Вербецкій 1514 р. (пѣль назвою *Tripartitum opus juris consuetudinarii incliti regni Hungariae*). То було святе письмо угорскоѣ шляхты на 300 лѣтъ. Тамъ закрѣплено на 300

лѣть чотыри законы: 1. Шляхта (немещи) не може бути вязнена безъ шляхетского суду. 2. Она пѣдлягае тѣлько королеви. 3. Она звѣльнена одъ всякого податку и службы. 4. Она мае право выступити проти короля вѣйною, якъ онъ тотыхъ законѣвъ шляхты не буде честовати. Отже протый народъ („*miserâ contribuens plebs*“) мавъ поносити *всѣ тягарѣ и податки*, а шляхта (немещи) могла робити, що хоче. Хочъ ѣджь, пий та розпережися, нѣхто не мае до розказу.

Яла теперь верховодити шляхетська анархія на Угорщинѣ, въ Чехахъ та небавомъ у Польщѣ.

Повстаня нуруцѣвъ.

Пѣдъ шляхетскою анархією стогнавъ народъ одъ поневоленя и наруги. Шляхта бавилася и гуляла по своихъ замкахъ и вѣчныхъ соймахъ, а робочій народъ мусѣвъ робити на поляхъ и жити тоту бездѣльну верству, готову тѣльки чинити сваволю та заговоры. Робота селянъ и ихъ повинности проти панѣвъ называлася *панщиною*. Панщина сягае часѣвъ св. Стефана. Селяне мали платити за землю, яку мали близько панського двора—десятину зо зерна для духовенства, девяту часть для пана, а порцію подымную (*füstadó*) до державноѣ касы, якъ податъ. Паны (*domini terrestres*) були увольненѣ одъ податки зъ часу Золотоѣ Булѣ Андрія II. 1222. А они мали право суду жия и смерти надъ селянами. Законъ 1405 р. рѣшавъ, що панъ мае всю землю, але селянамъ можна було переселятися зъ одноѣ землѣ на другу до другого пана. Але паны трималися и всеюди яли давити нелюдскими способами селянъ. На-

родъ ждавъ хвилѣ, щобы поднятися проти тоѣ самоволѣ. И така нагода лучилася въ 1514 р. Первоепископъ Угорщины Тома Бакачъ проголосивъ булю папы Льва X, що хто поїде воювати проти Туркѣвъ въ хрестоносный похѣдъ, достуניתь одпущеня грѣхѣвъ. Велике число народу рѣжныхъ верствъ зойшлося передовсѣмъ зъ околиць Великого Варадина и Кечкемета пѣдъ Будюю въ числѣ 40.000 людей. Выбрали они собѣ вождомъ сотника Юрія Сикуть *Довжу* начальникомъ того хрестоносного походу. Всѣ учасники походу припняли собѣ хрестъ на шатю и звѣдси приняли назву куруцѣвъ. Тогда шляхта попала въ страхъ и яла насильствомъ придержувати слугъ и служилыхъ людей. Она подняла крикъ, що не стане силъ, кимъ обробляти землю. Середь селянъ повставъ якъ блискавица шумъ проти шляхты и поднявся *бунтъ*. Доперва воевода Иванъ Заполія здавивъ тотъ бунтъ страшными карами и жестокостями. Довжу спалено живцемъ, 70.000 селянъ убито за бунтъ, а народъ закрѣпостили паны ще бѣльше. якъ передъ повстанямъ. Наложено на селянъ ще тязшѣ повинности и однято имъ свободу переселюваня. Селяне були прикрѣпленѣ до землѣ якъ худобина. Той станъ назывався *крѣпачтво*. Почалася золота свобода необмежноѣ нѣякимъ закономъ шляхетскоѣ самоволѣ.

Руське епископство.

Зъ именемъ короля Володислава звязуеся установка мукачевскоѣ енархїи черезъ номинацію епископа Ивана въ 1490 р. Установою епископства на Подкарпатскѣй Руси хотѣвъ король за волею

латинського духовенства звільнити Русинів од впливу галицьких православних єпископів зь Перемишля. Іменованя єпископа для Подк. Руси було важне вь своїхь наслідкахъ. До того часу руське духовенство Подкарпатскої Руси було зависиме одь єпископа вь Перемишли. Отся зависимость позволяла, що руське духовенство оставало далѣ підь впливомъ сходу, зь Галичини спроваджувано книги, до Галичини выѣздили высвячуватися и т. д. Однимъ словомъ: була звязь. По установленю єпископа вь Мукачевѣ звязь зь Галичиною слабне, єпископы стають зависимѣ одь мѣсцевыхь впливівъ, доки вь XVII. вѣцѣ не подчинено ихъ підь впливъ латинськихь єпископівъ вь Ягерѣ.

Битва подь Могачемъ.

По смерти Володислава наступивъ его сынъ *Людвикъ II.* (1516—1526) недолѣтокъ, зле вихованный, легкодухъ и ворогъ всякого поважного дѣла. За него розгорѣлася *межиусобиця* между магнатами, нѣхто не шанувавъ законівъ, доходы вь державнѣй касѣ впали до нулѣ (зера). Тымчасомъ турецька небезпека зновъ повисла хмарою надь Угорщиною вь повнѣй силѣ підь проводомъ найбільшого султана завойовника *Солimana Величагого.* Онъ зайнявъ *Бѣлгородъ* и увѣйшовъ на Угорщину зь 300.000. армією. Заполя зь своимъ вѣйськомъ стоявъ осторонь згорнувши руки. Король Людвикъ выступивъ до бою зь горсткою *підь Могачемъ* 1526 р. Угрѣвъ розбили Турки на голову. Тысячи ихъ зь достойниками впали трупомъ. Самъ король спасався утечею. Та кѣнь его упавъ и кинувъ короля у bagno рѣчки Челе. Тамъ онъ и утопився. На нѣмъ кончиться эпоха (доба) мѣшаної династії, а Угорщина підпадає підь власть Туркѣвъ.

XIV.

ВНУТРІШНА ПЕРЕМІНА ВЪ ЖИТІЮ ПОДКАРП. РУСИ.

(За мѣшаноѣ династіи).

Упадокъ руськоѣ державности.

Упадокъ незалежноѣ руськоѣ Галицько-Волинськоѣ державы пѣсля вымертя династіи Романовичѣвъ мавъ великѣ наслѣдки на житя Русинѣвъ въ Подкарпатскоѣй Руси. Галичина прійшла пѣдъ панованя Польци и Угорцины, решта руськихъ земель пѣдъ Литву. Руська мова була ще мовою выщихъ верстовъ и королѣвъ Ягайловоѣ династіи въ польско-литовськѣй державѣ — але духъ тоѣ державы хилився щоразъ бѣльще въ бѣкъ латиньского заходу. Церква славянського обряду зѣйшла зо становища пануючоѣ церкви и заняла мѣсце рѣвнорядноѣ зъ латиньскою. Тоту латиньску церкву подпиравъ королѣвськѣй двѣрь и въ Польщѣ и на Угорщинѣ. *Русины перестали бути державною нацією*, а були рѣвноряднѣ спершу зъ Литовцями и Поляками. Повстаня въ оборонѣ давного становища Руси пѣдъ Свидригайломъ не вдалося—Ру-

сини втрапили вилывъ на державнѣ справы, якій мали до того часу. Тільки *руська мова* якъ мова, що мала найбольшу литературу и повагу старинности, удержалася въ актахъ и въ бесѣдѣ выщихъ верстовъ, навѣть середь визнавецѣвъ латиньскоѣ вѣры до XVI. вѣку.

Упадокъ византійского впливу.

Великій осередокъ схѣдно-грецькоѣ культуры, Византїя, перестала свѣтити давнимъ блескомъ могучости. Нова держава *Палеологѣвъ* (1261—1453) малѣла пѣдъ натискомъ турецькихъ Османѣвъ, що обступали еѣ залѣзнымъ перстенемъ. Вкѣнци обмежувалася на самъ Царгородъ зъ околицею. Грецькѣ цѣсарѣ шукали опоры въ папѣ римскихъ и годилися на унїю схѣдноѣ (вост.) церкви зъ Римомъ. Давна повага першого на свѣтѣ грецького цѣсарства знижилася до благаня о ратунокъ у захѣднихъ державъ и у латиньскоѣ церкви. Зъ *упадкомъ Царгороду* (1453) згасло велике огнище грецькоѣ культуры и вѣры, якою живѣ схѣдъ Европы цѣлѣ столѣтя. Тымчасомъ на захѣдѣ въ Итали пѣдъ впливомъ грецькихъ и латиньскихъ письменникѣвъ пробудився гуманизмъ и одродженя штуки (мистецтва). Въ середнихъ вѣкахъ на захѣдѣ люде займалися наукою богословія. Щойно по упадку Царгороду прїйшли стариннѣ грецькѣ и римскѣ творы до Итали. Они займаються чоловікомъ и людскими справами (*humana*). Люде яли розчитуватися въ тотыхъ творахъ, збирати рукописи и творы штуки (мистецтва). Зъ того выросла течія въ науцѣ звана *гуманизмомъ*, а въ штуцѣ (мистецтвѣ) звана одродженнямъ (*ренессансомъ*)

Предметомъ нового свѣтоггяду стали чоловікъ и природа. Впливъ нового свѣтоггяду мавъ латиньскій характеръ, а провѣдъ въ его поширеню взяла *латиньска церква зъ папою* на чолѣ. Въ Италиі повстали въ XV. великѣ библіотеки и музеѣ. А перше мѣсце займають ватиканьскѣ (одъ Ватикану, де живе папа). Тымъ способомъ побѣдивъ Римъ Византію и въ тыхъ державахъ, де колись мала перевагу грецько-византійска культура. Зъ Италиі ишло свѣтло на цѣлу Европу, и все живе, тямуще, свѣже оберталося лицемъ до Риму.

Упадокъ верховлады Русинѣвъ на Угорщинѣ.

На Угорщинѣ по вымертю Арпадовичѣвъ прийшла неаполитаньска династія Анжу, ревна и завзята въ ширеню католицькоѣ вѣры. Проти нового латиньского курсу подняли повстаня руськѣ магнаты пѣдъ проводомъ Петра Петровича. Они хотѣли ратувати державне становище Русинѣвъ и схѣднославянского обряду на Угорщинѣ. Тому старалися покликати на престолъ галицького руського князя, але зъ того нѣчого не вышло. Руській володаръ окруженный ворогами не мавъ змоги пѣдперти руськихъ магнатѣвъ.

Повстаня подавлено. На Угорщинѣ взяла верхъ латинизаторска струя за королѣвъ мѣшанѣ династіи одъ 1305—1526 р. Давнѣ Арпадовичѣ опиралися о руську киѣвску чи галицьку державу, а вязалися родинними узлами зъ руськими та византійськими володарами—словомъ були пѣдъ впливомъ Руси и Византіи. Новѣ королѣ мѣшанѣ династіи були спорѣдненѣ зъ династією поль-

ського королѣвства та оставали пѣдъ впливомъ Риму, якого волю сповняли. Угорщина въ своѣй политицѣ иде рука въ руку зъ *Польщею*, або зъ *Римомъ*. Якъ въ польско-литовськѣй державѣ, такъ на Угорщинѣ Русины впали зъ привиліюваного становища. Ихъ спершу ще признають рѣвноправними, а далѣ усувають одъ всякого впливу на державнѣ справи.

Папсна верховлада.

Зъ впровадженнямъ династїи Анжу на угорськѣй престолѣ перше слово въ политицѣ Угорщини займавъ *папа и Римъ*. Папа высилае своихъ легатѣвъ на Угорщину, що кермують политикою королѣвѣ и державныхъ мужѣвъ. До сего дае добру нагоду гуситеська тревога и турецька небезпека, що повисли *надъ Угорщиною*. Всѣ королѣ суть орудїемъ папскоѣ политики, не выключаячи Матвія Корвина. На розказъ папы онъ поднявъ войну зъ Юріемъ зъ Подьебраду и одвернувся одъ своеѣ великоѣ мисїи боротися зъ Турками. Другою зовнѣшною силою, котра впливає на Угорщину, була *Польща*, що скрѣпилася унією зъ Литвою. Она побѣджае вкѣнци всякѣ впливы и осаджуе на угорськѣмъ престолѣ династїю Ягайловичѣвъ, що привела Угорщину до стану шляхецькоѣ самоволѣ и розлада.

Наплывъ латинськихъ монахѣвъ.

Важнѣйшою стороною для житя Угорщини була церковна перемѣна за мѣшаноѣ династїи. Папы старалися зъ каждою змѣною короля впровадити якъ наибѣльше *латинськихъ монахѣвъ* и оснувати якъ наибѣльше латинськихъ монасты-

рѣвъ на угорскѣй земли. Пѣдъ руксю тыхъ королѣвъ Анжу зъ Итали, Люксембургѣвъ зъ Чехи, Ягайловичѣвъ зъ Польщѣ и Чехи, та Габсбургѣвъ зъ Австрии впроваджено хмару латиньскихъ монахѣвъ и оддано имъ найкращѣ землѣ. Такъ прійшли на Угорщину Августиньы, Бенедиктиньы, Камалдумійцѣ, Капуцины, Кармелиты, Цистерциты, Круцигеры, Доминиканы, Францишканы, Минориты, Мизеріскордіяны, Павлѣны, Піяристы, Премонстранты, Сервиты, Езуиты и Тринитаріи. Далѣ прійшли монахинѣ: Августіянки, Клярисы и Урсулисы. Всѣ тотѣ проповѣдники латиньскоѣ вѣры стояли пѣдъ опѣкою своихъ провинціалѣвъ, *зависимыхъ просто одъ папы*. Всѣ они були агентами папескоѣ политики на Угорщинѣ. Всѣ ревнo поборювали давну славянську вѣру схѣдного обряду середъ верстовъ, якѣ мали впливъ на державнѣ sprawy. Они доставали землю по цѣлѣй Угорщинѣ, отже и на Подкарпатскѣй Руси на заснованя и удержаня своихъ монастирѣвъ. А тота латиньска церква не тѣльки здержала славянщени Угрѣвъ, але и пособляла *мадяризації всегъ выщогъ верствы* Славянѣ, а передовсѣмъ Русинѣвъ, що втратили свою державу.

Латинщени руськоѣ шляхты.

Новѣ поселенцѣ на королѣвськихъ маеткахъ, латиньскѣ монахи, привиліюванѣ королѣвскимъ дворомъ, найшли гостинне принятя середъ *честлюбногъ шляхты и магнатѣвъ*. Православна шляхта була одсунена одъ впливу новою польско-папескою политикою новыхъ королѣвъ. А що хотѣли узы-

свати назадъ впливъ на дворѣ, тому принимали латиньску вѣру.

Якъ въ Польщѣ давнѣ руськѣ князѣ Вишневецкѣ, Чарторийскѣ, Сангушки, Острожекѣ и другѣ—такъ подкарпатскѣ *руськѣ магнаты* пріймали латиньску вѣру. А за то доставали достоинства, або и маетки зъ руки королѣвъ, щедрыхъ для всѣхъ неофитѣвъ. Прійнявши нову вѣру державну, они *змѣняли* давнѣ славянскѣ имена на близшѣ до именъ малярськоѣ аристократіи и займали высокѣ чины въ малярськѣй державѣ разомъ зъ чужинцями, що обильно наплывали зъ Италіи, зъ Нѣмеччины и зъ Польщѣ на Угорщину. Такъ зъ шляхты славяноруського походженя творилася *нова шляхта* зъ малярскими именами Петрѣвъ — Petrovczy, Ракѣвъ — Rakovczy, Павлѣвъ — Pálffy, Турѣвъ — Turoczzy, Комарѣвъ — Komaroczzy, Ловиѣй—Lónyay, Вой—Vay, Бой—Bay, Шплодій—Szilagyi, Ешторазѣ—Eszterhazy и т. д.

Притѣсненя автономіи Подкарпатскоѣ Руси.

Та нова полатиньщена шляхта вразѣ зъ наплывовою шляхтою зъ близькоѣ и далекоѣ чужины яла утискати автономичнѣ уладженя православныхъ верстовъ Подкарпатскоѣ Руси. Русины сходилили щоразъ низше зо становища рѣвнорядныхъ до стану утисненыхъ. Довгѣ вѣки они користувалися княжимъ правосудіємъ въ криминальныхъ справахъ, а въ другихъ справахъ мали своихъ урядникѣвъ. Теперъ они приневоленѣ шукати опѣки и розрѣшеня у короля, бо прим. Мукачевскѣ каштеляны стараються *знищити изъ автономію Бережавскоѣ краини.*

Заховалися грамоты Елисаветы, матери Людвига Великого зъ р. 1378., грамота Ивана Корвина, природного сына Матѣя Корвина Гупядія и грамота Елисаветы Силадѣй зъ 1466 р. затвержденѣ въ Архивѣ Лелеского Конвенту всѣми королями ажъ до Максимилиана и Юрія I. Раковція, де говориться про полекши для Русинѣвъ, що мали одъ непамятныхъ часѣвъ самоуправу. Очевидно була потреба ихъ выдавати и затверджувати, бо нова шляхта и магнаты посягали на права Русинѣвъ злочинною рукою. Автономія Подкарпатскоѣ Руси обмежувалася тѣлько на шляхетскѣ рускѣ верствы ще за Арпадовичѣвъ. А за мѣшаноѣ династїи и за Габсбургѣвъ потвердження тоѣ автономїи можна було дѣстати тѣлько особамъ, що схилялися до вѣры державноѣ королѣвъ католикѣвъ. Зо зростомъ шляхецького правлѣня на Угорщинѣ спознала и нища руська шляхта, що зъ давною предковѣчною вѣрою не далеко зайдешъ. Тому за примѣромъ магнатѣвъ стали переходити до *новогъ вѣры и середнѣгъ шляхтичѣвъ*, якѣ хотѣли займити одновѣднѣ державнѣ становища. Тымъ способомъ тою автономїею хоснувалася не Русь, але златинщена шляхта, яка зъ часомъ зовсѣмъ выреклася за вѣрою руського имени. Тѣ, що остави при руськоѣ народности и православнѣй вѣрѣ, були худобнѣ шляхтичѣ, або селяне. Якъ по повстаню Довжи заведесо крѣпацтво на робучїй народъ — то тотъ невольничїй станъ упавъ на цѣлу Русь, бо Русиномъ оставъ майже тѣлько хлопъ и цѣпъ та ще мало хто зъ дрѣбноѣ шляхты.

Грабѣжь церковного добра.

Одинокимъ захистомъ Русинѣвъ остала *церква*, оддѣдичена по предкахъ у сходнѣмъ славянскѣмъ обрядѣ. Та королѣ и папа осаджували латиньскыхъ монахѣвъ и священникѣвъ на своихъ и церковныхъ маеткахъ давноѣ церкви, якъ то було въ Польщѣ. Тотѣ *латиньскѣ священники выдєрали* на силу проти закону *маетки и добра* та де-

сятины руськимъ монахамъ и священникамъ. Руськѣ монахи и священники вносили жалобы до престола, та не все тотѣ жалобы були выслуханѣ. Королѣ мѣшаноѣ династїи були окруженѣ папскими прислужными и приверженцами латинськоѣ вѣры, якѣ не допускали тыхъ жалобъ, або перехилили осудъ королѣвъ на сторону грабѣжничкѣвъ, латиньскихъ священникѣвъ. Выимокъ становить справедливый Матвѣй Корвинъ, якїй каже грамотою зъ 1454 р. латиньскому Лелескому духовенству звернути села Бобовиця и Лавки пре-свитеру Мукачевьского монастыра. Але якъ латиньскѣ священники мусѣли вернути добра, тогды нападали на монахѣвъ, що выходили збирати десятину. И зновъ грамота Матвѣя Корвина зъ 1488 р. забороняе плебанови Бенедиктови Дейвани таке поступованя. Але Матвѣй Корвинъ бувъ одинъ, а всѣ прочѣ королѣ були ненрихильнѣ нашої церкви. И правосудїя для руськоѣ чистоѣ sprawy одъ тыхъ королѣвъ не ждати. Зато руськѣ монастырѣ и *духовенство худобнѣло* разомъ зо своимъ народомъ. Народъ попадавъ въ крѣпаки, а духовенство въ темноту, бо мусѣло працювати на выживленя себе. Тяжкою працею забите не бра-лося за освѣту и науку, потрібну до духовноѣ дѣяльности.

Церковь—захистъ Руси.

Та все таки тота зубожѣла церковь стала одинокимъ огнищемъ Руси, звѣдки неслоя боже слово руською мовою. Священство дѣставало пѣдпору зъ руськихъ земель, бо оно було зависиме одъ перемиского епископа. Щойно за Володислава

Ягайловича установлено окреме *епископство мукачевске 1491 року.*

Духовенство руськоѣ народности, що вросло корѣнямъ въ народъ, боронилося проти насильства тыми способами, якѣ могла зъ себе добути. Передъ установою епископа въ Мукачевѣ организувало свои монастирѣ, якѣ були твердынями руськоѣ народности середъ бурхливыхъ филь латинизаціи. Останнѣ вельможѣ вѣрнѣ своѣй церкви и народности, Баличъ и Драгъ, засновали монастирѣ *св. Михайла въ Марамарошиъ.* Патріярхъ царгородскій Антоній затвердивъ его грамотою 1391 р. зъ правомъ власти на церкви и вѣрныхъ по духовнымъ дѣламъ.

Тотъ монастирѣ и Аббація Грушевска мусебли оборонятися передъ нахальною рукою палатина Гедерварія 1438 р., якій высылае католикѣвъ означити межѣ ихъ посѣданя. Монастирѣ були довго *религійными осередками* Подкарпатскоѣ Русн. Объ ихъ муры розбилися хвилѣ латинизаціи Русинѣвъ пѣдъ тяжку годину переслѣдованя славянскоѣ церкви схѣдного обряду.

Сила руськоѣ культуры.

Та въ народѣ бувъ головный корень, якого не одолѣла велика филь латинскоѣ культуры, яка заливала Угорщину. Самъ народъ мавъ за собою *культуру столѣть,* яка вытворила народнѣ обряды, пѣсенѣ, звычаѣ, орнаментъ питомый всему руському народови по тамтѣмъ боцѣ Карпатъ ажъ до Киѣва. И вчуешь середъ нашего народу тотѣ самѣ мелодіи и тѣ самѣ свѣтскѣ и церковнѣ пѣсенѣ, що далеко въ самѣмъ Киѣвѣ. Народъ,

що привандрувавъ зъ корѣня руськихъ земель, заховувавъ не тѣлько *взру* въ чистѣмъ видѣ, але и *взру* въ такѣмъ самѣмъ станѣ, якъ еѣ принѣсь зъ далекоѣ отчины. Видимымъ знакомъ одноцѣлюети руськоѣ культуры остали нашѣ деревлянѣ *церкви* по селахъ, всеюды однаковѣ у своихъ рѣжныхъ типахъ одѣ Попрада до Киѣва до Кавказу. Только на мѣйскѣ мурованѣ церкви припала латиньска культура зверху, але и та не змѣнила кореня ихъ будовы. Така старинна церковь тыхъ часѣвъ въ Горянахъ, коло Ужгороду, будована въ стилю галицькихъ церковъ, що були пѣдъ впливомъ романськимъ. Хоть она перехрещена на латиньску каплицю, але фрески (малюнки) въ серединѣ на стѣняхъ показують, що була она мальована якъ всеѣ церкви на Руси по византійскимъ правиламъ. Правда, Мадяре перемалювали еѣ, додавали латиньскѣ написи, а такожъ латиньскій образъ кровавоѣ Христовоѣ муки. Але кождый безсторонный чоловѣкъ скаже, що тамъ пѣдъ тымъ мадярскимъ мальовиломъ е творы мальованѣ майстромъ свѣдомымъ високого византійского стилю. Тамъ кожде лице святого мало свою повагу, обрисъ, характеръ найвыщоѣ декоративноѣ штуки, выробленоѣ столѣтями достойно и далеко одѣ всякого земекого и низького буденного свѣта.

Латиньска мадярщина залила зверху нашъ край, перемалювала фирму новою краскою, та *основа*, въ якѣй живе душа народу—*остала руська*, свѣдома своеѣ высшости. И черезъ тоту свѣдомость мѣгъ нашъ народъ выдержати ще дальшу бурю за часѣвъ протестантизму и гоненя зъ боку Габсбургѣвъ въ сторону латиньства та вийшовъ зъ тоѣ бурѣ чистый, повный силы и свѣдомости въ довѣчну правду, яка кермуе свѣтомъ въ исторіи столѣтъ.

(Конецъ першоѣ части).

ДОДАТОКЪ.

Екскурзъ до 36. 41. 63. 73. 99. 103. стороны.

Освѣтленя мадярскоѣ исторіи (до ст. 36).

Всѣ описы занята Паноніи въ мадярскоѣ исторіи походятъ одъ выгаданныхъ оповѣданъ Безименного историка короля Бейлы IV. Онъ оповѣдае зъ великою славою, якъ Мадяре розбили шѣсть самостѣйныхъ державъ надъ Дунаемъ и покорили за сѣмъ лѣтъ цѣлу наддунайску низину. Въ тото нынѣ вѣрятъ всѣ Мадяре, бо ихъ поеты розголосили тото красными творами.

Историки старши якъ Туровцѣй, Кеза, Бонфинъ, Прай, Белъ и др. такъ и новѣйши: Горватъ Стефанъ, Горватъ Михайло, Салай, Рибарій и др. пріймають оповѣданя Безименного за святу правду. Та головна похибка Безименного лежить въ томъ, що онъ пѣзнѣйшу утечу Половцѣвъ (Куманѣвъ) передъ Татарами зъ надъ Дону на Угорщину зъ XIII. вѣка перенѣсь на похѣдъ Угрѣвъ пѣдъ Арпадомъ въ IX. вѣцѣ. До живыхъ ще сиоминѣвъ про похѣдъ 40.000 Половцѣвъ въ 1238 року додавъ фантастичнѣ неправдивѣ подѣѣ

и пустивъ ложь въ исторію Угорщины. Тою ложю послугуються малярскѣ историки для потверженя своего тысячлѣтнаго панованя надъ всѣма народами Угорщины. Та всѣ тотѣ оповѣданя передъ подувомъ историчноѣ критики розлетяться, якъ полова пѣдъ вѣтромъ.

До нынѣ важну оцѣнку подае Левъ Мудрый, грецкій цѣсарь (886—909). Онъ пише про Малярѣвъ: „Тотъ турецкій народъ, Угры, дуже осторожнѣ. Въ тайнѣ держать свои намѣры. Они зовсѣмъ не мають вѣрности, и дуже серебролюбнѣ. Не знають додержати присяги (клятвы), анѣ договору. Ихъ не можна нѣякими дарами насытити. Тѣлько що возьмутъ даръ, вже задумують тобѣ лихо. А ворогѣвъ своихъ стараються побѣдити не тѣлько руками и силою, але пѣдхлѣбствомъ (лестю), несподѣванымъ наскокомъ и замкненнямъ всѣхъ можливыхъ дорѣгъ. При договорахъ ставлять легкѣ услѣвія ворогамъ, а якъ они на нихъ пристають, тогды додають имъ щоразъ тяжшѣ. Добре знають, що ихъ нарѣдъ непостѣйный, серебролюбный (готовый до переходу на сторону врага), и що складаея зъ бѣльше поколѣнъ, и протѣ не цѣнятъ высоко родинноѣ любви. Нѣкого, навѣтъ самѣ себе, не люблять“.

Наши князѣ до Володимира Великого (до ст. 41).

Киѣвська держава одъ Олега до Володимира зѣбрала всѣ землѣ руськихъ племенъ, межѣ ними и Пѣдкарпатську Русь. Такъ наши предки въ X столѣтѣ разомъ зъ киѣвскими князями Олегомъ, Игоремъ, Святославомъ и Володимиромъ будували

своими силами величь русьскоѣ державы. Угры высланѣ Олегомъ до Паноніи брали участь въ походахъ Руси, якъ наемна сила на коняхъ.

Такъ *Олегеъ Влщій* (879—914) отавъ славный по вѣкъ своимъ походомъ на *Царьгородъ*. Посадивъ на човны вѣйско уеѣхъ племень, и рушивъ на Царьгородъ. Про той похѣдъ оповѣдае руська лѣтопись таку казку: Греки загородили Босфорску протоку ландухами, обы не впустили Русинѣвъ до мѣста. Та Олегъ велѣвъ човна вытягги на берегъ та всадити ихъ зъ вѣтрилами на колеса. Подувъ вѣтеръ тай закотивъ Русинѣвъ у човнахъ подъ самый Царьгородъ. Греки палякались и згодились пристати на все, що Олегъ захоче. Казавъ принести до 12. гривень сръбла (6 фунтѣвъ) на каждого чоловѣка та ще на тыхъ князѣвъ и дружинникѣвъ, що остались дома. Греки принесли сръбло и велику силу дорогоѣ тканини, павлоки. Тогдѣ Олегъ прибивъ щитъ на царгородскѣй брамѣ на знакъ побѣды и зробивъ договоръ 907 р. На основѣ того договору Греки пускали руськихъ купцѣвъ, не брали одъ нихъ мита та давали харчи на прожитя и на дорогу.

Року 913. зобравъ Олегъ 500 човнѣвъ, и рушивъ ними зъ вѣйскомъ на Донъ. Зъ Дону перетягнули човны у Волгу и спустилися на *Каспійске море*. Впали на побережя та набрали силу добычи. Але на дорозѣ домѣвъ напали на нихъ Хозары и частину добычи одѣбрали. Народъ оспѣвавъ тотъ похѣдъ у пѣсняхъ и звернувъ его на Индійске царство, бо достатися до Индіи була давна мрія руського народу одъ часѣвъ Олега.

Игорь (914—946) покори́въ непоко́рнѣ племена, що хотѣли одѣрватись одъ Руси. Року 941. зѣбравъ 10.000 вѣйска, посадивъ на човны тай рушивъ на Царьгородъ, бо Греки не додержували умовы. Они заставили босфорску протоку кораблями. Якъ пѣдплыла руська флѣота, яли метати на неѣ „грецькій огонь“. Игоревѣ човны зайнялися —и онъ повернувъ ихъ на побережя *Малогъ Азiи*. Напавъ на грецькѣ мѣста и явѣ грабити купцѣвъ. Але Греки напали руську флѣоту ззаду. Игорь мусѣвъ пѣдписати другій договоръ 944 р., що не буде нападати на грецькѣ осады (колонiи) на *Кыру*.

Тогожь року ходивъ флѣотою на *Каспѣйске море*. Схѣднѣ письменники прибѣльшили зѣ страху число руського вѣйска на 900.000. Его не було бѣльше якъ 10.000. Та оно набрало богато добычи, доплыло до рѣчки *Куры* и *Курою* досягнуло *Закъказа*. Тѣлько черезъ хвороту зѣ горячого пѣдсоня мусѣло скоро вертати домѣвъ зѣ великою добычею.

Сынъ его *Святославъ* (960—972) выхованый Ольгою (946—960) скинувъ зѣ себе всѣ княжѣ саеты и парчи та убрався якъ простый воякъ. Завзятый бувъ войовникъ, не для користи воювавъ, а задля славы вояцкоѣ и чести руськоѣ землѣ. Лѣтописецъ пише за него такъ: Бувъ середнього зросту, кремезный та дужий. Нѣсѣ мавъ короткый, очи синѣ, бровы густѣ. Бороду голивъ, а вуса мавъ довгѣ. На головѣ обголенѣй носивъ чуприну. Якъ тѣльки вырѣсѣ, явѣ збирати хоробрыхъ воякѣвъ, бо самъ бувъ хоробрый и легкый якъ *пардъ* (леопардъ) и богато воювавъ. Не вѣзивъ зѣ собою возѣвъ, нѣ казана, не варивъ, тѣлько пѣвкъ мяса

на вугляхъ и такъ ѣвъ. Не мавъ шатра, пѣдъ голову сѣдло, пѣдъ себе попону поклавъ и такъ спавъ пѣдъ голымъ небомъ. Такъжь були и вояки его. А якъ ишовъ на котрый край, сповѣщавъ напередъ: Иду на васъ!

Походы Святослава.

Першій свѣй похѣдъ заповѣвъ Хозарамъ. Пѣйшовъ на нихъ, розбивъ ихъ и зруйнувавъ ихъ столицю Итилъ надъ Волгою коло Каспѣя. Тогда звернувся на Бѣлыхъ Болгарѣвъ на Волзѣ. Впавъ, розбивъ ихъ, та заявъ ихъ столицю Болгаръ на Волзѣ. Вертаючи, пѣдгорнувъ собѣ славянскѣ племена Радимичѣвъ и Вятчѣвъ (познѣйшихъ Москалѣвъ). Казавъ имъ замѣсть Болгарамъ платити собѣ данину. Та они удобнѣ були, бо земля ихъ убога, тай платили еѣ вѣниками до Киѣва.

Царьгородскій цѣсарь про его славнѣ дѣла загнавъ ему богатѣ дары тай просить: — Ходи, славный Святославе, на Дунай Чорныхъ Болгарѣвъ воювати!

Впавъ, розбивъ ихъ, завоювавъ Болгарію и сѣвъ на Дунаю. Цѣсарь злякався! Намовивъ орду Печенѣгѣвъ вдарити на Русь, на Киѣвъ. Святославъ вчувъ, впавъ на Русь, розбивъ Печенѣгѣвъ, оддавъ державу сынамъ, зѣбравъ вѣйсько, пѣшовъ на Царьгородъ. А цѣсарь вже збунтувавъ Болгарѣвъ противъ него. Розбивъ Болгарѣвъ и покликавъ Угрѣвъ за князя Токшаня, якъ пѣдданныхъ Руси на помѣчь. Тогда сповѣстивъ Грекѣвъ: „Иду на васъ забрати вашъ Царьгородъ за ваше лукавство!“

А Греки лукаво просилися: — Не маеме силы, скажи, кѣлько въ тебе вѣйска, щобъ на васъ всѣхъ данину пѣслати. Двадцять — казавъ Святославъ, а мавъ тѣлько десять. Але Греки зѣбрали сто тысячъ вѣйска и рушили на Святослава. Побачивши таку силу, Святославовѣ засмутились. А Святославъ выступае и промовляе до вѣйска: — „Не е намъ куды дѣтись! Ци волею, ци неволею, а мусиме битись! Отже не завдаиме сорому землѣ руськѣй. Ляжеме туй кѣстками! Мертвымъ сорому не буде! Якъ поляже голова моя, самъ за себе думайте!“ А дружина крикнула: Де твоя голова, князю, поляже, тамой и мы свои покладеме!

И вдарили, ажъ земля гуде. И побѣгли Греки, а Русины за ними. Мѣсто за мѣстомъ руйнуе Святославъ, онъ до Царьгороду пѣдступае. Скликавъ раду грецкѣй императоръ, що робити. Надумались послати Святославови дарунки: золото, поволоки, вина. Той и не глянувъ. Лемъ сказавъ до челяди: „Возьмѣть собѣ“. Послали Греки гарноѣ зброѣ. Святославъ приявъ, втѣшився нею дуже и подякувавъ. Греки мѣркують: — Лютый онъ чоловѣкъ, про богацтва не дбае, а за зброю хапаеся! Треба миритись!“ И заплатили Святославови велику данину.

Ажъ новый цѣсарь грецкѣй, Иванъ Цимисхѣй пѣднѣявъ теперъ Болгарѣвъ проти Русинѣвъ. Греки зѣбрали нове вѣйско и выслали на Дунай кораблями зъ грецкимъ огнемъ. Святославъ зачинився въ Добростолѣ (Силистрии) и одбивався три мѣсяцѣ. Та они обложили его зъ суходолу и зъ Дунаю. Стративъ у бояхъ богато войска, не мѣгъ битися дале—приставъ на грецкѣй окупъ за Бол-

гарію. Згодився вертати на Русь зъ великимъ скорбомъ та замиритися зъ цѣсаремъ. Однакъ цѣсарь боявся его, що онъ дѣйсно збере нову силу и забере Царьгородъ. Зато намовивъ Печенѣгѣвъ засѣстися на днѣпровыхъ порогахъ на скорбь Святослава. Святославъ хотѣвъ силою передертися черезъ Печенѣгѣвъ та наложивъ у бою головою въ трицять другѣмъ роцѣ житя 972 р.

Перша змова Мадярѣвъ и Полякѣвъ проти Руси 1214 р. (до ст. 63).

Польскій князь Лешекъ Бѣлый и король Андрѣй змовилися въ Спишѣ проти сирѣтъ, сынѣвъ Романа Великого и всѣхъ руськихъ князѣвъ. Они посадили въ Галичи своихъ дѣтей: пятилѣтнього королевича, Андріевого сына, *Кольмана* и трилѣтню доньку Лешка, Сальомею. Заходну Галичину зъ Перемышлемъ взявъ Лешекъ, а Андрѣй выпросивъ за унію одъ папы Иннокентія корону Галичины. Сыны Романа сидѣли на Волинѣ и чекали своєї хвилѣ. Коли Угры наважалися ще забрати имъ и Волинѣ, стягнули зъ Новгороду воєничого князя *Мстислава Удатного*. Онъ ударивъ на Галичъ, зъ Половцями розбивъ Угрѣвъ и Ляхѣвъ, забравъ у неволю Кольмана и Сальомею 1221 р. Але король выславъ другого своего сына, Андрѣя, що заручився зъ донькою Мстислава и сѣвъ въ Галичи по смерти Мстислава. Але той Андрѣй померъ въ Галичи, обложеный Даниломъ. Тогда король Бейла IV. выславъ до Галича руського князя Ростислава, якій оженився зъ его донькою Анною. Але Романовичи побили Угрѣвъ и

Полякѣвъ пѣдъ Ярославѣмъ 1245 р., Ростиславъ утѣкъ, а Данило сѣвъ на все въ Галичи.

Бунтъ Срѣбноѣ землѣ (до ст. 73).

Въ звязи зъ прилученямъ Пѣдкарпатскоѣ Руси до Галицько-Волянскоѣ державы стоить бунтъ Срѣбноѣ землѣ 1286 р. Срѣбною землею называлася Спишска Русь задля своего богатства дорогихъ металѣвъ. Латиньска церква при помочи нѣмецькихъ кольтонистѣвъ стала закладати монастырѣ и костелы на Спишѣ вже за останнихъ Арпадовичѣвъ. Ай коли Левъ I. прилучивъ Пѣдкарпатску Русь зъ Мукачевѣмъ идѣ Галичинѣ, пѣднявся великѣй бунтъ Русинѣвъ на Спишѣ проти латиньскоѣ церкви. Веѣ латиньскѣ монастырѣ и костелы зруйнувувъ народъ пѣдъ проводѣмъ руськихъ магнатѣвъ 1286 р., хочъ самъ король Володиславъ IV. бувъ тогды въ тѣй околицѣ. Спишъ прилучився силою того бунту до галицько-волянскоѣ державы разомъ зъ другими комита-тами Пѣдкарпатскоѣ Руси.

Угода Корѣятовича зъ Людовиномъ (до ст. 73).

Федѣръ Корѣятовичъ быстро спознавъ, що Польша зъ Угорщиною переможе Литву. Онъ перехилився на сторону Людовика. Корѣятовичъ прибувъ до Людовика 1354 р. и спознавъ тяжке положеня притисненихъ латинниками Русинѣвъ. Задумавъ помогти Русинамъ преселенямъ сюды руськихъ кольтонистѣвъ. Тогды прихиливъ Людовика до тоѣ мысли своею политѣкою прихильного заходѣви. Зробивъ зъ Людовиномъ договоръ, що

Русины можуть поселюватися въ Мукачѣвскѣмъ князѣвствѣ, яке онъ дѣстане за прихильнѣсть до плянѣвъ Людовика. Федоръ Коріатовичъ мавъ дѣстати окремъ князѣвства Мукачѣвського, Земплинъ и Марамарошъ. Тамъ почалося переселеня Русинѣвъ зо сходу пѣдъ натискомъ войны сусѣдѣвъ на руськихъ земляхъ. Оно тревало до 1393 р., коли самъ Коріатовичъ перейшовъ до Мукачева за короля Жигмонта, зятя Людовика.

Значѣня кольонизаціи Пѣдкарпатскоѣ Руси (до ст. 103).

Пѣдкарпатска Русь була въ старинѣ тою землею, куды переселювалися Русины, выгнанцѣ въ часѣ внутрѣшнихъ межиусобиць, або добровѣльнѣ поселенцѣ, тисненѣ зо сходу. Въ руського народу за Карпатами удержалася до нынѣ для Пѣдк. Руси назва *Загѣря*, а для Семигороду *Залъся*, де могли утѣкати Русини въ тяжкѣй годинѣ.

Пѣсля великого переселеня Антѣвъ, предкѣвъ Русинѣвъ, черезъ Семигородъ въ VII ст. маемо пять такихъ переселень Русинѣвъ на Пѣдк. Русь. Перше громадне поселеня було зъ приходомъ Мадярѣвъ при кѣнцѣ IX в., друге за Андрѣя I. въ половинѣ XI в., третье за Кольмана въ першій четвѣртинѣ XII в., четвѣрте за Бейлы IV. и Володислава IV. по нападѣ Татарѣвъ въ другѣй половинѣ XIII в., пяте — за Коріатовича въ другѣй половинѣ XIV в. Крѣмъ сего йшла имиграція черезъ Семигородъ вздовжъ рѣки Самошъ. Она залюднила Марамарошъ, Бережанщину, Ужанщину, Землищину и Шарищину. Тѣлько на Спишѣ осталла люднѣсть найстаршого первѣстного населеня.

Люде зъ рѣжныхъ земель принесли своѣй выговоръ у мовѣ. Они опинилися на окраинахъ русьскоѣ землѣ побѣчь Мадярѣвъ п Словакѣвъ. За то держалися крѣпко давного выговору своихъ батькѣвъ, хочъ руська бесѣда за Карпатами пошла далѣ п розвинулась. Тому на Пѣдк. Руси задержалася старинна руська мова въ рѣжнородныхъ говорахъ рѣжныхъ сторѣнъ п рѣжныхъ столѣтъ.

Жерела до исторіи Пѣдкарп. Руси до 1526 р.

Chronica Nestoris ed. Fr. Miklosich Vindobona 1860.
Michael Lucskay—Historia Carpatho-Ruthenorum въ 5 томахъ въ рукописи въ Ужгородѣ.

Anonimi Belae Regis Notarii *Historia Hungarica* de septemprimis ducibus Hungariae. *Scriptores Rerum Hungaricarum, Tyrnaviae* A. 1765.

Joannis de Tuwroc *Chronica Hungarorum* (Ab origine gentis inferta simul *Chronica Joannis Archidiaconi de Kikullew*, ad annum usque Christi 1464.

M. Rogeri Hungari, varadensis capituli canonici *Miserabile Carmen*, seu historia super destructione Regni hungariae temporibus Belae IV. Regis.

Petri Ranzani—*Epitome Rerum Hungaricarum*.

Antonii Bonfini *Rerum Hungaricarum Decades IV.*

Francisco Kazy — *Historia Regni Hungariae Tyrnaviae* 1737.

I. Basilovits—*Brevis notitia Foundationis Teodori Koriatovits*, olim Ducis Munkács, Kasoviae.

I. Дулишковичъ — Историческія черты угро-руськихъ I—III. Унгваръ, 1874—1877.

Дръ И. С. Свѣнцицкій — Матеріалы по исторіи возрожденія Карпатской Руси. Львовъ, 1906.

D-r Adolf Dobrjanskij — *Rede des ungarischen Landtags abgeordnet von Adolf Ritter von Dobrjanskij in der Adres Angelegenheit*. Wien, 1861.

А. Петровъ. Матеріалы исторіи Угорской Руси. Петроградъ. 1906.

М. Грушевскій. Исторія України Руси I—IV. Київ—Львів, 1898—1906.

Fessler. *Geschichte von Ungarn I—III*. Leipzig, 1867.

Zinkeisen. *Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa I—III*. Gotha, 1857.

Записки Наукового Товариства имени Шевченка. Томъ XXII, XXVII, XXVIII, XXIX, XXX, XXXV, XXXVI, XXXVII, XXXVIII, XLI, XLVI, XLVII, XLIX, LXIII, LXIV, LXVII, LXVIII, LXIX, LXX, LXXXVI, CXIII, CXIV.

Стать про закарпатскихъ Русинъ — д-ра Гядора Стрипского, д-ра Томашовского, д-ра Ивана Франка, Ив. Верхрадского, В. Щербаковского и З. Гнатюка.

Podhardszky György. *Magyar-ukrán történelmi kapcsolatok*. 1916.

Зміст першої часті:

- Передне слово стор. 3.
Перший періодъ (одъ VII. до р. 1031): Поднарптя въ злуцѣ зъ Киѣвомъ 7—50.
- I. **Найдавиѣйша исторія нашоѣ землѣ.** Найдавиѣйшиѣ жителѣ 9.—Дакійско-гетійска держава 10.—Дакія римскою провинцією 11.—Славянське розселеня 11.—Анты—наши прародичи 12.—Пановани Агаровѣ 13.—Подѣль Славянѣ 14.—Антскѣ племена 14.—Назва Русѣ и руській народъ 15.
- II. **Житя Русиновѣ изъ поганьскихъ часовѣ.** Родове господарство 16.—Одежа 17.—Звычайъ 17.—Вѣра 18.—Обрядовѣ свята 19.—Громадське жити 20.—Города 21.—Перша держава 22.—Походи на чужѣ землѣ 23.—Наши предки въ походахъ Киѣва 24.
- III. **Старинна культура нашого народу.** Наша духовна культура 26.—Выразъ нашоѣ давнини 27.—Християнство 28.—Дороги християнства 29.—Панонія 30.—Велко-моравска держава 30.—Дѣяльність Кирила и Методія 31.—Затверженя папи 32.—Християнство въ Панонія 32.—Письмо и мова церковныхъ книгъ.
- IV. **Приходъ Мадяровѣ надъ Дунай.** Мадяре або Угры 34.—Вандровка Мадяровѣ 34.—Походъ Угровѣ черезъ Русѣ 35.—Житя Русиновѣ въ новомъ ладѣ 36.—Житя Угровѣ 37.—Мадярска мова—зеркало исторіи 37.
- V. **Организація державѣ обохъ народовѣ.** Буйность руськоѣ держави 40.—Перемышльскія въ заходной Руси 41.—Початки угорскоѣ держави 42.—Початки культури

Угровъ 43.—Угорщина королѣвствомъ 44. — Февдаль-
ный устрой Угорщины 45.—Русь за Володимира Вели-
кого 45.—Организація руськоѣ державы 47.—Хрещеня
Руси и нове житя 47. Нове житя на Руси 49.—Величь
Володимира Великого 49.

Другій періодъ: Пѣдкарпатска Русь пѣдъ Арпадовичами
(одъ 1031—1305) 51—86.

- VI. **Перехѣдъ Пѣдкарпатскоѣ Руси пѣдъ чужу руку.** Прилуче-
ня до Угорщины 51.—Русь за Ярослава Мудрого 52.—
Замѣшаня на Угорщинѣ 54. — Вилмѣ Русиноѣ на
Угорщинѣ 54.—Русь за сѣновъ Ярослава 55. † Бороть-
ба за Галичщину 56. — Перевага Руси надъ Угорщиною
56. — Русь за Володимира Мономаха 57.
- VII. **Розламъ Руси и малярскій ударъ.** Горе руськоѣ землѣ 58.
— Упадокъ Кієва 59.—Галичь—серцемъ Руси 59.—
Угорщина пѣдъ вилывомъ Царгороду 60. — Першій
зѣмъ Галичщины Уграми 61. — Основатель Галицько-
подильскоѣ державы—Романъ 62. — Опѣкунъ Романо-
вичѣвъ 63. — Золота буля Андрѣя II. 63. — Зѣбрана
руськихъ земель Романовичами 64.
- VIII. **Нападъ Татарѣвъ.** Татарѣ 65. — Похѣдъ Татарѣвъ на
Русь 66.—Похѣдъ Татарѣвъ на Угорщину 67.—Татар-
ска опѣка на Руси 67.—Данило—королемъ 68. — Звѣзъ
Руси зъ заходомъ 69. — Развалъ планѣвъ Данила 69.—
Рупна Угорщины 70. — Цогатарскѣ заселени Подкар-
патскоѣ Руси 71.—Поворотъ нашѣвъ землѣ до Руси 71.
Союзъ Руси зъ Угорщиною 73.
- XI. **Конецъ народноѣ династіи въ Угорщинѣ и на Руси, 74.** —
Останній Арпадовичъ 74. — Внутрѣшній заколотъ 74.
—Бунтъ руськихъ вельможъ проти Карла—Роберта 75.
Повстаня Петра Петровича 75. — Розцвѣтъ руськоѣ
державы 76.—Останній Романовичъ 77.—Повтореня 77.
- X. **Державне и громадскѣ житя Пѣдкарпатскоѣ Руси.** Родова
организація Руси 79. Односины до Кієва 80. — Князь
Подкарпатскоѣ Руси 80.—Комитатска организація 84.—
Автономія привиліюваныхъ 82. — Замкова полоса гра-
нична 83.—Суспѣднѣ версты 83. — Нѣмецкѣ коль-
ности 85.
Третій періодъ (одъ 1305—1526). Часы мѣшаноѣ династіи 87.
—128.

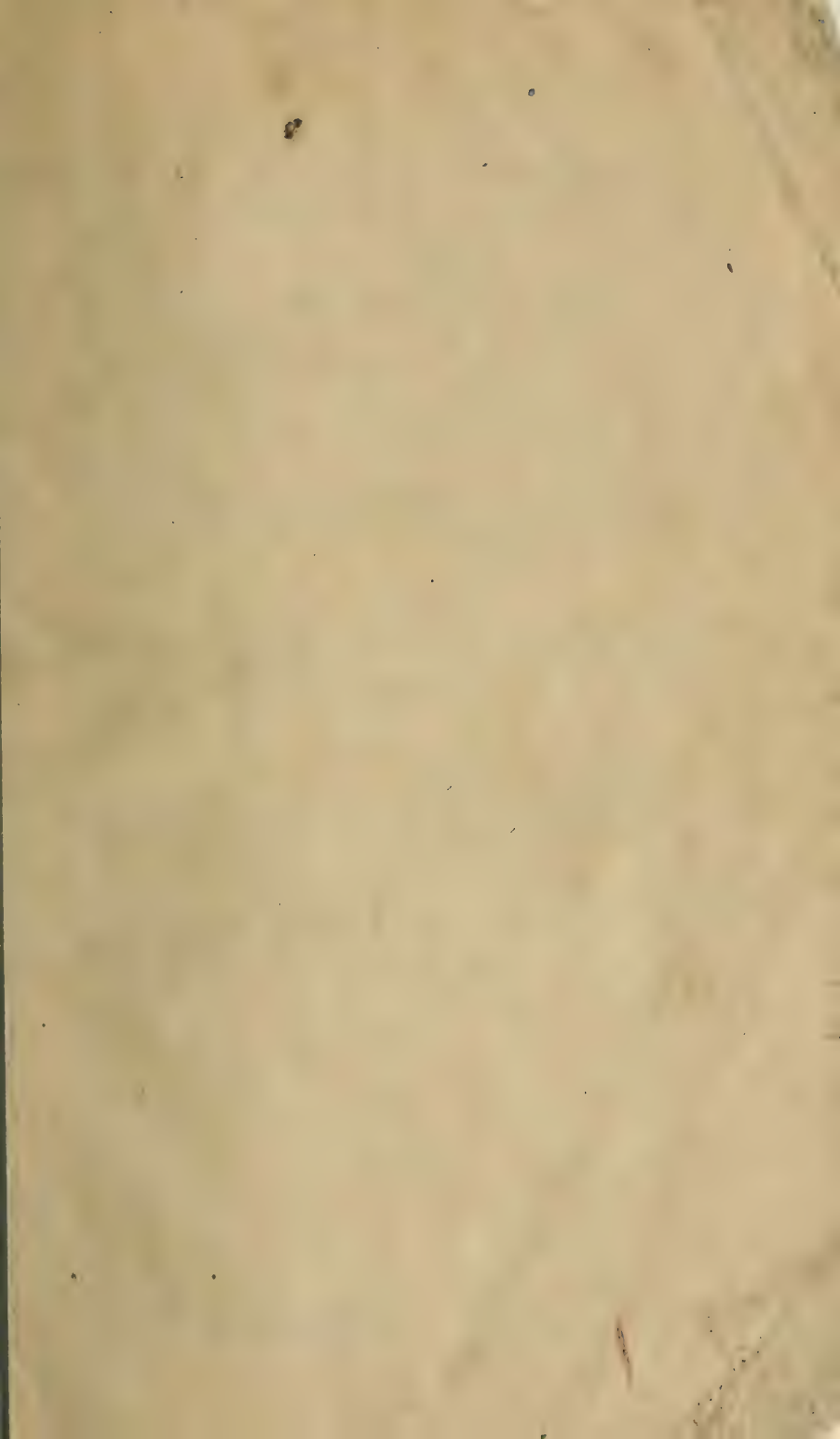
- XI. Боротьба Литвы зъ Угорщиною и Польщею 87. — Литовска держава 87. — Подптыкъ литовскыхъ князѣвъ 88. — Зобрая руськихъ земель 88. — Змова Угорщины зъ Польщею 89. — Любарть въ Галичинѣ 90. — Походы Казимира на Галичину 90. — Невдалый похѣдъ Людовика 91. — Погромъ Угровъ подъ Белзюмъ 92. — Перемиря Казимира зъ Литвою 92. — Галичина за Володислава Опольскаго 93. — Побѣда Риму на Угорщинѣ 93. — Политика Людовика 94. Подружя Ядвиги зъ Ягайломъ 95. — Прилученя Галичины до Польщѣ 95. — Литва проти унїи зъ Польщею 96.
- XII. Часы Федора Коріатовича 98. — Рѣдъ князя Федора Коріатовича 98. — Боротьба Витовта зъ Федоромъ Коріатовичемъ 99. — Федоръ Коріатовичъ на Подкарпатскої Русї 99. — Заслуга Коріатовича 101. — Грамота зъ 1360 Ф. Коріатовича 104. — Турецька небеспека 104. — Религійный роздоръ 105. — Гусъ реформаторъ 105. — Король Жигмонтъ 106. — Перше повстаня руськихъ князѣвъ подъ Свидригайломъ 106. — Батва зъ Турками подъ Варною 107.
- XIII. Часы Матвѣя Корвина 109. — Упадокъ Царгороду 109. — Значѣня и наслѣдки упадку Царгороду 111. — Турецькѣ напады на Русь Украйну 112. — Матвѣй Корвинъ на Угорщинѣ 113. — Матвѣй Корвинъ для Русинѣвъ 114. — Володиславъ II. 115. — Повстаня Куруцѣвъ 116. — Руське епископство 117. — Битва подъ Могачемъ 118.
- XIV. Внутрѣшна перемѣна въ житю Пѣдкарпатскої Русї (за мѣшанѣи династїи) 119. — Упадокъ руської державности 119. — Упадокъ Византїйского впыву 120. — Упадокъ верховлады Русинѣвъ на Угорщинѣ 121. — Напльска верховлада 122. — Напльвѣ латиньскихъ монаховъ 122. — Латиньшеня руської шляхты 123. — Притѣсенени автономїи Подкарпатскої Русї 124. — Грабѣжъ церковного добра 125. — Церква—захистъ Русї 126. — Сила руської культуры 127.
- Додатокъ. Екскурсъ до ст. 36. 41. 63. 73. 99. 103. 129
 Жерела до исторїи Подкарпатскої Русї по 1526 р. 137
 Змѣсть першої части „Ист. Подк. Русї“ 138
 Найважнѣйшѣ похибки 142

Найважнѣйши похибни :

Стор.	Стрѣчка :	есть :	мае бути :
9.	1. зъ долу	на схѡдъ	на захѡдъ
17.	6. зъ горы	свѣты	свиты
"	8. зъ долу	бидерами	бисерами,
19.	7. зъ горы	<i>Хорса звыч. др.</i>	<i>Хорса</i> , бога
24.	4. "	въ 906 р.	въ 907 р.
25.	4. "	що фили	що жили
27.	16. "	протикѡвъ	дротикѡвъ
30.	15. "	Бонарь	Болгаре
38.	1. "	сѣчкз	сѣчка
39.	11. зъ горы	цугарь	пугарь
41.	17. "	(946—960)	(960—972)
42.	8. "	сынами Володим.	сынами Святослава
43.	11. "	лѣтъдо панованя	лѣтъ, ажъ до
"	5. зъ долу	Ванкомъ	Вайкомъ
45.	9. зъ горы	февишианы	наджупаны
"	8. зъ долу	(980—1020)	(980—1015)
50.	12. "	Стававъся	Славився
52.	11. "	Пропущ. титуль :	Русь за Ярослава Мудрѡго
57.	11. зъ горы	Истиванія	Иштванія
64.	13. зъ долу	(1205—1235)	(1235—1270)
67.	6. "	(1215—1270)	(1235—1270)
69.	5. зъ горы	<i>Иннокентя VI.</i>	<i>Иннокентя IV.</i>
70.	12. "	Володислава VI.	Володислава IV.
71.	3. "	Володиславъ VI.	Володиславъ IV.
72.	12. зъ долу	(1308—1320)	(1308—1324)
"	19. "	высмергю	вымергю
73.	3. зъ горы	<i>Руси до XII. ст.</i>	<i>Руси до XIV. ст.</i>
77.	8. "	<i>абы</i>	<i>рабы</i>
78.	1. зъ долу	Аркупъ	Уркупъ
79.	3. зъ горы	шлята	шляхта

Стор.	Стрѣчка:	Е:	Мае бутн:
80.	2. зъ горы	Deutschan	Deuschau
81.	3. " "	Подльску	Подбльску
85.	13. " "	(1940—1349)	(1340—1349)
"	5. зъ долу	(инсигнїя)	(инсигнїя)
89.	15. зъ горы	Федръ	Федбръ
90.	11. " "	яа литовского	за литовского
91.	4. " "	еѣ	его
94.	11. " "	наванный	паванный
"	6. " "	тай Перемишскїй	панъ Перемишскїй
95.	11. " "	гоорано	поорано
98.	2. " "	стриѣ	браты
"	6. " "	Корїяты	Корїята
101.	2. зъ горы	свою	свого
"	5. " "	пята	пяте
103.	13. " "	имъ	нимъ
105.	8. зъ долу	Мартина I.	Мартина V.
"	20. " "	одалися	оддалилася
107.	10. " "	Володиславъ I.	Володиславъ III.
111.	1. " "	высоку	высоку
"	16. " "	полялъ	полягъ
112.	3. зъ горы	литовскѣ	литовскѣ
117.	2. зъ долу	въ 1490 р.	въ 1491 р.
128.	3. зъ горы	<i>и вѣру</i>	<i>и мову</i>

Увага: За тотъ похибки просятъ выбаченїя неприсутнїй подчасъ друку книжки въ Ужгородѣ **авторь.**

Выдавецтвамъ тов. „Просвѣта“ въ Ужгородѣ
вышли до теперь слѣдующіе книжки :

1. Что то „Просвѣта“—Василя Пачовського 1 Км
2. Чортъ на весѣлю—сповѣдана изъ житя
Верховинцѣвъ—Лукача Демяна . . . 3 „
3. Вибѣръ изъ поезій Стефана Руданьского
(дуже веселѣ и забавнѣ стихотвори) . 3 „
- 4-7. Исторія Пѣдварпатекоев Руси—проф.
Василя Пачовського, ч. I. (до р. 1526) 12 „

Въ друку находится господарска книжка
„Имя и якъ гнобля“—М. Творидла.

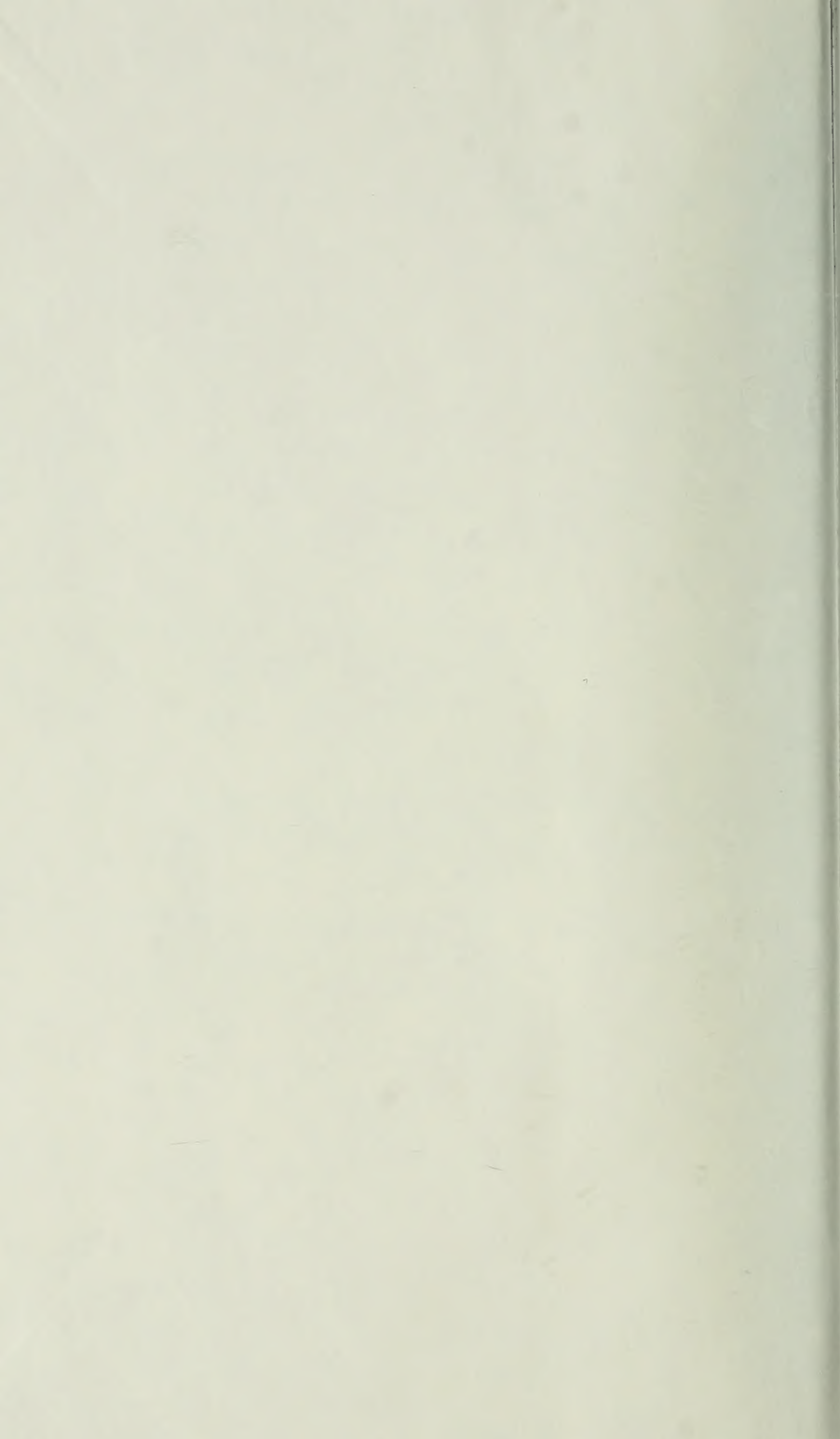
Заказати можна все тѣ книжки въ канцелярїи
тов. „Просвѣта“, Ужгородѣ, Бантулова ул. ч. 10,
либо въ книгарнѣ „Уніа“.

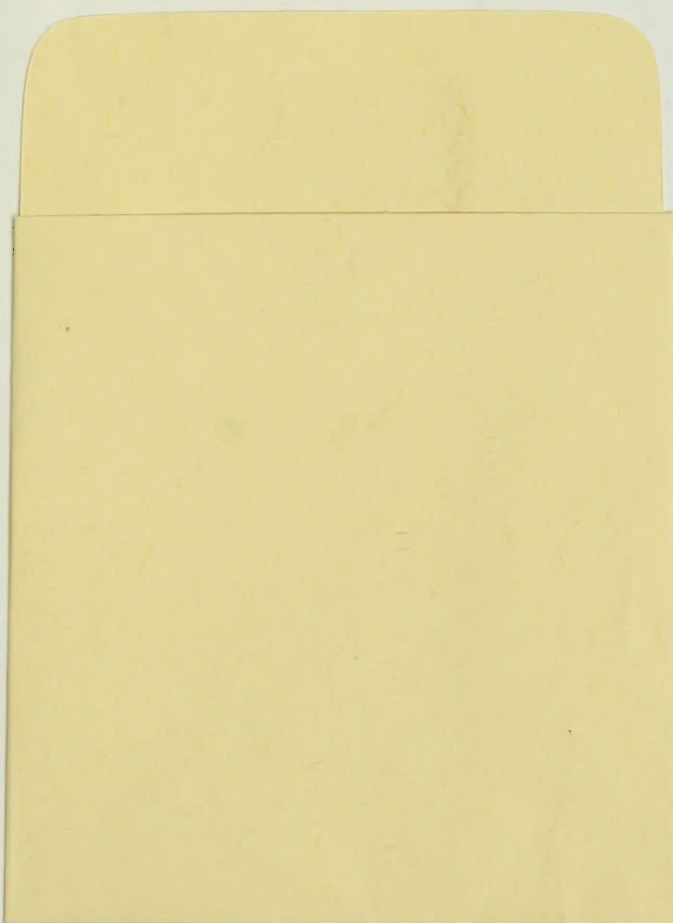
Польскій Русскъ и Русскія новинкѣ быти членами тов.
„Просвѣта“ Пѣдварпатекоев Руси членская владка
10 кор. рочно!

Въ каждомъ селѣ повинна быти читальна товариства
„Просвѣта“.

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 11 13 07 03 021 3